

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ ЖУРНАЛІСТИКИ

На правах рукопису

КОШАК ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

УДК 007:304.5(477)

**РЕГІОНАЛЬНЕ РАДІОМОВЛЕННЯ УКРАЇНИ:
ПРОБЛЕМАТИКА РОЗВИТКУ**
(за матеріалами роботи радіоорганізацій східних областей України)

Спеціальність 27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних
комунікацій

Науковий керівник
Іванов Валерій Феліксович,
доктор філологічних наук,
професор

Київ – 2010

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень.....	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. Історичні аспекти розбудови радіомовлення на сході України.....	18
1.1. Історіографія розвитку радіомовлення в регіонах.....	18
1.2. Інтерактивність, діяльність радіоорганізацій як інструменту впливу на суспільство.....	42
1.3. Актуалізація історичного досвіду в сучасному радіомовленні в східних областях країни.....	67
Висновки до першого розділу.....	81
РОЗДІЛ 2. Функціонування регіонального радіомовлення в системі єдиного інформаційного простору держави	82
2.1. Концептуальні та функціональні засади радіомовлення східних областей України	82
2.2. Соціальні умови діяльності регіонального радіомовлення.....	101
2.3. Проблеми ефективності радіомовлення на місцях як складова частина єдиного інформаційного простору держави.....	116
Висновки до другого розділу.....	125
РОЗДІЛ 3. Актуалізація проблематики розвитку радіомовлення в регіонах на початку XXI сторіччя.....	128
3.1. Принципи і практика співіснування державних та недержавних радіостанцій на регіональному рівні.....	128
3.2. Тенденції формування недержавного радіомовлення на місцях у контексті демократизації інформаційного суспільства.....	139
3.3. Трансформація, прогнозування розвитку та розширення інформативних можливостей радіомовлення в регіонах	158
Висновки до третього розділу.....	173
Висновки.....	175
Список використаних джерел.....	184

Перелік умовних скорочень

ВАТ «Укртелеком» – відкрите акціонерне товариство «Укртелеком»

ВР – Всесоюзне радіо

ВУЦВК – Всеукраїнський центральний виконавчий комітет

Головліт – Головне управління СРСР з охорони державних таємниць

Держкомзв'язку України – Державний комітет зв'язку та інформатизації України

Держкомтелерадіо України – Державний комітет телебачення і радіомовлення України

ДІНО – Донецький інститут народної освіти

ДІАЦ – Донецький інформаційно-аналітичний центр

ДОДТРК – Донецька обласна державна телерадіокомпанія

ДРТРО – Державний реєстр телерадіоорганізацій

DRM – Digital Radio Broadcasting

ДХ – довгі хвили

ЕЗМІ – електронні засоби масової інформації

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗМК – засоби масової комунікації

ІТКТ – інформаційні та телекомунікативні технології

Концерн РРТ – Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення

КХ – короткі хвили

ЛОДТРК – Луганська обласна державна телерадіокомпанія

Наркомпоштель України – Народний комісаріат пошти і телеграфу України

Нацрада – Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення

НКРЗ – Народний комісаріат радіозв'язку

НРКУ – Національна радіокомпанія України

ОДА – обласна державна адміністрація

ОДТРК – обласна державна телерадіокомпанія

РАТАУ – Радіотелеграфне агентство України

РЖ – радіожурналістика

РМ – радіомовлення

РО – радіоорганізація

СХ – середні хвилі

T-DAB – Digital Radio Mondiale (система мовлення)

УДЦР – Український державний центр радіочастот

Укрінформ – Українське національне інформаційне агентство

УкрРОСТА – Українське відділення Російського телеграфного агентства

УКХ – ультракороткі хвилі

УКХ – ЧМ (FM) – ультракороткі хвилі – частотна модуляція (Frequency modulations)

УР – Українське радіо

FM – Frequency modulations (модуляція частоти – верхній піддіапазон ультракоротких хвиль)

ХОДТРК – Харківська обласна державна телерадіокомпанія

ВСТУП

XX сторіччя в Україні ознаменовано створенням і подальшим бурхливим розвитком зв'язку та державного радіомовлення (РМ). Після здобуття країною незалежності (1991 р.) з'явилася можливість для виникнення і розгортання діяльності недержавних радіостанцій.

У першому десятиріччі XXI сторіччя у розвитку радіомовлення в областях з метою якісного задоволення інформаційних потреб населення, ефективної реалізації конституційного права громадян на одержання інформації велику роль почали відігравати радіостанції на місцях.

Актуальність дослідження. В умовах стрімкого прогресу новітніх технологій та під впливом змін, яких зазнають мас-медіа у зв'язку з переходом до інформаційного суспільства, виникає нагальна потреба у досконалому вивченні засобів масової комунікації (ЗМК) як чинника глобалізації інформаційних процесів і водночас ролі радіомовлення на місцях в процесі творення сучасного інформаційного медіапростору в областях. Саме трансляційні зміни, пов'язані з трансформацією ролі радіомовлення, його місця в сучасному суспільному житті регіону, а також його сталі та нові традиції стають предметом зацікавленості науковців цією темою.

У сучасних умовах нагальною потребою суспільства є забезпечення громадян оперативною, достовірною, вичерпною, якісною інформацією з різних джерел і на цій основі формування високої національної самосвідомості, моральних принципів та інтелектуальної розвиненості у громадян незалежної, суверенної України. Дієвим механізмом в цій справі може бути радіомовлення, оскільки воно охоплює всі верстви населення.

Поглибленого аналізу проблем розвитку радіомовлення потребують гострі суперечності, які виникали на всіх етапах існування державних, а згодом і недержавних мовників. У цій роботі пропонуються певні шляхи вирішення існуючих проблем.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. У дослідженні аналізуються спроби Держкомтелерадіо України та

Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення створити в державі суспільне радіомовлення.

Дисертація є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Дослідження у галузі українського журналістикознавства: методологія, термінологія і стандарти» (номер державної реєстрації 06БФ045-01).

Теоретичною основою для написання дисертаційної роботи стали статті та виступи провідних вітчизняних і закордонних учених, державних, політичних діячів, керівників ЗМІ, журналістів-практиків про роль радіожурналістики (РЖ) в житті суспільства, про розвиток радіомовлення всіх форм власності, його специфіку.

Зокрема, аналізуються праці з теорії журналістики А. З. Москаленка [209–211], В. В. Різуна [268–272], В. Ф. Іванова [129–142], Г. І. Вартанова [61], В. М. Владимірова [67–73], О. М. Гриценко [101–104], В. Й. Здоровеги [123; 124], Є. П. Прохорова [251; 252], О. В. Чекмишева [319], А. А. Чічановського [322], з теорії радіомовлення – О. Я. Гояна [88–99], В. В. Лизанчука [171–176], В. Я. Миронченка [202–208], В. П. Олейника [228], В. Н. Ружникова [276; 277], О. А. Шереля [260]. Певні грані журналістської творчості, зокрема у радіомовленні, окреслено в працях Ю. М. Гальперіна [78; 79], О. А. Зелінченко [125], Д. І. Любосветова [178; 179], І. Г. Мащенко [187–193], О. К. Мелещенка [195–199], М. В. Нагорняк [216–222], І. Л. Пенчук [233; 234], В. В. Смирнова [289; 290], Ю. Г. Шаповала [323–325], В. І. Шкляра [327–330], В. Н. Ярошенка [333], а також мовленнєві аспекти радіомовлення розглядають М. В. Зарва [121], Ю. П. Єлісовенко [114–116], історичний сегмент становлення і розвитку радіомовлення досліджують Я. М. Засурський [122], В. І. Набруско [213–215] та Н. М. Сидоренко [143].

Метою дослідження є виявлення основних проблем становлення й розвитку радіомовлення на місцях у державному й недержавному секторах та

визначення шляхів їх вирішення, а також ролі радіоорганізацій у формуванні громадської думки в суспільстві.

Для досягнення цієї мети визначено такі **завдання**:

- дослідити історію зародження та розвитку радіомовлення в регіонах;
- систематизувати відомості про діяльність радіомовлення в трьох східних областях, визначити специфічні ознаки комунального (обласного, районного, міського, селищного, сільського) та низового (на рівні підприємства, бригади, санаторію, стадіону, парку тощо) радіомовлення, зробити їх аналіз;
- дослідити комплекс правових умов, в яких працює вітчизняне радіомовлення, та його відповідність цим умовам;
- зробити порівняльний аналіз теоретичних засад розвитку радіоефіру на місцях з практикою функціонування вітчизняного мовлення;
- визначити тенденції взаємозв'язку комунального та всеукраїнського радіоефіру, розглянути застосування новітніх технологій у розширенні можливостей радіомовлення на місцях, виробити стратегію його розвитку;
- розробити рекомендації щодо шляхів вирішення проблем регіонального радіомовлення в XXI сторіччі.

Об'єктом наукового дослідження є діяльність регіональних, місцевих, муніципальних та низових радіоорганізацій всіх форм власності, що територіально розміщені в індустріально розвинених східних областях України – Донецькій, Луганській та Харківській, де показник щільності населення найбільший в Україні.

Предметом дослідження є процеси, основні тенденції становлення і проблематика розвитку радіомовлення в регіонах, окреслені в публікаціях про роботу радіоорганізацій у різних періодичних виданнях, монографіях та інших наукових дослідженнях вчених, а також у програмах передач місцевих радіостанцій східних областей України. Використано й біографічні матеріали.

Методи дослідження. На різних етапах роботи застосовувалися такі методи:

- історико-логічний і порівняльний аналіз;
- спостереження (моніторинг) – прослуховування радіопередач у прямому ефірі та архівних аудіоматеріалів, обраних для аналізу (систематичне цілеспрямоване вивчення об'єкта, яке дає можливість отримати первинну інформацію у вигляді сукупності емпіричних тверджень);
- комплексно-аналітичний – аналіз та зіставлення відібраного теоретичного та аудіоматеріалу;
- описовий – для аналізу програм радіопередач, характеристики станцій;
- конкретно-типологічний – дає можливість фіксувати сталі типи радіопрограм і відстежувати тенденції, характерні для регіонального медіапростору.

Перевага надавалася системному методу, що дав змогу використовувати комплексний підхід до питання аналізу роботи вітчизняних радіомовників. Системний підхід у вивченні діяльності радіоорганізацій в регіонах має такі складники: моніторинг функціонування суб'єктів ринку радіомовників, контенту системи радіомовлення, який відрізняється синкретичним підходом на відміну від інших методів дослідження, а також аналіз користувачів системи (аудиторія).

У науковому дослідженні застосовувався також функціонально-структурний метод, за допомогою якого об'єкт вивчався як структура із взаємопов'язаними елементами, кожен з яких виконує певні функції.

Комплекс визначених методів у поєднанні з особистим досвідом журналістської діяльності здобувача у Хмельницькій та Луганській обласних державних телерадіокомпаніях, а також у Національній радіокомпанії України дали можливість ґрунтовно дослідити проблематику розвитку регіонального радіомовлення зокрема.

У дослідженні застосовується порівняльний підхід для ретроспективного аналізу радіомовлення східних областей України впродовж 1924–2009 років. Для аналізу сучасного стану регіонального медіапростору нами було прослухано безліч радіопрограм і переглянуто чимало мікрофонних папок аудіоматеріалів, що вийшли в ефір на центральних та регіональних станціях різних форм власності. Детальний типологічний аналіз охоплює радіопроеграми, що вийшли в ефір на місцевих радіостанціях Донецької, Луганської та Харківської областей.

Радіомовлення на межі двох сторіч характеризується значною активністю слухачів, пов'язаною з небувалим доти розвитком як державних, так і недержавних радіоорганізацій, їх зацікавленістю різними аспектами людського буття, появою різноманітних програм, нових прийомів спілкування з аудиторією.

Виправданим є проведення аналізу програм комунального та недержавного мовлення, які, конкуруючи між собою в медіапросторі, прискорюють процес формування та реорганізації вітчизняного інформаційного простору.

Джерела дослідження. У науковій розвідці ґрунтовно осмислено науковий потенціал різних шкіл радіомовлення на місцях. Прослуховування радіопередач, аналіз щотижневих радіопрограм, опрацювання публікацій у вітчизняній періодиці, систематизація мікрофонних матеріалів комунального радіомовлення різних рівнів дали змогу визначити і простежити тенденції розвитку радіомовлення на місцях та здійснити комплексний аналіз досліджень мас-медіа в цілому.

У дисертації використано науково-теоретичні праці з питань радіомовлення як українських, так і закордонних учених. Наукові та публіцистичні джерела з теорії та історії радіомовлення можна умовно поділити на групи: праці теоретичного характеру В. Ф. Іванова, В. В. Лизанчука, А. З. Москаленка, В. В. Різуна, В. М. Владимірова; історичні праці, що стосуються технічного розвитку українського та

світового радіомовлення, В. О. Артеменка, І. Г. Мащенко, Ю. І. Омеляненко; дослідницько-практичні роботи, що знайшли відображення в науково-практичних семінарах О. Я. Гояна та В. Я. Миронченка.

Значну частину матеріалу дослідження становлять інтернет-сайти: <http://www.comin.kmu.gov.ua>, <http://www.donetsk.dn.ua>, <http://www.in.gov.ua>, <http://www.journ.univ.kiev.ua>, <http://www.k61.dn.ua>, <http://www.lot.lg.ua>, <http://www.mpe.kmu.gov.ua>, <http://www.nrada.gov.ua>, <http://www.nrcu.gov.ua>, <http://www.otb.com.ua>, <http://www.partner.dn.ua>, <http://www.proradio.org.ua>, <http://www.sciptrb.gov.ua>, <http://www.ucrf.gov.ua>, <http://www.ukrinform.ua>, <http://www.ukrtvr.org/index.php>, <http://www.rrt.ua>, <http://www.ukrtelecom.ua>, <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

Під час роботи над дисертацією використовувалися публікації в місцевій пресі, програми передач радіоорганізацій. Зокрема, здійснено порівняльний аналіз програм радіопередач Донецького обласного державного радіо 1936 року та 2006 року. Цю радіоорганізацію обрано як єдиного державного офіційного мовника в регіоні для виразності порівняльного ефекту.

Розуміння сучасного стану радіомовлення неможливе без історичної розвідки, ретроспективи його становлення і поширення. Тим більше, що радіомовлення на початку ХХІ сторіччя продовжувало досить динамічно розвиватися.

Хронологічні межі дослідження (1991–2009 рр.) визначаються появою першої недержавної радіоорганізації в Україні (січень 1991 р.), початком комерційного радіомовлення (травень 1992 р.) та створенням в державі перших радіоорганізацій громадського мовлення (травень 2002 р.), переходом радіоринку країни на цифрове мовлення. 1 листопада 2007 року на частоті 101,1 МГц розпочато мовлення у цифровому форматі HD Radio (потужність – 50 Вт), мовлять радіостанції «Мелодія», «Стильне радіо» та «М-FM».

Планом розвитку радіопростору держави, який прийнято 12 вересня 2007 року Національною Радою України з питань телебачення і радіомовлення, передбачено поетапний перехід радіоринку країни на цифрове мовлення до 17 червня 2015 року [238]. У 2009 році особливо активним став перехід радіомовлення країни на цифрові стандарти мовлення – основний організаційний захід щодо впровадження цифрового мовлення. Зокрема, 30 серпня відновлено мовлення у цифровому форматі HD Radio (потужність – 50 Вт), мовлять радіостанції «Мелодія», «Стильне радіо» та «М-FM» [365].

Визначений часовий проміжок дає змогу відстежити найбільш активний період становлення та поширення радіомовлення в східних областях, розгортання потужної мережі FM-станцій, що стало можливим завдяки здобуттю Україною незалежності та розвитку демократії в суспільстві в процесі державотворення.

У свою чергу це сприяло загостренню конкуренції між державними і недержавними мовниками, що дало можливість підвищити ефективність впливу радіомовників на слухача. Це – період інновацій на українському медіаринку, запровадження нових тенденцій розвитку радіомовлення, становлення й поступового завершення перехідного періоду мовників на режим цифрового мовлення, що є особливо актуальним у сучасних умовах розвитку новітніх технологій.

Окрім того, в дисертаційній роботі окреслюється становлення понять «радіо», «радіомовлення», «радіостанція», «радіомережа».

Методологічна база роботи. У дисертації використано інтегративно-синкретичний підхід. Аналіз радіомовлення здійснювався на основі сучасної соціокультурної парадигми, згідно з якою радіомовлення на місцях розглядається з точки зору масової комунікації. Саме принципи сучасної теорії масової комунікації є методологічною базою дисертації. Важливими джерелами були праці вітчизняних та закордонних авторів, присвячені теорії

масової комунікації, теорії й практиці журналістики загалом та радіомовлення зокрема.

Ступінь наукової дослідженості цієї теми, не зважаючи на стрімкий розвиток мережі FM-радіо, невеликий. Упродовж доволі тривалого часу це питання в Україні розглядали: В. О. Артеменко, Ю. Д. Бараневич, Ю. П. Єлісовенко, В. Й. Здоровега, О. А. Зелінченко, О. Я. Гоян, В. А. Качкан, В. В. Лизанчук, І. Г. Машенко, В. Я. Миронченко, А. З. Москаленко, М. В. Нагорняк, В. П. Олійник, Ю. І. Омеляненко, І. Л. Пенчук, О. Д. Пономарів, Б. В. Потятиник, Т. А. Трачук, Ю. Г. Шаповал, І. Шевчук, О. Д. Школьна, В. Н. Ярошенко.

Також різні аспекти цієї проблеми аналізували російські вчені: Е. Г. Багіров, А. Бабукин, С. Беляєв, Г. С. Бойков, Є. Н. Васильєва, Т. М. Горяєва, П. С. Гуревич, Я. М. Засурський, А. Коренников, В. Коробіцин, Д. Кувшинов, Ю. А. Летунов, Д. І. Любосветов, О. В. Мироненко, Е. Ромазанова, В. М. Ружников, В. В. Смирнов, В. Сухарева, Н. А. Толстова, І. Н. Тхагушев, Ю. Ю. Федутинов, А. Фень.

Їхні співвітчизниці І. С. Карташова та Л. М. Опихтіна у 1964 році у бібліографічному покажчику «Библиография литературы по вопросам радиовещания и телевидения (1958–1962)» [147] зробили першу спробу систематизувати літературу, в якій висвітлюється розвиток радянського та закордонного радіо. А у 1999 році А. Субханкулова систематизувала бібліографію з радіомовлення, зробила її класифікацію у своєму науковому дослідженні «Теория и практика радиовещания: анализ публикаций за 1993–1998 годы» [295].

Роботи теоретиків радіомовлення, присвячені концептуально-теоретичним засадам функціонування сучасної радіожурналістики, специфіці журналістської творчості, типологічним особливостям та жанрам, ролі й місцю радіомовлення в системі ЗМІ, структурі українського медіапростору, різновидам та характерним особливостям мовлення [42; 45; 48; 62; 64; 102; 106; 114; 125; 127; 146; 179; 212; 225; 333] мають велике наукове значення.

Водночас, незважаючи на значний доробок у теорії журналістики, проблематика розвитку сучасного радіомовлення в регіонах залишається недостатньо розробленою.

У цьому дослідженні згадані вище наукові праці розглядаються в контексті порівняння з тими змінами, що відбулися в структурі вітчизняного радіомовлення. Державний та недержавний радіоефір, маючи специфічні особливості інформаційного впливу, одночасно залежить від тих реалій, які характерні для видової цілісності ЗМІ. Тож, сучасне радіомовлення на місцях покликане перш за все обслуговувати інтереси широких верств населення у забезпеченні конституційного права громадян на інформацію.

Теоретичні висновки та положення базуються на використанні загальнонаукових методів аналізу, синтезу та узагальнення.

Вибір теми кандидатської роботи зумовлено протиріччям між її актуальністю та ступенем дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в Україні здійснено комплексний аналіз діяльності вітчизняних радіомовників на місцях у контексті комплексу комунікацій, промоції, програмування. У процесі наукового дослідження отримано такі результати:

- сформульовано основні тенденції та стратегії місцевого радіомовлення в Україні в ринкових умовах поступового переходу вітчизняних мовників у режим цифрового формату;

- розроблено когнітивно-регулятивний підхід до теорії радіомовлення; визначено модель регіонального радіомовлення, що відображає основні структурні елементи та розкриває роль цих елементів у здійсненні ефективного комунікативного процесу;

- здійснено порівняльний аналіз рейтингових вітчизняних радіомовників за допомогою класичних та формалізованих методів дослідження змісту ЗМК;

- визначено особливий внесок місцевих радіоорганізацій індустріального регіону країни у розбудову вітчизняного радіомовлення;

– дано практичні рекомендації щодо реформування радіомовлення на місцях.

Теоретичне значення дослідження полягає в науковому осмисленні проблеми ефективності радіомовної промоції, визначенні основних компонентів комунікативного процесу (комунікатор, канал поширення інформації, аудиторія) та їх врахуванні задля підвищення ефективності українського радіомовлення на місцях.

У дослідженні визначено характерні сутнісні складники регіонального, місцевого, муніципального та низового радіомовлення, що може стати основою для подальшого аналізу ідеологічно-сутнісних особливостей сучасного радіо в областях та вітчизняного радіо загалом.

Отримані дослідницькі теоретичні положення можуть застосовуватися в працях з теорії й практики української радіожурналістики в контексті світової, а також для розширення тематики досліджень науковців у галузі соціальних комунікацій, викладання профільних дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів. Зважаючи на наукову новизну роботи, актуальність тематики й незначну кількість теоретичних матеріалів стосовно радіомовлення в областях, результати дослідження можуть бути включені до наукового матеріалу, яким мають змогу користуватися як дослідники історії української журналістики, так і студентство з навчальною метою, практики-професіонали РЖ, менеджери вітчизняного РМ, які прагнуть підвищити рівень своїх знань у цій сфері.

Ця робота може стати методологічною основою для теоретичного осмислення, подальшого ґрунтовнішого аналізу проблематики розвитку сучасного радіомовлення як у східних областях, так і в межах усієї держави.

Дослідження надає можливість журналістам, що працюють на комунальному радіо, побачити проблеми організації мовлення на місцях і дати поштовх до їх вирішення.

Аналіз проблем і визначення шляхів їх подолання може бути корисним як для місцевої, так і для центральної влади, яка має переглянути своє ставлення до електронних ЗМІ.

Особистий внесок здобувача. Дисертант одержав наукові результати самостійно і опублікував праці без участі співавторів.

30 років автор віддав практичній радіожурналістиці. З них 15 років працював на різних посадах в регіональних радіоорганізаціях, а точніше на Хмельницькому та Луганському обласному радіо, 10 років – власним кореспондентом Українського радіо в Луганській області.

Дисертант більш як 10 років викладав основи радіожурналістики, жанри, літературне редагування, проблематику радіожурналістики на кафедрі журналістики Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, а також курси «Інформаційні модулі ЗМІ», «Технологія інформаційного аналізу», «Моніторинг ЗМІ», вів творчий семінар на кафедрі журналістики і видавничої справи Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка.

Результати наукового дослідження використано здобувачем для розробки авторських навчальних курсів «Основи радіомовлення», «Проблематика економіки в ЗМІ» для студентів 3-го курсу спеціальності «Журналістика», які дисертант викладав впродовж 1997–2005 років, а також «Проблематика і жанри радіожурналістики» для студентів 4-го курсу спеціальності «Журналістика», спецкурсу «Редагування на радіо і телебаченні» для студентів 4-го курсу спеціальності «Редагування», творчих майстерень «Професія – радіореporter» та «Радіотеатр» для студентів-бакалаврів, курсу «Українське журналістичознавство» для студентів 5-го курсу факультету мовознавства, журналістики та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. Здобувачем розроблено авторські навчальні курси «Інформаційні моделі ЗМІ», «Технологія інформаційного аналізу» для студентів Луганського національного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка.

Апробація результатів. Основні результати роботи оприлюднено на кількох міжнародних та загальноукраїнських конференціях:

– I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Регіональна журналістика: історія, сучасний стан та перспективи розвитку» – виступ «Регіональний інформаційний радіопростір: історія і сучасність» (Луганськ, 29–30 листопада 2003 р.);

– Міжнародній науковій конференції «Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика» – виступ «Навчаючи – виховуємо» (Луганськ, 2–3 червня 2004 р.);

– Всеукраїнській науковій конференції «Документалістика на порозі XXI століття: проблеми теорії та історії» – виступ «Говорить і показує Луганськ!» – перша спроба електронної фіксації історії регіонального радіомовлення» (Луганськ, 21 жовтня 2005 р.);

– III Міжнародній журналістській планерці «Проблеми професійного становлення майбутніх журналістів» – виступ «Журналістська відповідальність перед суспільством» (Київ, 26 квітня 2010 р.).

Основні положення дисертації, узагальнення та висновки обговорювалися на засіданнях кафедри реклами та зв'язків з громадськістю Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Публікації. Результати дослідження викладено у десяти наукових статтях, із них п'ять опубліковані у фахових виданнях, затверджених ВАК України, п'ять – у тезах і матеріалах доповідей, вміщених у збірниках наукових конференцій. Усі публікації виконано одноосібно.

Наукова розвідка передбачала: вивчення матеріалів місцевих мас-медіа у статті «Регіональний інформаційний радіопростір: історія і сучасність» (Становление региональной журналистики. – Луганск, 2004. – Вып. 1) [163, 74–78]), аналіз електронного видання з історії мовлення в області у статті «Говорить і показує Луганськ!» – перша спроба електронної фіксації історії регіонального радіомовлення» (Документалістика на порозі XXI століття:

проблеми теорії та історії. – Луганськ, 2005.) [159, 24–32]), дослідження виникнення радіомовлення в Україні у статтях «Початок становлення радіомовлення в Харківській області» (Вісник Луганського нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – № 15 (110) [162, 159–166], «Нотатки з історії радіомовлення на Луганщині» (Інформаційне суспільство. – К. – 2007. – Січ.–черв. – Вип. 5) [161, С. 34–36]), «Ретроспектива становлення і розвитку радіомовлення на Луганщині» (Інформаційне суспільство. – К. – 2008. – Січ.–черв. – Вип. 7) [164, 45–49]), визначення тенденцій формування радіомовлення за умов демократизації інформаційного суспільства «Державне радіомовлення в контексті взаємовідносин влади, засобів масової інформації та суспільства» (Формирование политической культуры молодежи средствами телевидения и радио : сб. науч. раб. – Луганск : Изд-во Восточноукр. нац. ун-та им. В. Даля, 2005. – Вып. 2. – С. 97–107), вивчення процесу становлення приватного радіомовлення на місцях у статтях «Розвиток недержавного радіомовлення в Харкові впродовж останнього десятиріччя ХХ століття» (Фольклор, література та мистецтво сходу України в системі етнокультурних вимірів. – Луганськ, 2006. – Вип. IV) [165, 162–168]), «Сучасний розвиток недержавного радіомовлення в Донецькій області» (Інформаційне суспільство. – К. – 2009. – Січ.–черв. – Вип. 9) [166, С. 29–33]), «Від азбуки Морзе до цифрового радіо: розвиток регіонального мовлення» (Інформаційне суспільство. – К. – 2009. – Лип.–груд. – Вип. 10) [158, С. 31–36]).

Перелічені вище публікації з достатньою повнотою відображають розроблені в дисертації теоретичні положення, результати дослідження, яких було досягнуто, та висновки, до яких дійшов автор.

Структура дослідження. Дисертацією є рукопис, який складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел, який містить 375 найменування українською, російською та англійською мовами. Основний текст містить 183 сторінки. Повний обсяг роботи 217 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ РОЗБУДОВИ РАДІОМОВЛЕННЯ НА СХОДІ УКРАЇНИ

1.1. Історіографія розвитку радіомовлення в регіонах. Визнаний український фахівець у галузі теорії й практики електронних мас-медіа І. Г. Мащенко в роботі «Хроніка українського радіо і телебачення в контексті світового аудіовізуального процесу» [193] одним із перших дослідив маловідомі сторінки розвитку радіомовлення, зробив ґрунтовний аналіз функціонування радіомовлення України кінця ХХ сторіччя. Світ побачив упорядкований ним «Термінологічний словник основних понять і виразів електронних мас-медіа» [188]. Науковець стверджує у першому томі «Всесвітнього відеоаудіолітопису : дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії» своєї «Енциклопедії електронних мас-медіа» [187], що світове радіомовлення має більш як сторічну історію та таку ж за тривалістю передісторію. У науковому дослідженні «Міфи і реалії телерадіоефіру» [190] учений поділився своїми роздумами про перспективи розвитку вітчизняного радіомовлення, зокрема регіонального.

І. Г. Мащенко у книзі «Хроніка українського радіо і телебачення в контексті світового аудіовізуального процесу» [193] обґрунтовує думку, що засади винайдення радіозв'язку було закладено в науково-технічних досягненнях ще ХІХ сторіччя. Завдяки видатним фізикам: британцям М. Фарадею та Д. К. Максвеллу, німцям Г. Р. Герцу та К. Ф. Брауну, французу Е. Бранлі, сербу Н. Теслі, росіянам П. М. Лебедеву та О. С. Попову, італійцеві Г. Марконі людство одержало унікальну змогу передавати інформацію на безмежні відстані. У 1807 році англійський фізик Т. Юнг запропонував спосіб запису звуку камертона на закопченому барабані. 14 лютого 1876 року американець англійського походження, професор Бостонського університету О. Г. Белл запатентував у США свій винахід – телефон (прилад, який відтворює слово) і радіофон (фотофон).

Бездротова передача перших телеграфних сигналів в кінці XIX-го сторіччя стала початком процесу, внаслідок якого з'явилося радіо, а потім і радіостанції. Професор з Карлсруе Г. Герц сконструював апаратуру, щоб посилати й приймати хвилі, які поширюються в просторі зі швидкістю світла, чим підтвердив правильність теорії електродинаміки Д. Максвелла щодо їх властивостей, і у 1886 році оприлюднив результати своїх досліджень [187].

Право ж називатися авторами радіо у науковому світі віддається двом ученим – італійцеві Г. Марконі та росіянину О. Попову. Хоча існує й інша думка, що сербський фізик Н. Тесла винайшов радіо у 1891–1893 роках [362].

У 1891 році під час публічної лекції Н. Тесла описав та продемонстрував принципи радіозв'язку. 10 березня того ж року вчений запатентував спосіб надійного одержання струмів, які можуть бути використані у радіозв'язку. Запатентованою іновацією став метод заглушення звуку, що йде від дугової лампи під впливом змінного або пульсуючого струму. Н. Тесла запропонував використовувати частоти, що перебувають за межами сприйняття людського слуху, в інтервалі дуже низьких радіочастот. У 1893 році видатний учений сконструював перший хвильовий радіопередавач і винайшов щоглову антену для бездротового зв'язку [362].

Професор з Петербургу О. С. Попов 7 травня 1895 року продемонстрував створений ним прилад – першу в світі радіостанцію. А наступного року Н. Тесла передав радіосигнал на відстань 48 км.

Винахідник Г. Марконі (1874–1937 рр.), вивчаючи фізику в Технічній школі в Ливорно (Італія), довідався про результати, які отримав Г. Герц. У 1894 році італієць повторив у лабораторії досліди німецького вченого і передав повідомлення на відстань 2 км [193]. У 1896 році повідомлення Г. Марконі успішно пододало відстань 10 км. Одержавши на свої винаходи патент, він заснував компанію «Marconi Wireless and Telegraph Company» у Лондоні. У грудні 1901 року йому вдалося передати сигнал через Атлантику. При цьому передавач працював у Кормвиллі, у найзахіднішому пункті Англії, а на Ньюфаундленді була приймальна станція [193].

О. С. Попов не подавав ніяких заявок на одержання патенту. Таким чином, офіційно вважається, що заслуга втілення ідеї в практику належить Г. Марконі, якого згодом було відзначено Нобелівською премією.

Швидкість – головний чинник у подоланні простору з використанням електричних хвиль – перетворила радіо на планетарну масову комунікацію. Сигнали, відправлені в ефір, один із найбільших винаходів і досягнень людства, електронна революція, що змінила не тільки інформаційне обличчя планети й донині продовжує активно впливати на саму людину.

Розглянемо основні дефініції, на яких базується наше дослідження. Радіо (від лат. *radio* – випромінюю, випускаю промені) – галузь науки, техніки і культури, базується на передачі та прийомі високочастотних електромагнітних коливань і хвиль, що розповсюджуються у просторі без дротів [66]. Зауважимо, що до 1906 року користувалися терміном «бездротовий телеграф». А після з'їзду фахівців радіотелеграфу у Берліні став широко вживаним термін «радіо».

Поняття «мовлення» (радіомовлення) Закон України «Про телебачення і радіомовлення» трактує як «створення (комплектування та / або пакетування) і розповсюдження програм, пакетів програм, передач з використанням технічних засобів радіокомунікацій для публічного приймання за допомогою побутових радіоприймачів у відкритий спосіб чи за абонентну плату на договірних засадах [20].

Радіомовлення (лат. *radiare* – випромінювати, випускати промені) є другим за часом створення (після преси) засобом масової комунікації. Найхарактернішою ознакою радіомовлення є те, що носієм інформації тут виступає тільки звук (включаючи і паузи). Радіозв'язок дає змогу миттєво передавати інформацію на значні відстані, причому отримання сигналу відбувається у момент передачі.

Законом України «Про телебачення і радіомовлення» залежно від території розповсюдження програм визначається територіальна категорія мовлення та територіальна категорія каналу мовлення або багатоканальної радіомережі. Загальнонаціональне мовлення – це «мовлення не менше ніж на

дві третини населення кожної з областей України» [20]. Поняття «регіональне мовлення» визначено як «мовлення на регіон (область, декілька суміжних областей), але менше ніж на половину областей України» [20]. «Місцеве мовлення» закон трактує як «мовлення на один чи кілька суміжних населених пунктів, яке охоплює не більше половини території області» [20].

Під радіомовленням на місцях розуміємо обласне, міське, районне, сільське, заводське, паркове, стадіонне, санаторне тощо, що розповідає саме про місцеві події, порушує актуальні для цього регіону питання.

Дефініцію «комунальні радіоорганізації» діючий закон подає як «створені органами місцевого самоврядування за участі територіальної громади у встановленому законом порядку радіоорганізації, не менше половини акцій або часток статутного фонду яких перебувають у комунальній власності» [20].

«Словник іншомовних слів» трактує визначення терміна «радіостанція» (від лат. *radius* – промінь; *station* – стояння) – це сукупність технічних пристроїв і апаратури для передавання та приймання інформації за допомогою радіохвиль [286].

Глибиною теоретичного осмислення питань реформування радіомовлення відзначається книга Я. М. Засурського «Телерадиоэфир : история и современность» [122]. Науковець зауважує, що у січні 1920 року радіотелефонний передавач потужністю 300 Вт, який сконструйовано у Нижньогородській лабораторії (Росія), вперше передав, а Москва прийняла по радіо людську мову. 12 вересня 1922 року з Москви на той час найпотужніша у світі 12-кіловатна станція передала в ефір перший великий радіоконцерт. У 1924 році радіомовні станції побудовано у Ленінграді, Харкові, Києві, Нижньому Новгороді. У 1929 році в Радянському Союзі налічувалося 23 станції, а в 1937 році – вже 90. Таким чином, набула стабільності тенденція поширення радіомовлення в країні Рад.

Зробимо оглядову характеристику існуючих тематичних джерел, що так чи інакше пов'язані з ефірним мовленням на території нашої держави, –

низки різноманітних друкованих видань (монографій, посібників, авторефератів дисертацій, спеціалізованої періодики тощо), а також архівних матеріалів.

Розглянемо початок літопису розвитку радіомовлення в Україні. Науковці сходяться на одній даті – 16 листопада 1924 року, коли в українському радіопросторі пролунало кодове послання азбукою Морзе – три літери «Ж», потім технік-радист тричі вимовив «Алло! Говорить Харків!»

Простежимо етапи становлення вітчизняного мовлення. Дослідник історії радіомовлення В. О. Артеменко зробив спробу осмислити історичний аспект початку радіомовлення в Харківській області, розглядаючи його як появу Всеукраїнського радіо [38–40]. Учений доводить, що радіо здебільшого використовувалось як засіб воєнного зв'язку. У 1915 році на території України працювали чотири сухопутні військові радіостанції (в Одесі, Києві, Жмеринці та Миколаєві) і три морські (в Одесі, Ялті та Севастополі). У 1916 році військова радіостанція запрацювала в Харкові. Усі вони здебільшого передавали військові накази та розпорядження.

Під час громадянської війни (1917–1922 рр.) радіозв'язок використовувався переважно для управління військами і для зв'язку центрів з відрізними війною регіонами. На початку 1920 року, коли тривала боротьба з Врангелем і білополяками, уряд радянської України відчував гострий брак інформації про події за кордоном. Єдиним джерелом інформації з-за кордону було радіо штабу Південно-Західного фронту. Але вона подавалася дуже стисло [206].

Г. Ф. Рожко стверджує, що «...від травня 1900 року всі роботи з радіотехніки було засекречено військовим відомством, і це гальмувало розвиток галузі» [274]. Під час Першої світової війни в Харкові було розміщено найпотужнішу радіостанцію Ставки Верховного головнокомандувача. На телеграфній мапі Російської імперії телеграфні лінії мали напрям від Петербурга через Москву, Харків на Кавказ. На той час телеграфного зв'язку між Харковом і Києвом не було. На відміну від

радіостанцій всіх фронтів, які воювали з німцями, австрійцями, харківська мала можливість зв'язатися з будь-якою фронтовою радіостанцією і, перебивши чужу радіограму в ефірі, передати своє повідомлення. Ця радіостанція добре прислужилася і радянській владі, коли Харків був першою столицею Радянської України (1917–1934 рр..). Проте під час громадянської війни станцію перевезли до Саратова, де вона працювала до 1930 року [274].

У Харкові, де розмістилися всі республіканські установи, постало питання: як керувати областями та районами, якщо зв'язку з ними майже немає? І уряд Радянської України прийняв рішення про створення цивільного радіомовлення. 17 серпня 1920 року в Харкові почала діяти приймальна радіостанція міжнародних відносин. Радіостанція приймала бездротові телеграфні повідомлення, а також матеріали закордонної преси з Берліна, Константинополя, Лондона, Мадрида, Москви, Парижа, Рима для створеного в січні 1922 року Радіотелеграфного агентства України (РАТАУ). Сюди надходили циркуляри наркоматів, розпорядження різних відомств, приватні телеграми [274]. Одержані повідомлення негайно направлялися до державних установ та громадських організацій, в газети та інформаційне агентство.

17 січня 1921 року в центрі міста, на іподромі, введено в експлуатацію іскрову радіотелеграфну передавальну станцію потужністю 35 кВт. Радіокомплекс дістав назву «Харківська потужна радіостанція міжнародних відносин». Цього ж дня встановлено зв'язок з радіостанціями Парижа та Лондона. Згодом радіокомплекс мав зв'язок з усіма столицями Європи. З 31 січня 1921 року ця станція працювала як головна радіостанція уряду радянської України, обслуговувала і внутрішні потреби республіки. Нова радіостанція передавала повідомлення на багато адрес одночасно.

Для приймання інформації з Харкова на території УРСР у 1920–1922 роках створено єдину розгалужену радіоприймальну мережу – переважно в повітових містах розмістили 64 приймальні радіостанції. Столиця республіки отримала можливість радіотелеграфного обміну з радіостанціями, розташованими в Західній Європі, на Балканах і Близькому Сході.

В. О. Артеменко зауважує, що водночас в Харкові на іподромі споруджувалася потужна приймально-передавальна радіостанція, яка почала працювати 22 серпня 1921 року і стала головною рацією українського уряду. На той час голова уряду України Влас Якович Чубар ініціював створення в Харкові радіолабораторії при радіостанції. Перше, що зробили фахівці, це створили апарат для прослуховування радіопередач – перший репродуктор-гучномовець, розрахований на велику кількість слухачів. Восени 1921 року було змонтовано першу в Україні гучномовну установку, технічне випробування якої відбулося 11 вересня на вечорі літераторів у саду «Грядущє» (нині сад ім. Т. Г. Шевченка).

В ті роки інтерес до радіо став справді всенародним. Сотні тисяч громадян України ставали членами радіотовариств, прагнули виготовляти радіоприймачі. Наркомпоштель України всіляко стимулював рух радіолюбителів, особливо бажання місцевих органів влади за кошти місцевих громад споруджувати та експлуатувати приймальні радіостанції. Це давало змогу економити державні кошти й одночасно розвивати масове радіомовлення. В Україні було дозволено всім громадянам мати радіоприймачі, купувати їх у магазинах, конструювати самим і взагалі користуватися ними на власний розсуд.

У багатьох робітничих клубах існували осередки Товариства друзів радіо. За сприяння профспілки відкривалися радіоаудиторії, обладнані гучномовними установками, які давали можливість влаштувати колективне прослуховування радіопередач. Біля гучномовців, які було встановлено на вулицях та площах міст, збиралося багато людей, щоб послухати радіо, до міста приїжджали жителі сусідніх селищ та сіл [149].

Суспільну потребу в радіо було сформовано. Створено й належні передавальні потужності. Після розробки апаратури підсилення в 1922 році стало можливим транслявання музичних програм, що приймалися з Берліна та Москви. 8 грудня 1922 року під час випробування саморобної приймальної установки з гучномовцем вперше у Харкові пролунала передана з Москви

через радіостанцію імені Комінтерну людська мова, яку було записано на грамофонну платівку.

У Москві виходило друком чимало фахової періодики, присвяченої радіосправі. «Радиолобитель» (1924–1930) та «Радио – всем» (1925–1930) після об'єднання створили «Радиофронт» (1930–1941). Із 1946 року і донині цей часопис виходить під назвою «Радио». Видаються часописи «Новости радио» (1925–1928), «Радиослушатель» (1928–1930), «Говорит Москва» (1930–1931), «Говорит СССР» (1931–1936), «Радиогазета» (1934–1938), «Работник радио» (1934–1939), «Радиопрограммы» (1935–1941) та чимало іншої періодики.

У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України збереглося кілька видань, що можуть бути своєрідним доповненням до минулого Українського радіо. Це програми радіопередач місцевих радіокомітетів («Программы радиопередач Донецкого областного радиокомитета» тощо), де документально зафіксовано назви передач, подано фото учасників програм, наведено зразки оголошень та анонсів, певної реклами концертів, різних майстерень, продуктів, магазинів, ресторанів, кафе тощо. Дослідник Н. М. Сидоренко зазначає, що «розвиток тогочасної музичної культури, яку пропагувало національне радіомовлення у 30-х роках, відображено у «Програмі виступу Українського радіокомітету на Всесоюзному радіофестивалі 5 квітня 1936 року» [143].

У довіднику «Радио и телевидение в СССР» наведено основні дані, що характеризують радянське радіо, відомості про програми радіомовлення в СРСР, про найзначніші передачі центрального та місцевого мовлення, часописи, присвячені питанням радіоефіру, обсяги мовлення [80].

Особливе місце належало часопису «Радіо: мовлення, слухання, техніка, аматорство», що впродовж 1930–1935 років виходив у Харкові [253], а згодом у Києві (1935–1941) [254]. У передовій статті «Наші завдання» першого номера зазначалося, що журнал на засадах висвітлення всіх питань, пов'язаних із радіорухом, повинен відбивати його характерні процеси,

приділяти серйозну увагу настановленню, змістові та формам українського радіомовлення. Часопис широко висвітлював питання радіотехніки та радіоаматорства, звучання передач і творчого підходу до використання ефірного мовлення, загалом відіграв неабияку роль у процесі закріплення в повсякденному житті такого явища, як радіомовлення. Радіопреса активно сприяла розвитку галузі. Повідомляла про досягнення і певні прорахунки, відображала історію суспільного становлення, була свідченням високого наукового потенціалу українських радіофахівців.

У Донецькому краї державне радіо передало перше повідомлення 16 травня 1927 року. З динаміків пролунав голос диктора: «Говорить «Сталіно – Донбас» через радіостанцію РВ-26 на хвилі 386,6 метра!» [354].

Можна дійти висновку, що керівники Радянської держави прагнули використати можливості радіо для широкої просвіти мас. Завдання полягало у тому, щоб у кожному населеному пункті працювало радіо. Суспільство повинне було володіти оперативною інформацією, знати щодня все, що відбувається в державі та за її межами. Оскільки газети приходили із запізненням, почала створюватися постійна радіопередача – радіогазета.

Довідник Д. С. Григораша «Журналістика у термінах і виразах» трактує дефініцію «радіогазета» як «форму політичного мовлення, вид передачі, скомпонованої з радіоматеріалів (читаних диктором або попередньо зафіксованих на плівку), які виконують функції передової статті, політичного коментаря, кореспонденції, добірки актуальних інформацій, нарису, листів дописувачів» [100]. Професійна та вікова диференціація передач зумовила появу радіогазет для робітників, колгоспників, інтелігенції, юних слухачів.

Пошуки в архівах Москви, Ленінграда, Києва, Харкова дали змогу науковцю В. О. Артеменку документально довести, що першу радіостанцію в Донбасі було встановлено у місті Маріуполь. Завідувач Маріупольського відділення «УкрРОСТА» товариш Волков телеграфував до Харкова: «Укрревком, товаришу Петровському. З огляду на незадовільне телеграфне

сполучення Маріуполь майже позбавлено інформації. Вплиньте на відповідні установи для надання нам радіоприймача» [37].

29 травня 1920 року голова Всеукраїнського центрального виконавчого комітету Г. І. Петровський написав: «Наркомпочтелю. Взятися за обладнання у Маріуполі радіостанції і повідомити мені» [37]. 4 червня 1920 року радіостанція прийняла першу інформацію з Москви. Маріупольські газети «Серп і Молот» та «Приазовська правда» за допомогою радіо почали оперативно отримувати достовірну інформацію.

Завідувач радіостанції А. І. Каплуненко разом зі своїми товаришами А. П. Чекрижевим та А. М. Коломенським відкрили одну з найкращих радіошкіл в Україні, щоб вирішити проблему підготовки професійних кадрів для радіоорганізацій. Випускники радіошколи працювали на всіх радіостанціях Донбасу.

Доклав зусиль до організації радіозв'язку в Донбасі і голова Раднаркому Української РСР В. Я. Чубар, який на початку 1921 року направив до регіону 9 радіостанцій. Однією з них стала Бахмутська (м. Артемівськ). В кінці 1922 року споруджено 5-кВт передавальну станцію. Вона почала регулярний обмін повідомленнями з Харковом, Ростовом, Києвом та іншими містами. Приймальні радіостанції працювали в Юзівці (м. Донецьк), Гришиному (м. Червоноармійськ) і Дебальцевому. Газети м. Єнакієве «Плуг и Молот» та «Енакиевский рабочий», м. Костянтинівки «Слава труду» та багато інших без живої, оперативної інформації, одержаної за допомогою радіо, не могли б виходити. Про це розповіла своїм читачам газета «Комсомолец Донбасса» [37].

Зауважимо, що окружна газета «Диктатура труда» (праотець «Социалистического Донбасса») сповістила про найважливішу подію в житті трудового Донбасу того часу – офіційне відкриття Сталінської ширококомленневої радіостанції окружного виконкому 16 травня 1927 року. А вже 28 травня надрукувала статтю «Голос мільйонів» [85].

Перша ефірна радіостанція краю була розміщена в одноповерховому будинку в селищі Далекий. Вона мала одну 56-метрову щоглу зі спеціальною антеною, що давало змогу добре чути сигнал радіостанції на всій території Сталінського округу. Мала найкращий на той час комплект радіопередавача «Малий Комінтерн» потужністю 1,2 кВт.

Повідомлення з Донбасу через Сталінську радіомовну станцію в ефірі змогли отримувати громадяни колишнього Радянського Союзу з гучномовців і радіоустановок далеко за межами регіону – за 1500 км від окружного центру. На той час у Сталінському окрузі було майже 400 клубних гучномовців, до тисячі радіолюбительських установок.

Н. Берестов розповів за яких умов відбувалося мовлення. Перші програми передано в ефір з апаратної передавача. А напередодні 10-ої річниці Великого Жовтня вони почали виходити в ефір зі студійної апаратної ввечері. Це були випуски радіогазети (за матеріалами друкованих видань) та концертні програми, в яких охоче брали участь артисти міста [52]. Звукозапису тоді ще не було. Всі передачі велися в прямому ефірі.

У часописі «Вечерний Донець» Е. Даниленко зазначив, що у 1930 році прийнято рішення відкрити радіостанцію з потужним звучанням в місті Сталіно. Для неї «було виділено один із найбільших будинків на вулиці Друга лінія (сьогодні це вулиця Кобозєва, будинок № 62), де обладнано приміщення для радіомовлення» [108]. Передачі звучали щодня з 9:00 до 23:00. Це були літературні, музичні програми, розповіді про життя та діяльність керівників партії, уряду, а також лекції з історії. Над їх створенням працював колектив артистів, читців, композиторів, письменників.

Працівники радіо часто проводили творчі зустрічі в трудових і навчальних колективах, в робочих клубах. Про одну з таких зустрічей у статті, опублікованій 21 березня 1935 року в газеті «Сталинский рабочий», розповідалося, що «17 березня в переповненій аудиторії гірничого інституту пройшов вечір святкування 100-річчя видатної пам'ятки фінського народного епосу – «Калевали». Відбулася художня частина. З великою майстерністю

Хенкін прочитав першу руну (пісню) «Калевали». Артист Ракицький (тенор) виконав «Весняну пісню» Гріга» [108].

У 1932 році в радіокомітеті створено симфонічний оркестр. Його організатором та керівником став талановитий диригент А. І. Климов. По радіо стали транслювати концерти.

За роки перших п'ятирічок напівкустарне обладнання радіостанції замінили на потужну апаратуру. Дві великі студії, найновітніше вітчизняне устаткування забезпечувало високу якість радіомовлення.

На початку 30-х років ХХ століття радіостанція перебувала у східну частину міста, в просторіше приміщення, де встановлено новий радіопередавач потужністю 10 кВт, найсучасніший прилад на 100-метрових вежах. Одразу ж почалася радіофікація квартир громадян, розгорнуто будівництво радіовузлів. З цього часу почав працювати Вседонбаський радіоцентр [52]. У Донбасі такі ж радіостанції існували ще в містах Луганськ, Маріуполь та Артемівськ. А після введення в дію в місті Сталіному передавача РВ-26 вони були закриті.

Перші згадки про радіо на Луганщині датовано 1924 роком. Про це повідомляє електронний ресурс «Говорить і показує Луганськ!» [84]. Тоді найактивніші аматори, члени гуртків «Друзів радіо» І. П. Раздорський, Л. Т. Афакіров, В. І. Анцупов на створені власноруч детекторні приймачі «ловили» програми першої української радіостанції з Харкова, що транслювала повідомлення РАТАУ, а також музичні передачі.

Зазначимо, що мовлення першої в Луганській області радіостанції імені 10-річчя Жовтня типу «Малий Комінтерн» потужністю 1,2 кВт в антені почалося 15 грудня 1927 року, коли в ефірі пролунали перші позивні і голос диктора повідомив: «Говорить Луганськ! Працює радіостанція на хвилі 850 метрів» [84]. Станцію було обладнано передавачем ЛФМ виробництва Нижньогородської радіолабораторії та двома антенами заввишки 60 і 21 метр. Це давало змогу вести передачу радіосигналу в радіусі до 100 кілометрів.

У червні 1928 року «Луганская правда» повідомляючи про характер тогочасних передач писала, що «радіотрансляційні установки, розміщені на паровозобудівному заводі імені Жовтневої революції та на Алчевському металургійному заводі, транслюють мовлення іногородніх радіостанцій та повідомляють про місцеві події» [161].

У 1929 році вводиться розклад передач (сітка) Всесоюзного (московського) радіомовлення (ВР), окремі передачі якого стають обов'язковими для трансляцій Українського радіо (УР).

Впровадження у 1931 році у практику радіоєфіру записів на магнітній плівці значно розширило технічні можливості мовлення, дало змогу зберігати безцінні звукові документи.

У 1934 році Всеукраїнський радіокомітет передислокувався з Харкова до Києва. У 1937 році змінився статус Українського радіо. Крім «твердої» сітки, введено вже єдину Всесоюзну сітку мовлення. Таким чином закріплено переважну більшість обов'язкових передач Центрального радіомовлення. До 1991 року Всесоюзні програми займали на УР більш як половину мовного часу – 11 з 19 годин на добу.

Розглянемо окрему сторінку в історії вітчизняного радіомовлення – період Другої світової війни. Збірка «А було це так...» [33] свідчить, що уже за кілька годин після повідомлення з Москви про напад гітлерівської Німеччини на Радянський Союз Українське радіо організувало відгуки людей на заяву Радянського уряду, закликала народ на священну війну з ворогом. 29 листопада 1941 року почалося радіомовлення українською мовою з Москви. Воно здійснювалося через радіостанцію «Радянська Україна». Радіопередачі для народних месників готувала в той час і радіостанція «Партизанка». У Саратові працювала радіостанція імені Т. Г. Шевченка.

У такому ж ключі працювало і радіо на місцях. 21 березня 1943 року у місті Старобільську Ворошиловградської області, де тимчасово перебував уряд УРСР, майбутньому командирові радіостанції «Дніпро»

було вручено посвідчення такого змісту: «Товариш Сидоренко Олександр Петрович, начальник радіомовної групи Урядової радіостанції, якого відправлено у відрядження до міста Калач з групою працівників в кількості 13 осіб для виконання особливо важливого доручення. Прохання до всіх військових, радянських та партійних організацій сприяти у виконанні товаришем Сидоренком покладених на нього обов'язків. Підпис – заступник голови Ради народних комісарів УРСР Микола Бажан» [33].

2 травня 1943 року у місті Калач Воронежської області за кілька десятків кілометрів від Харкова розпочала мовлення українська радіостанція «Дніпро» з позивними «Реве та стогне Дніпр широкий». Це була прифронтowa залізнична пересувна радіостанція, що посувалася за наступаючою Червоною Армією. Розміщувалася у 10 залізничних вагонах, два з яких були з технічною апаратурою, де містився передавач. Станція працювала на хвилі 415,5 метра. Її маршрут простягнувся на сотні кілометрів через Куп'янськ, Харків до столиці України – Києва [33]. Похідна радіостанція діяла майже цілий рік – до квітня 1944 року.

До відтворення окремих аспектів діяльності вітчизняного радіо неодноразово зверталися українські дослідники. В. П. Ляхоцький в дисертації «Материалы радиовещания как источник изучения деятельности Компартии Украины в годы Великой Отечественной войны» (1990) [180] пропонує змістову та хронологічну збірку вцілілих архівних масивів: переважно наказів та розпоряджень. Сюди також увійшли тексти ефірних передач, довідкові матеріали, пояснювальні записки, положення, штатний розпис тощо. Частково представлена документація регіональних радіокомітетів. Наводяться свідчення, що можуть стати відправним пунктом для пошуків багатьох дослідників історії української радіожурналістики.

У книзі «Радіо у дні війни» відзначається: «У важкий час випробувань радіо виховувало в народі любов до рідної Вітчизни, пробуджувало дух героїзму, мобілізувало на самовіддану працю, надихало на полі битви»

[255]. У всіх опублікованих матеріалах за часів Радянського Союзу, які присвячені Другій світовій війні, говорилося, що «голос Українського радянського радіомовлення звучав із берегів Волги і Москви-ріки, закликав до боротьби за визволення, бо то був голос українського народу, який долітав до всіх куточків України.

Голос з усіх згаданих радіостанцій звучав справді заклично і натхненно. А короткі хвили, якими поширювалися вітчизняні програми, справді покривали всю територію України. Проте В. І. Набруско зауважує, що того закличного голосу своїх радіостанцій в країні ніхто не чув, крім кількох партизанських загонів та самих окупантів. Проводове мовлення на окупованій території не могло поширювати сигналів, що передавалися ефіром. Там із динаміків лунала німецька музика і передачі, підготовлені гітлерівцями. Становище ускладнювалося ще й тим, що напередодні війни НКВС повсюдно забрало у населення ефірні радіоприймачі.

23 серпня, одразу після визволення Харкова, до міста прибула група працівників Українського радіо на чолі з Я. Т. Сірченком для відновлення роботи на території республіки [375].

Сайт Донецької обласної держтелерадіокомпанії сповіщає, що у часи фашистської окупації Донецького краю (1941–1943 роки) радіостанція «Сталіно–Донбас» не працювала, хоча загарбники намагалися відродити її роботу [354].

Після звільнення Донбасу розпочалося відновлення радіостанції, будівництво передавача. Керував цією роботою старший інженер М. Ільїн. 14 квітня 1944 року радіомовну станцію «Сталіно-Донбас РВ-26» було повністю відбудовано і її повідомлення знову почали передаватися в ефір. На той час у містах і селах області діяли 59 радіовузлів, які передавали дротами радіопередачі на 35 тисяч радіоточок Наркомзв'язку. До того ж, велику кількість радіовузлів мали підприємства області [354].

У фондах фонотеки Донецького обласного радіо зберігається чимало записів живих голосів героїв війни – визволителів Донбасу, тих, хто

прославив себе подвигами на фронтах Великої вітчизняної війни. Це насправді золотий фонд обласного радіо.

На Ворошиловградщині з наближенням лінії фронту до обласного центру місцеву радіостанцію, а також радіовузли в містах і районах влада демонтувала. Більшість працівників радіо було мобілізовано до лав Червоної Армії. А вже за три дні після визволення міста утворено обласний радіокомітет. 25 лютого 1943 року наказом по Ворошиловградському облуправлінню зв'язку затверджено дирекцію обласної радіотрансляційної мережі. Відновлено й міське радіо. Згодом його передачі транслювались і на прилеглі райони. З січня 1945 року почало функціонувати й обласне мовлення. На той час в районах вже працювали 12 редакцій радіомовлення.

У червні 1944 року керівництво області звернулося до голови Всесоюзного радіокомітету О. Пузіна з проханням реалізувати проект створення радіостудії в місті Ворошиловграді. Згодом було споруджено Будинок радіо й отримано необхідне обладнання. Таким чином, у повоєнні роки радіомовлення на місцях відновлювалося швидкими темпами.

У фондах відомчого архіву Національної радіокомпанії України зберігаються дуже цінні для дослідників матеріали. Зокрема, у наказі Комітету по радіомовленню і телебаченню при Раді Міністрів Української РСР «Про заходи щодо дальшого поліпшення радіомовлення і телебачення в Українській РСР» від 12 липня 1962 року наводилися такі цифри: майже кожна радянська людина слухає радіо, а кожна сьома-восьма – дивиться телебачення. Радіомовлення не тільки виправдало сміливі передбачення про його великі можливості, але й з часом їх розширювало.

В. Я. Миронченко у навчальному посібнику «Інформаційне радіомовлення на Україні» (1984) [203] висвітлює питання виникнення, становлення й функціонування інформаційного радіомовлення в Україні, розкриває основні засади діяльності, досліджує його форми, місце і роль. Значно повнішим є видання «Інформаційне радіомовлення України: (Сторінки історії)» (1996) цього ж автора [205].

М. В. Нагорняк дослідила і визначила характерні сутнісні та структурні складники, а також головні чинники оптимізації інформаційного мовлення Національної радіокомпанії України [219].

Окреслимо періодизацію розвитку вітчизняного та закордонного радіомовлення. Вона поділяється на кілька етапів: «золотої доби» (20–50-ті роки ХХ століття), кризового періоду, зумовленого бурхливим розвитком телебачення у 50–60-ті роки того ж століття, і епохи нового радіобуму, спричиненого появою у 90-ті роки приватно-комерційного радіо. Цей новий вид мовлення почав швидко проникати в усі сфери суспільного життя. Вступив у конкуренцію з державним радіо, яке від того тільки виграло – перестало бути дидактично-повчальним.

На Заході цей процес завершився наприкінці 70-х років минулого сторіччя, а в низці країн колишньої соціалістичної співдружності – в першій половині 90-х років. На Українському радіо та в обласних державних радіоорганізаціях, які за роки незалежності країни через систематичне скорочення бюджетного фінансування опинилися під загрозою самого існування, цей процес певною мірою уповільнився. Можна дійти висновку, що сам історичний розвиток суспільства показав необхідність його перебудови, нове місце і роль радіомовлення у цьому процесі.

«Перебудова» – термін, що широко застосовувався з середини 1980-х років. Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела подає дефініцію «перебудовувати» як «переробляти, вносячи зміни в систему чого-небудь, порядок слідування чогось, замінюючи його іншим і т. ін. Організовувати, влаштовувати по-новому, по-іншому; змінювати» [66]. Політика перебудови призвела до значних змін у житті країни і світі в цілому (гласність, політичний плюралізм, закінчення «холодної війни» тощо).

Політологічний енциклопедичний словник за редакцією Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка визначає дефініцію «гласність» в умовах сучасної України як «відкритість діяльності державних

органів, громадських організацій, трудових колективів і асоціацій, партій і рухів; надання громадянам та їх об'єднанням інформації, необхідної для участі в обговоренні та вирішенні питань державного життя, а також питань, які стосуються їхніх прав, обов'язків або законних інтересів; доступність організацій і закладів, а також посадових осіб для прийняття громадян, можливість безперешкодного звернення до них кожного громадянина з пропозиціями і заявами; виявлення і врахування громадської думки при розробці та прийнятті рішень; поширення прийнятих рішень і доведення до відома всіх зацікавлених осіб та організацій» [241]. Це поняття тісно пов'язане з розумінням плюралізму.

«Плюралізм політичний (від лат. Pluralis – множинний) – ідейно-регулятивний принцип суспільно-політичного і соціального розвитку, що виходить з існування кількох (чи багатьох) незалежних засад політичних знань і розуміння буття; система влади, заснована на взаємодії і протилежності дій політичних партій і громадсько-політичних організацій» [241]. Поняття «плюралізм політичний» використовується для позначення процесів, пов'язаних із прагненням людей до свободи, рівності й демократії.

У 1986 році в ідеології країни з'явилися принципово нові політичні орієнтири – гласність і широка демократія. Реформи вирішено було починати не з економічного базису, а з політичної надбудови. Дефініція «демократія» означає «влада народу, народовладдя, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх при розв'язанні проблем і питань суспільного врядування» [241].

«Політологія: словник термінів і понять» подає «демократизм» як «визнання і здійснення демократії», «народність, простота» [242]. Будемо розуміти дефініцію «демократизація» як «запровадження демократичних принципів, перебудова держави, організацій і т. ін. на демократичних засадах. //Наближення до демократизму» [242].

Політика гласності викликала різку політизацію громадян і зростання ідеологічної поляризації. У дискусіях на радіо переважали не наукові аргументи, а емоції й ідеологічні пристрасті. Плюралізм думок почав суперечити існуючій тоталітарній системі, назріла необхідність у радикальній політичній реформі. Радіомовлення в регіонах не стояло осторонь цього процесу.

Улітку 1989 року у розхитуванні підвалин радянської тоталітарної системи взяли участь представники робітничого класу Донбасу, незадоволені своїм жебрацьким соціально-економічним становищем. В Україні першими застрайкували гірники шахти «Ясинуватська-Глибока» (15 липня 1989 року) у місті Макіївка [71]. Потім епіцентр подій перемістився до Донецька. У страйку взяли участь 182 шахти. Робітники вимагали від влади надання економічної самостійності шахтам, підвищення заробітної плати, вирішення житлово-побутових проблем у робітничих селищах. Радіо на місцях стримано висвітлювало прояви обурення трудящих, оскільки було підконтрольне органам місцевої влади.

Друга половина 80-х і 90-ті роки ХХ сторіччя – період докорінних змін в економічному, політичному і соціальному житті суспільства. Перебудова, гласність, демократизація зрештою призвели до заміни командно-адміністративної системи.

На думку В.І. Набруска, в кінці 80-х та на початку 90-х років ХХ століття вітчизняне радіомовлення, на той час найпотужніший і найдоступніший ЗМІ, зробило такий внесок у здобуття Україною державної незалежності, зрівнятися з яким не може жоден засіб масової інформації. Воно стало незмінним лідером у формуванні суспільної свідомості, нових поглядів на історичне минуле українського народу та його державотворчі завдання.

Можна дійти висновку, що нові умови життя суспільства вимагали й нових підходів до роботи радіоорганізацій на місцях. Замість звичних стереотипів, коли радіоредакції переважно керувалися партійними

настановами і постулатами, що видавалися за істину в останній інстанції, у радіомовлення ввійшло різнобарв'я часом протилежних думок, поглядів на одне й те ж явище, ситуацію.

А. З. Москаленко дослідив проблеми формування нової регіональної еліти [209], а також проаналізував питання економічної та соціальної політики журналістських колективів [211]. Викликає цікавість книга В. Ф. Іванова «Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації». В монографії автор розглядає методологічні та методичні засади дослідження ЗМК, аналізує масову комунікацію як соціальне явище [142]. Особливу цінність для радіожурналістики в цілому, на наш погляд, представляє перший в Україні підручник В. В. Різуна «Теорія масової комунікації», в якому автор системно виклав теоретичні засади розуміння масового спілкування, технологію масового впливу та представив основні наукові течії, принципи й підходи до вивчення масової комунікації [272].

Глибиною теоретичного осмислення важливіших питань мовлення на місцях відзначаються книги українських науковців. І. Л. Пенчук встановлює проблеми сучасного регіонального радіо [234]. В авторефераті «Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді» [233] вона досліджує ідейний вплив програм регіональних комерційних мовників на свідомість глядача й формування національної свідомості молодого покоління. Ю. Г. Шаповал у монографії «Мистецтво журналізму» системно дослідив одну з головних сфер журналістики – радіо – в її взаємозв'язках і відмінностях, у контексті єдності функцій і методів, специфіки змісту та форми твору, моделювання підходів до відображення дійсності, використання виражальних засобів, здатних акумулювати багатогранність публіцистичної теми [323]. Ю. Д. Бараневич дослідив жанрову проблематику районного радіомовлення [44], вивчив проблеми інтерпретації фактів в інформаційних програмах місцевого радіомовлення України [46]. Цінність цих книг для

радіожурналістики полягає в тому, що вони спонукають до пошуку, наукового дослідження.

Російські науковці А. Волков, М. Микрюков, І. Руденко, В. М. Ружников, І. Н. Тхагушев визначили певні тенденції мовлення, які в кінці ХХ сторіччя – на початку ХХІ сторіччя набули широкого розвитку [275; 308–311]. Це перш за все стосується подальшої диференціації програм, пошуків радіомовленням своїх шляхів за умов конкуренції з телебаченням в ефірі, орієнтації на більш особистісне сприйняття передач. Для дітей з'являються ігрові форми в радіомовленні, які стали основою розповсюдження спеціальних форм у мовленні, що орієнтоване й на інші групи слухачів.

В. М. Владимиров зафіксував у книзі «Історія української журналістики», що унаслідок суперечливості й непослідовності у здійсненні перебудови відбулося загострення кризи у всіх сферах життя суспільства, що завершилося розпадом Радянського Союзу у серпні–грудні 1991 року [71].

Науковець О. Я. Гоян вважає, що серпень 1991 року не лише «дозволив» працювати в Україні іноземному капіталу, а й «відкрив кордони для розвитку нових за формою власності електронних мас-медіа» [91].

Радіостанція як організаційна форма радіомовлення і прикладна сфера журналістської діяльності розвивалася впродовж десятиріч у соціальному, технологічному і програмно-творчому аспектах. Ми дотримуватимемося визначень О. Я. Гояна, який класифікує радіостанції за такими видовими ознаками: за формою власності; способом поширення сигналу та діапазоном мовлення; типом і форматом мовлення; способом трансляції програмного продукту; територіальним мовленням.

За способом поширення сигналу поділятимемо радіостанції на такі типи: проводові, ефірні, супутникові та інтернет-радіостанції. Проводові радіостанції використовують для передачі програмного продукту розгалужені системи дротів, якими посиляються електричні імпульси від передавальної станції до приймачів. Ефірні радіостанції доставляють свою

продукцію до аудиторії за допомогою радіохвиль і приймально-передавальних пристроїв. Супутникові радіостанції розповсюджують свою програмну продукцію за допомогою супутникової передачі сигналу. Інтернет-радіостанції працюють тільки (або частково) в глобальній комп'ютерній мережі Інтернет, що дає їм змогу не лише здійснювати мовлення в реальному часі on-line, а й розміщувати найкращі програми на власних сайтах з можливістю їх прослуховування в будь-який час [92].

Науковець зауважує, що тип і формат мовлення радіостанції залежить від співвідношення в радіоефірі інформаційного (розмовного) й музичного сегментів. Розмовні чи музичні формати становлять типи мовлення, що є характерним як для державних, так і для недержавних радіостанцій.

Розмовна радіостанція – цей тип мовлення формують усі відомі розмовні формати, основними з яких вважаються «All News» («тільки новини») і «Talk» («розмовне радіо»). Водночас музичних заставок, джінглів, фонові музики завжди достатньо для того, щоб говорити про помітну роль музичного матеріалу в цьому типі мовлення станцій. Співвідношення інформації та музики в розмовно-музичних радіостанціях приблизно 70 % на 30 %. А в музично-розмовних радіостанціях навпаки – 30 % на 70 %. У музичних радіостанціях 10–20 % інформаційних програм.

Матимемо на увазі, що спосіб трансляції програмного продукту визначається способами виробництва програм, до яких належать програми іноземного, власного та вітчизняного виробництва. За способом трансляції програмного продукту станції поділяються на ретранслянтів і транслянтів.

О. Я. Гоян розглядає радіостанції як ділове підприємство [93], принципи роботи і механізми становлення приватної радіостанції [92], аналізує специфіку недержавного радіомовлення в Україні, визначає основи журналістського творчого менеджменту [91], досліджує технології програмування комерційного радіомовлення [94]. Приватні недержавні радіокомпанії, які почали створюватися в Україні на початку 90-х років ХХ сторіччя, були передусім діловими підприємствами, що продавали свій

ефірний час під рекламу й отримували від цього прибуток. Формувалося комерційне радіомовлення, яке розширило межі розуміння творчих можливостей радіо та нових механізмів його функціонування.

Учений стверджує, що більшість українських радіостанцій першої половини 90-х розпочинали ефірне мовлення з ретрансляції програмного продукту закордонних радіокомпаній, як правило, перекриваючи щогодини їхній сигнал власними інформаційними п'ятихвилинними випусками й рекламними вставками чи блоками. Такі мовники – це переважно станції-ретранслянти, що ретранслюють програми центральної мережевої станції (програми іноземного та вітчизняного виробництва) в прямому ефірі на основі ліцензійних угод. Хоча Закон України «Про телебачення і радіомовлення» було прийнято 21 грудня 1993 року, вже з середини 1992 року в Україні починають з'являтися станції-транслянти, що транслюють у запису програми переважно власного виробництва, інколи з невеликою часткою програм іноземних радіокомпаній або вітчизняних виробників.

Отже, виникнення і розвиток недержавного радіомовлення в країні позначилися створенням перших вітчизняних приватних радіокомпаній, які вели мовлення в областях і були або радіостанціями-транслянтами, або радіостанціями-ретранслянтами.

Низку важливих питань, що стосуються аналізу шляхів становлення та технічного розвитку радіомовлення України поставив перед дослідниками мовлення Ю. І. Омеляненко [229]. С. Комаров, аналізуючи радіомовні технології, зокрема, розглядає питання яким чином сучасна радіостанція визначає свій формат [153]. В. М. Корнєєв розглянув проблему вивчення медіаформату, дав оцінку перспективним напрямам її наукового вирішення, визначив низку підходів до спрямованості та змісту досліджень медіаформату в традиціях національної школи журналістикознавства [155; 156]. Ми погоджуємося з думкою науковця, що ґрунтовної теоретичної бази для таких досліджень поки що не створено.

В. І. Шкляр та О. М. Гриценко розглядають формати національної ідентичності ЗМІ [329], О. Я. Гоян досліджує формати «громадське радіо» та «розмовне радіо» в українському ефірі [97].

Класифікації форматів та їх різновидів також запропонували російські вчені В. Сухарева [297] та А. Бубукин [57]. Їх класифікації демонструють одні й ті ж тенденції у формуванні музичних форматів у сучасному комерційному ефірі: їх збільшення, трансформацію, взаємовідштовхування.

Л. І. Мачулін зафіксував розвиток недержавних радіостанцій Харкова 1990–2000 років в образах та спогадах сучасників [186]. Шляхи становлення приватних радіостанцій вивчав А. Коренников [154]. Ю. Ю. Федутин, Е. Н. Васильєва, О. В. Мироненко поглиблено аналізували уроки успіху незалежного радіомовлення [314].

Отже, стрімкий після 1991 року розпад Радянського Союзу позначився й на роботі радіоорганізацій на місцях. Проголошення незалежності України було відправною точкою пошуку і поступового ствердження нових прийомів, форм і засобів роботи в радіоефірі.

1.2. Інтерактивність, діяльність радіоорганізацій як інструменту впливу на суспільство. У становленні та зміцненні Української держави значну роль відіграють ЗМІ, зокрема радіомовлення, яке бере активну участь у громадсько-політичному житті країни, формуванні національної свідомості та гідності. Із часу здобуття Україною незалежності державою вжито заходів для вільного обміну інформацією, створення умов для надання можливості громадянам висловлювати свої міркування і переконання, закладено надійну основу системи правового регулювання діяльності мас-медіа загалом і радіоорганізацій на місцях зокрема.

На думку В. Ф. Іванова, виконання одного з головних завдань ЗМІ – відображення і формування громадської думки, масової свідомості – неможливе без широкого інформування населення про важливі факти суспільного життя; і важливу роль у цьому відіграє розповсюдження оперативної інформації [138].

За визначенням О. М. Гриценко, «сьогодні провідною проблемою у взаєминах влади й суспільства є вплив ЗМІ на громадську думку» [101]. Підтримаємо думку вченого, що мас-медіа, включаючи радіомовлення, мають бути засобами висвітлення суспільної думки. Науковець зазначає, що створення в Україні правової демократичної держави неможливе без переходу від інформаційно закритого до інформаційно відкритого суспільства. Це передбачає виникнення нових форм інформаційної взаємодії державної влади з суспільством.

Оскільки формуючи громадську думку й виробляючи певні настанови, функції радіомовлення виходять за межі суто інформативних і новинних, тому радіоорганізації стають одним із важливих засобів управління суспільством. О. Я. Гоян розглядає радіомовлення як інформаційну галузь, яка, починаючи з гучномовця, увімкненого в електромережу, «стала глобальним засобом масової комунікації, засобом впливу на громадськість» [89]. І. Л. Пенчук дослідила оптимальні умови впливу програм регіональних комерційних мовників на свідомість аудиторії [233].

Чимало авторів обґрунтовують необхідність демократизації радіомовної творчості. В.В. Різун зазначає, що «роль ЗМК у демократичному суспільстві полягає у чесному виконанні функції правдивого джерела інформації» [271]. Передусім це стосується діяльності місцевих радіостанцій, які досить часто зловживають монопольним правом інформування місцевого населення про події у своєму регіоні.

О. А. Зелінченко описує якісно сформований порівняно новий вид діяльності радіостанцій – інтерактивний [125]. Подає історичні матеріали про виникнення і становлення інтерактивності. Це продовження пошуку формули діалогу зі своєю аудиторією. Науковець простежує доцільність впровадження такої діяльності на радіостанціях.

Великий тлумачний словник сучасної української мови за редакцією В. Т. Бусела подає таку дефініцію поняття «інтерактивний»: «...який стосується процесу або пристрою, що перериваються іншим процесом або пристроєм у перебігові процесу» [66].

На наше переконання, в центрі уваги радіостанцій, або на перехресті всіх можливих векторів інтересу, – власна персона слухача. Найбільше люди цікавляться самими собою. Тому для встановлення ефективного інтерактивного контакту з аудиторією з того щоденного нескінченного потоку подій та фактів слід добирати те, що слухач може співвіднести з власним життєвим досвідом, проблемами, сферою інтересів.

О. К. Мелещенко у навчальному посібнику «Паперові та електронні інформаційні моделі» [199], зокрема, стверджує, що за радянських часів у ЗМІ поняття «особистість» виступало антитезою поняття «маси», маючи на увазі відомих громадських діячів або просто осіб, наділених великою владою. Прославлялася ударна праця радянських трудівників. Відображення людини на практиці мало вигляд створення «зразків праці передових людей» з метою передачі їх досвіду всім трудящим і виховання останніх у «дусі чесного, сумлінного ставлення до праці та громадського господарства». Виділялася не особистість, а її праця. На першому плані було не духовне,

культурне багатство людини, а опис виключно передових технологій виробничих процесів.

Отже, в кожній із названих праць розглядається певний аспект функціонування радіомовлення на місцях, що дає змогу розширити вивчення його особливостей. Зупинимося на особливостях розбудови регіонального радіомовлення в контексті взаємовідносин влади, засобів масової інформації та суспільства.

На переконання В. І. Набруска, феномен радіо, що полягає у доступності сприйняття живої мови та у блискавичній оперативності повідомлень, а також у своєрідній сакральності мовленого, сприяв всезростаючій популярності нового технічного ЗМІ [213]. Радіо стало потужним знаряддям влади на всіх рівнях в управлінні суспільством. Воно виконувало подвійну функцію: з одного боку, несло справжню культуру у суспільство, а з іншого – виховувало з громадян звичайних обивателів.

У 1928–1929 роках радіомовлення переводиться з ефірного на проводове і таким чином повністю переходить під контроль влади. Радянський Союз був першопрохідцем проводової радіотрансляційної мережі, надзвичайно затратної (на таке не наважувалася жодна країна світу), але водночас ідеологічно виправданої: слухач позбавлявся права вибору радіостанцій і, так би мовити, «прив'язувався» до одного-єдиного партійно-державного джерела інформації.

Проводове мовлення стало винятково радянським «витвором», спроби використати який робилися згодом лише у країнах з тоталітарними режимами, на зразок фашистських у Німеччині та Італії, а також у Північній Кореї. А от у країнах колишньої соціалістичної співдружності «дротове радіо» не набуло розповсюдження.

Російський дослідник радіомовлення В. В. Смирнов зазначає, що «у журналістиці тоталітарного періоду основою суспільно-політичного мовлення була комуністична ідеологія, пропаганда радянського способу життя, виховання нової людини, критика цінностей Заходу» [290]. Ці

настанови визначали не тільки зміст передач, а й підходи до їх програмування, їхню структуру, спрямованість, способи спілкування з аудиторією. Вони створили особливий тип журналістики: у ній важливими були відносини з владою й державними інститутами, розроблялися схеми внутрішньої роботи редакцій, творчі, психологічні настанови й форми їх реалізації в ефірі.

Функціонування радіожурналістики проходило у твердих ідеологічних рамках: перетворення світу за постулатами марксизму-ленінізму визначало весь спектр мовленнєвих форм і жанрів. Мовлення, як правило, базувалося на нав'язуванні певної ідеологічної думки, на відпрацьованих прийомах психологічної обробки слухачів, вироблених практикою радіомовлення під суворим партійним керівництвом і контролем.

Радіо, як його називали, «газета без паперу та відстаней», було не тільки важливим інформаційним, а й виховним засобом і все більше набувало ідеологічного спрямування. Воно разом із пресою відіграло важливу роль у розвитку трудової ініціативи мас. Редакційні колективи всіляко намагалися налагодити постійний тісний зв'язок з широким слухацьким загалом. Із цією метою організовувалися традиційні конкурси радіослухача-активіста на початку становлення радіомовлення в регіонах. Зокрема, з 10 жовтня по 30 грудня 1936 року Донецький обласний радіокомітет проводив конкурс, за умовами якого його учасник мав прослуховувати передачі обласного радіокомітету, Українського радіокомітету та передачі центрального радіомовлення (Москва). На прослухані програми необхідно було написати відгуки [312].

Радіослухач-активіст повинен був організувати навколо себе 10–15 осіб активу, прослуховувати передачі, писати колективні відгуки, критичні зауваження, вказівки, побажання тощо, а також організувати щомісяця 10–15 листів із замовленням на радіопередачі. До того ж, учасник конкурсу мав на свій вибір написати кілька тематичних програм радіомовлення. Пропонувалось писати передачі з музичного, літературно-драматичного,

дитячого та громадсько-політичного спрямування та самоосвіти. Також необхідно було надсилати до редакції інформацію про роботу трудового колективу свого заводу, шахти, колгоспу, району тощо. Для преміювання активістів-радіослухачів облрадіокомітет виділяв певні кошти та цінні подарунки: приймачі, патефони з грамофонними платівками, літературу з різних питань, музичні інструменти тощо.

Такі конкурси радіослухача-активіста проводилися щороку. Рекламні оголошення та листівки з умовами конкурсу розповсюджувалися у всіх містах та районах області, що давало змогу значно активізувати ініціативу громадян, підтримати їхню активну життєву позицію, мати постійний прямий контакт з населенням, зрештою – інформацію, як то кажуть, «з перших вуст», володіти об'єктивною ситуацією в суспільстві, одне слово, жити одним життям зі своїм народом.

Таким чином, орієнтація на агітацію фактами сприяла створенню та закріпленню у радіожурналістів професійної настанови на поверхневу взаємодію з людьми, блокувала формування пріоритетного інтересу до особистості героїв матеріалів. Журналістів у першу чергу цікавило ставлення героя матеріалу до праці, котре виявлялося у виконанні й перевиконанні плану; підвищення виробничої кваліфікації; участь у раціоналізаторському русі; любов до підприємства і своєї професії; рівень політичної зрілості. Найбільш цінними рисами робітників, залучених до соціалістичного змагання, вважалися трудовий ентузіазм, воля до праці, завзятість, витримка, організованість, дисциплінованість, бережливість.

Науковець О. К. Мелещенко зауважує, що на тривалі роки увага журналістів була прикута не стільки до особистості, скільки до її функції. Якщо це були комуніст або комсомолец, то редакційним колективам диктувалося показувати їх «провідну роль на виробництві», якщо просто член трудового колективу, то він був цікавий передусім як «взірець роботи». Людина в матеріалах стала «виробничим ресурсом». Відбулося своєрідне звуження інформаційних потреб слухачів [199].

У повоєнні 1945–1960 роки радіо продовжувало виконувати функції не тільки радянського інформатора, а й адміністратора. Воно систематично передавало лекції, доповіді спеціалістів народного господарства, широко практикувало виступи передовиків виробництва. На пероні залізничної станції «Сталіне» (Донецьк) з репродуктора лунав голос фронтовика Віталія Рассолова – радіо повідомляло про героїчне відновлення Донбасу [354].

14 листопада 1956 року наказом начальника Головного управління радіоінформації Міністерства культури УРСР № 201 запропоновано головним редакторам Ворошиловградської та Сталінської обласних радіоредакцій радіоінформації разом із кореспондентами республіканського радіо в областях раз на місяць готувати передачі «Приїздить до нас, в наш рідний Донецький край» [354]. Їх зобов'язали організувати записи на плівку виступів рідних, друзів і знайомих молоді, яка виїхала працювати в Донбас.

Перше десятиріччя другої половини ХХ сторіччя позначилося помітним політичним потеплінням у країні Рад. Проте ні хрущовська відлига, ні брежнєвський застій, які прийшли на зміну сталінізму, не змогли внести докорінних змін у радіопрограмну зашореність і догматику. Збереглася лише тенденція до збільшення кількості радіоінформації. У 1965 році на Українському радіо з'явилася інформаційно-музична програма «Промінь». Співпрацювати з нею зобов'язали всі обласні державні радіоорганізації.

Із проголошенням незалежності України 24 серпня 1991 року радіомовлення держави зазнає докорінної перебудови. Після того, як з 1 січня 1992 року Українське радіо та радіомовлення в областях повністю вивільнилося від трансляцій програм Всесоюзного радіо і замість московської радіостанції «Маяк» на Другому каналі проводового мовлення вийшла в ефір станція «Промінь» в Києві, залишивши свою мережу для новоствореної Третьої програми УР, вітчизняне радіо пережило по суті своє друге народження.

Проте проблематичнішою виявилася ситуація в обласних держтелерадіокомітетах. З одного боку, вони брали активну участь у всіх заходах Держтелерадіо України, з іншого – посилилася як фінансова, так і адміністративна залежність від місцевих органів влади. І хоча офіційно цензуру було скасовано, влада на місцях мала неабиякий вплив на діяльність як обласних держтелерадіокомпаній, так і районних, міських радіоорганізацій.

Здавалося б, у незалежній державі мало б лише зміцнюватися і незалежне державне радіо. Проте воно несподівано саме опинилося перед проблемою власного виживання. Потребувало негайної, докорінної і комплексної перебудови включно з передавальними засобами, щоб адаптуватися до нових ринкових умов. Натомість державні радіоорганізації зазнавали систематичного і прогресуючого обмеження фінансування з боку держави.

Ми дотримуватимемося визначень О. Я. Гояна, який поділяє радіостанції за формою власності на державні, недержавні (приватні та громадські), комерційні та некомерційні [92]. Державні радіостанції утримуються на кошти всього суспільства і мають повне або часткове фінансування з державного бюджету. Вони відповідають на запити всього суспільства, поза тим, контролюючись не суспільством, а державою.

Науковець розрізняє обласні (регіональні), районні (місцеві), міські (муніципальні) радіостанції, основою яких є комунальна форма власності як належність адміністративно-територіальних одиниць держави. Тому такі станції ще називатимемо комунальними.

Недержавна радіостанція – це передусім приватне або громадське підприємство, метою якого є задовольняти культурні, соціальні, етнічні, релігійні потреби чи інтереси певної, доволі вузької спільноти людей, тобто цільової аудиторії [92]. Громадське радіомовлення теж може бути недержавним, оскільки ґрунтується на колективній формі власності.

Приватне комерційне радіомовлення створюється насамперед для заробляння грошей і отримання прибутку від власної діяльності. До некомерційного (або громадського) типу радіомовлення зарахуємо радіостанції, які фінансуються за рахунок пожертв громадян, подарунків корпорацій, абонентної плати чи державних субсидій.

О. Я. Гоян поділяє радіостанції за територіальним принципом мовлення на локальні та мережеві [92]. Локальна радіостанція веде мовлення на одному місцевому чи регіональному ринку, вона є власником однієї або кількох частот, що належать до різних діапазонів. Мережева радіостанція веде мовлення на двох чи більше місцевих або регіональних ринках і володіє багатьма частотами, що належать до різних діапазонів.

Та незважаючи на обставини, що склалися, в переважній більшості ДТРК здійснено масштабну програмну реорганізацію з метою створення сучасних інтерактивних форм ведення передач, посилення безпосереднього зв'язку з радіослухацькою аудиторією.

На базі існуючих в областях з початку 90-х років ХХ століття телерадіооб'єднань, що замінили комітети з телебачення і радіомовлення, створено обласні державні телерадіокомпанії. То була не тільки і не стільки зміна вивісок. Саме ця реорганізація дала змогу виконати кардинальне завдання – поєднати в одній творчо-виробничій структурі редакції телебачення, радіомовлення й технічних підрозділів телецентру з усіма юридично-правовими та економічними наслідками такого об'єднання.

Досить швидке зростання кількості FM-станцій вкрай загостило проблему професіоналізму кадрів і, як наслідок, послабило вплив радіоорганізацій на слухацьку аудиторію. Ті люди, які, скориставшись наданим законодавством правом, заснували власні ТРК, у більшості своїй не мали а ні спеціальної освіти, а ні досвіду творчої роботи в редакціях або керування ними. Колишні вчителі, клубні працівники, у кращому випадку журналісти низових структур державного радіомовлення взяли на себе

відповідальність за власні студії – і швидко збанкрутували якщо не фінансово, то професійно.

Найгіршими виявилися їхнє невміння налагоджувати стосунки з владою, робити якісний, конкурентоспроможний продукт та розібратися на теоретичному рівні в проблемах, які життя поставило перед ЗМІ. Решта помилок впливала з цього, поглиблюючи кризові явища. Саме тому під час відвертих дискусій у рамках програми «Таціс», що існувала для керівників ЗМІ СНД від грудня 1994 року, їх учасники дійшли єдиної думки, що «сама підготовка журналістів є одним із центральних моментів при подоланні спадщини надмірно централізованої держави, так званих людських ресурсів, або «human resources» [69]. В. М. Владимиров має рацію, стверджуючи, що найпершою причиною було те, що чимало редакторів і досвідчених журналістів-практиків виявилися неспроможними вистояти й перемогти в нових умовах, у боротьбі з кризою та в конкурентному протистоянні.

В умовах поступового скорочення бюджетного фінансування та низької зарплатні на державному радіо, а також відсутності жорсткого контролю за дотриманням законів та й просто етичних норм у комерційному радіоефірі комунальні радіоорганізації зазнали значних кадрових збитків. Харківська, Донецька та Луганська винятком не стали. Обласне радіо тут фактично перетворилося на прискорені курси підготовки фахівців для недержавних радіостанцій.

Розвиток радіожурналістики на початку XXI сторіччя характеризується переходом на цифрові методи оброблення й передачі інформації, подальшим зближенням комп'ютерної та телерадіомовної технології, що потребує спеціальної підготовки журналістських кадрів.

В.Я. Миронченко зауважує, що у сучасній практиці радіомовлення передачі, створені за участю слухачів, характеризують як «розмовне» або як «телефонне» радіо. Радіостанції на місцях почали широко застосовувати саме телефон для інтерактивного контакту з аудиторією. Це – прямі ефірні інтерв'ю, дискусійні обміни думками, радіопереклики, розповіді очевидців

про події, телефонні розмови зі слухачами тощо. І хоча цей засіб значно відсунув листування як форму контакту зі слухачем, та все-таки живе спілкування в ефірі вважається набагато дієвішим. Його називають «двостороннім», оскільки воно розширює допуск аудиторії до ефіру, або «дискусійним», оскільки слухачі беруть участь у дискусійному розгляді винесеної на обговорення проблеми.

У кінці ХХ сторіччя найпомітнішим проявом демократизації в діяльності радіоорганізацій стало прямоефірне мовлення. У столиці таке мовлення набуло популярності. У регіонах же працювали за консервативною схемою. Виступи гостей радіо переважно транслювалися у запису. Це не давало змогу слухачам бути своєрідними співавторами передач.

Для нашого дослідження цінно те, що радіомовники безпосередньо залучали слухачську аудиторію до своїх програм. Таке мовлення спочатку мало одну велику ваду: у прямому ефірі радіостанції порушувалася будь-яка тема, а обговорювали її звичайні ведучі передачі, які розмовляли з пересічним слухачем без спеціальних знань про те, що потребувало кваліфікованого тлумачення, пояснення чи поради. Потім мовники зосередилися на якісному інтерактивному мовленні. Зокрема, до студії почали запрошувати фахівців, які кваліфіковано розкривали і подавали відповідну тему. Прикладом може слугувати щотижнева передача Луганського обласного державного радіо «Півгодини на тему», де здебільшого зі слухачами спілкуються представники обласної влади або авторитетні, добре знані в регіоні особистості, обізнані й досвідчені експерти. Чітко окреслюється тема обговорення. Телефонні дзвінки попередньо аналізуються й ретельно відбираються.

Радіостанції мають свою внутрішню цензуру – до ефіру фільтрують телефонні дзвінки. Для цього попередньо дізнаються у слухачів, про що вони питатимуть гостя чи ведучого. Напередодні передачі редакція анонсує свої службові телефони. Досить часто державні радіоорганізації заздалегідь готують запитання гостю студії, збирають, систематизують і передають йому

для підготовки відповідей. Цим пояснюється низка дзвінків до студії під час ефіру від «своїх слухачів», коли ми легко впізнаємо, що гість має готову відповідь на їхні запитання.

О. А. Зелінченко стверджує, що в Україні двостороннє спілкування з аудиторією у прямому ефірі з'явилося на початку 90-х років ХХ століття [125]. Поява програм із двостороннім спілкуванням у формі «ведучий – слухач» або «ведучий – гість – слухач» вважається ерою ведучих у радіожурналістиці, адже з'явився простір діяльності для яскравих особистостей, індивідуальностей.

Кожна недержавна радіостанція в регіонах певний період після свого заснування вела мовлення або в запису, або ж без залучення слухача. Згодом мовники активно переходять на двосторонній зв'язок зі своєю аудиторією. Однак діджеї цих станцій спочатку говорять лише на ті теми, які не потребують відповідної освіти: про погоду, дружбу, кохання тощо.

Безпосередня участь слухачів надає кожній програмі особливого відтінку. О. А. Зелінченко вважає, що слухачеві дуже хочеться бути безпосереднім учасником розмови, яка відбувається в студії, – до речі, саме така цікавість і дає змогу радіо залишатися популярним. Програма, наповнена різними думками та поглядами значно цікавіша і дає можливість надовго утримати увагу аудиторії (слухач відчуває свою причетність до творення певної істини) [125]. Водночас залучення слухача до прямого ефіру приносить і суто маркетингову користь – керівництво радіостанції має уявлення про свою аудиторію (вік, соціальне становище, рівень освіти, а також уподобання, смаки та вимоги до улюбленого радіо). Такі відомості набагато точніші та ширші, ніж дані спеціалізованого дослідницького центру.

Американський радіожурналіст К. Маккой переконаний, для того, щоб підвищити рейтинг радіостанції, її працівникам слід налагодити зв'язок зі своїми слухачами на емоційному рівні. Насамперед цьому сприяє вміння викликати у слухача почуття причетності [183].

Зауважимо, що інтерактивне спілкування сприяло одночасному виникненню радіоігор, що у свою чергу сприяло динамічнішому структуруванню передачі в ефірі.

Окреслимо головні проблеми інтерактивності у радіомовленні на місцях. В умовах розвитку телекомунікацій радіо не тільки не втратило аудиторію, але й розширило її завдяки збільшенню кількості радіостанцій, оперативному використанню інформації й популярності багатьох програм. Однак збільшення кількості мовників не переросло в інтерактивну якість. Ми переконані, що головна причина – відсутність тісного постійного зв'язку редакційних колективів із широким слухацьким загалом. Хоча певну увагу в програмах обласних державних РО приділено забезпеченню дієвого діалогу влади та аудиторії. Радіопрограми забезпечують всебічну поінформованість слухачів про життя суспільства та держави. Створено нові умови для прямого зв'язку представників різних державних органів із слухачами. Запровадження нових інформаційних технологій у радіопередачах, зокрема прийом звернень як в автоматичному, так і відкритому телефонному режимі, дало змогу у кілька разів розширити участь аудиторії у радіопрограмах.

У Радянському Союзі «живий» ефір почав діяти наприкінці 80-х, коли в країні почалася перебудова. В. Я. Миронченко наголошує, що серед прямоефірних передач своєю суспільною значущістю виділяються трансляції сесійних засідань Верховної Ради України, які інформаційна служба Українського радіо налагодила у 1990 році [208]. У регіонах же не було можливості транслювати в прямому ефірі сесії обласних рад. Встановлена на той час сітка мовлення обмежувала ефірний час для державних радіоорганізацій. Робота обласної влади висвітлювалась у спеціальних репортажах інформаційних програм. Зміни в роботі радіоредакцій на місцях відповідали потребам тогочасного життя. На початку 90-х років велика державна радіомонополія почала руйнуватися. Але ефір не був порожнім. Його почали заповнювати своєю продукцією перші комерційні радіостанції.

Зупинимось на проблемах організації ефіру, характерних особливостях зв'язку слухацької аудиторії з місцевими комерційними радіостанціями в кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя. Передусім – це відсутність «зворотного зв'язку» зі слухачем, якого не запрошують до співавторства у підготовці передач. Більшість радіостанцій нерегулярно отримують і вивчають результати дослідження слухацької аудиторії і як наслідок – не знають реально не лише своє місце на ефірному ринку, а й свою слухацьку аудиторію. До того ж, місцеві радіокомпанії не бажають помічати і говорити про свої недоліки; недбало ставляться до планування роботи; судять про аудиторію на підставі дзвінків в студію та листів, а не соціологічних досліджень.

За нашими спостереженнями, в кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя у працівників керівної ланки ОДТРК східних областей бракувало необхідних і теоретичних, і науково-практичних знань для належної оцінки ситуації, що склалася. Натомість домінувало переконання, що комерційне – це несерйозне радіо, і тому рахуватися з ним, а тим більше запозичити у нього певний досвід роботи, хибно. Унаслідок такого ставлення до нових реалій бажане перегрупування зусиль із традиційних напрямів у русло пошуку нових форм і методів мовлення значно загальмувалося.

У травні 1996 року почав роботу другий ефірний канал (71,75 мГц) Донецького обласного радіо обсягом мовлення 12 годин на добу. Разом із дротовим каналом (2 години на добу) загальний обсяг мовлення обласного радіо становив 14 годин на добу. Наприкінці 1998 року другий канал почав трансляцію своїх програм ще й у FM-діапазоні на частоті 102,6 мГц (16 годин на добу). З цього часу канал отримав назву «Радіо Центр». Було суттєво змінено сітку його мовлення, яку зверстано згідно з планом роботи [354].

У 1999 році на Донецькому радіо діяли два самостійні канали мовлення: перший – дротовий, з ефірним дублюванням в діапазоні УКХ на частоті 69,77 мГц (4 кВт) і в діапазоні СХ на частоті 711 мГц (40 кВт). Завдяки ефірному дублюванню програми першого каналу дротового мовлення можуть приймати

понад 5 мільйонів слухачів, включаючи мешканців сусідніх з Донецькою областей.

Другий – ефірний канал із позивними «Радіо Центр». Трансляція програм відбувається за допомогою двох передавачів: в діапазоні УКХ на частоті 71,75 мГц (12 годин на добу з 7.00 до 19.00; 4 кВт) і РМ – 102,6 мГц (16 годин на добу з 7.00 до 23.00; 1 кВт). У вечірній час програми «Центру» дублюються на дротах по третій програмі Українського радіо.

Підрозділи радіо сформовано таким чином, щоб по-перше, виконати державне замовлення, по-друге, залишити за собою провідну нішу за умов жорсткої конкуренції за слухача в радіоефірі Донецька й області. На 1 травня 1999 року лише в обласному центрі діяли 12 радіостанцій і 2 станції дротового мовлення. Деякі з них мали розгалужену технічну систему трансляції своїх програм на область. На кожному каналі працює окрема редакторська група, яка готує переважно добірки новин. Щодня на першому каналі готуються три новинні випуски з оперативною інформацією про події в області, на другому – сім. Група художньо-публіцистичного мовлення готує оригінальні тематичні програми окремо або спільно для обох каналів (залежно від специфіки мовлення).

Розглянемо наскільки на початку ХХІ сторіччя радіомовлення є потужним інструментом впливу на суспільство в нашій країні. На кінець 2009 року в Україні за обсягами мовлення програми недержавних радіокомпаній у кілька разів перевищують показники державних ЗМІ. Однак, незважаючи на досить велику присутність в інформаційному просторі України недержавних радіомовних організацій, держава має значний вплив на його формування та відповідно – на формування громадської думки, що створює потенційні можливості для маніпулювання суспільною свідомістю.

Є неабиякі технічні можливості. На кінець 2009 року в Україні для потреб ефірного телерадіомовлення задіяно 3683 радіочастоти. Залежно від території розповсюдження програм у сфері радіомовлення працювали 15 загальнонаціональних каналів РМ, що присутні в ефірі цілодобово: НРКУ

(три загальнонаціональні радіомережі: УР-1 – 90 % охоплення території країни, УР-2 – 76 %, УР-3 – 62 % охоплення території); ЗАТ «Наше радіо», ТОВ «ТРК «НБМ радіо», ТОВ «ТРК «Медіамаркет», ТОВ «ТРО «Русское радио Україна», АТ «Онікс», ТОВ «ТРК «Клас», ТОВ «ТРК «Радіо Ера», ЗАТ «РК «Гала», ДП «ТРО «Довіра», Українська корпорація телебачення і радіомовлення «ЮТАР», ЗАТ «ТРК «Люкс», ТОВ «ТРК «Радіо Кохання». Вони використовують 556 частотних присвоєнь.

Також цілодобово працювали 13 регіональних каналів радіомовлення: ТОВ «Міжрегіональна асоціація теле- і радіомовників «Творче об'єднання «Нарт», компанія «Нова хвиля» у формі ПП, ТОВ «ТРК «Пілот-Україна», ЗАТ «ТРК «Лідер», ЗАТ «Студія «Європа + Україна», АТЗТ ТРО «Раді.О», ТОВ фірма «Волинь», ТОВ «Радіо Шарманка», ТОВ «ТРК «Львівська хвиля», ТОВ «Радіо Тернопіль», ТОВ «Мюзик радіо», ТОВ «ТРК «Класик радіо», ТОВ «ТРК «Галичина».

Крім того, 22 регіональних радіоканалів працювали у межах окремих областей, розгорнули свою діяльність 309 місцевих каналів радіомовлення. Загалом вони використовували 531 частотне присвоєння. Саме радіочастота – найцінніше, що є в радіоорганізацій, кількість їх обмежена і не може збільшуватись. Той, хто контролює частоти, той панує в мовленні.

Діяли 10 регіональних радіомереж (телерадіокомпанії «НБМ», «НАРТ», «Клас», «Лідер», радіокомпанії «Наше радіо», «Довіра», «Гала», «Радіо Рокс», «Ютар», «Радіо Люкс»); 25 державних обласних телерадіокомпаній та 2 недержавні радіокомпанії; 193 радіочастоти мало місцеве радіомовлення, що становить 21 % від загальної кількості каналів та радіочастот, введених в експлуатацію, але всього 6 % від загальної потужності ефірних мереж мовлення України.

Серед ефірних виокремлених радіомереж мовлення обласних державних ТРО на кінець 2009 року Донецька ОДТРК мала обсяг мовлення 24 години на добу, 1 частотне присвоєння за ліцензією, загальну потужність мережі 40 кВт. Луганська ОДТРК здійснювала мовлення цілодобово, мала 3

частотних присвоєння за ліцензією і загальну потужність мережі 1, 35 кВт. Харківська ОДТРК мовила цілодобово, працювала за 1 ліцензією, потужність мережі – 4 кВт.

А загалом у 2009 році в Донецькій області додатково введено 3 частоти. Усього в регіоні задіяно 68 частот, з них 21 – в обласному центрі. Загальна потужність (УКХ, FM) становить 70,39 кВт. У Луганській області додатково введено 7 частот. Загалом – 46, з них 21 частота – в обласному центрі. Загальна потужність – 52,1 кВт. А от в Харківській області того року не додалося жодної частоти. Усього – 39 частот, з них 24 – в обласному центрі. Загальна потужність – 36,65 кВт.

За роки незалежності України 57 % радіоорганізацій створено приватними особами та комерційними структурами. Ефірні РО становлять близько 55 %, решта – це 255 районні студії дротового мовлення, що працюють на каналах УР-1 та УР-2 у відрізки часу, погоджені з НРКУ та «Укртелекомом», а також у кабельних мережах. Майже третина від зареєстрованих РО припинили своє існування або були продані іншим власникам без будь-яких змін у ліцензійних документах. Деякі радіоорганізації працюють лише на підставі ліцензії Держкомзв'язку.

Українське радіо з 1 січня 1992 року повністю перейшло на власну сітку інформаційних передач. Ми є свідками того, що практика змусила журналістів державних радіоорганізацій відмовитися від принципу партійності й покласти в основу своєї діяльності принципи, що виробились у процесі перебудови й відповідають потребам перехідного періоду. Це принцип достовірності, об'єктивності, своєчасності, доступності та плюралізму.

Було проведено реорганізацію інформаційної служби. На базі Українського радіо створено творчо-виробниче об'єднання інформаційних і публіцистичних програм, яке готувало інформаційні передачі на всю країну. Усі інші інформаційні радіоредакції було переформовано або створено нові в різних містах і районних центрах. Зокрема, у 1992 році 23

радіоредакції запрацювали в обласних центрах і 46 – у містах обласного підпорядкування.

Разом усі ці редакції утворили потужну систему радіоорганізацій, взаємозв'язаних і об'єднаних спільністю нових завдань, що постали перед ними. Здійснений розподіл обов'язків дає змогу кожній у них робити свою справу, а слухачам – одержувати широку й різнобічну інформацію про події в столиці та на місцях, про становище у світі, характерні процеси та явища сучасності.

Свій вагомий внесок у цю справу зробили власні кореспонденти Українського радіо в областях, які забезпечували УР оперативною, достовірною інформацією з регіонів та тісно співпрацювали з місцевими радіоорганізаціями. З 1991 по 1999 роки на цьому поприщі працював і автор цього дослідження.

З появою недержавних радіостанцій завершилася ера монополії заідеологізованого мовлення. На початку XXI сторіччя триває активний процес формування систем ефірного, кабельного та супутникового мовлення. Усе це свідчить про різноманітність технологій поширення радіосигналу, що відповідає світовим тенденціям мовлення, і про високі темпи розвитку радіоорганізацій на місцях.

В Україні діє радіомережа загальнонаціонального рівня, яка представлена трьома суб'єктами: Національною радіокомпанією України, ЗАТ «Наше радіо» і ТОВ ТРК «Медіамаркет». Регіональні радіоорганізації відіграють значну роль в інформаційному медіапросторі країни. На місцях зосереджено третину загальнодержавних мереж.

Здійснюючи функцію суспільного радіомовлення в Україні, державні радіоорганізації не відчують активної підтримки. У 2001 році держава виділила з бюджету 137 млн грн на телерадіомовлення, у 2003 році – 71 млн грн. Розміри бюджетної допомоги щороку скорочувалися.

За умов, що склалися на початку XXI сторіччя, втілювати широку суспільну підтримку національних інтересів країни можуть лише потужні

державні ЗМІ такі, як Українське радіо та обласні державні радіоорганізації. На кінець 2009 року розгалужена ефірна та проводова мережа поширення програм забезпечує прийом передач НРКУ на всій території України. Цією ж мережею користуються й ОДТРК.

Таким чином, в умовах незалежності інформаційне радіомовлення стало будуватися на принципово нових засадах, незмірно зросли його обсяги, воно стало багатопрограмним і демократичним за суттю, сучасним за формою й методами здійснення.

Обласні державні мовники виконують місію, яка не властива і не під силу багатьом іншим радіокомпаніям, які працюють в Україні. На відміну від сотень радіостанцій інших форм власності концепція мовної політики ОДТРК спрямована на те, щоб викликати у слухачів почуття патріотизму, причетності до справ держави, єдності, яка ґрунтується на спільних традиціях, культурі. Зокрема, передача «Мово рідна, слово рідне...» Донецького обласного державного радіо виходить в ефір щомісяця кожної другої неділі. У діалогах та власне авторських міркуваннях ведучого А. П. Загнітка відображено особливості мовленнєвої ситуації на Донеччині та в Україні. Слухач дізнається про цікаві факти з життя славетних людей, в радіоефірі з'ясовується роль рідного слова у нашому житті, простежуються засоби мовного впливу на її носіїв, визначаються напрями видозміни вживання української мови у різних сферах. Цикл передач є спробою відтворити історію відродження українського слова на Донеччині.

Я. Остапенко відзначає позитивний вплив на громадян радіоорганізацій, які здійснюють мовлення за допомогою дротів [230]. Лише у проводовій мережі населення може почути гімн України у визначений час: вранці о 6.00 годині та опівночі. Саме це радіо пропонує цілу низку авторських передач, доходить до найвіддаленіших населених пунктів, де переважна більшість жителів – люди старшого покоління. Для них радіоприймач є чи не єдиним засобом одержання інформації. І, нарешті, «проводове радіо – це чи не єдина можливість

здійснити термінові повідомлення, адресовані всім громадянам країни, – як правило, ці повідомлення мають характер негайного впливу на людей» [230].

Державне замовлення з розповсюдження радіопрограм державних ТРК в Україні й за кордон виконують дві організації-оператори зв'язку: Концерн РРТ за допомогою ефіру (тобто через радіопередавачі в діапазонах довгих, середніх, коротких та ультракоротких хвиль) і ВАТ «Укртелеком» – переважно через проводову мережу. Обидві ці організації підпорядковані Держкомзв'язку, через який фінансується держзамовлення. Саме дефіцитом фінансування пояснюється відключення багатьох передавачів з програмами Українського радіо та обласних державних радіоорганізацій в діапазонах СХ, КХ і УКХ, а також неможливість відновлення проводових мереж у регіонах.

В останні роки кінця ХХ століття все більше посилювався процес руйнації матеріально-технічної бази державного радіомовлення. Створена у 60–70-ті роки ХХ століття мережа радіомовлення фізично та морально застаріла, стала ненадійною і з кожним роком потребує все більших зусиль та коштів для підтримання її в робочому стані. На межі віків зупинено ремонт обладнання 13 радіобудинків з 26, не мають змоги виїхати 24 пересувні звукові станції з 48 [128].

У 2009 році проводове мовлення залишалося доступним джерелом інформації для широких верств населення і надійним засобом сповіщення громадян у разі надзвичайних ситуацій. Однак кількість абонентів проводового радіо з кожним роком зменшується. Об'єктивними причинами цього процесу є насамперед зношеність матеріально-технічної бази, недостатнє фінансування ВАТ «Укртелеком» необхідних заходів із підтримки та модернізації мереж, висока вартість спожитої електроенергії та комплектуючих до передавачів, нестача кваліфікованих кадрів, невідповідність абонентної плати реальним витратам. Стихійні лиха нерідко виводять з ладу комунікації проводового радіо. Сам факт його існування поставлено під загрозу. На наше переконання, найближчими десятиріччями

відмовитися від проводового РМ було б великою помилкою. Перехід до ефірного радіомовлення має бути поступовим.

Проводове мовлення – це місцеве мовлення, яке дає можливість підготовки програм для певної групи радіослухачів району чи селища. Раніше воно працювало як відділ міськрайонної газети і таким чином використовувався інформаційний матеріал газети з місцевими радіорепортажами. Згідно з Законом України «Про телебачення і радіомовлення» (1993 р.) ліцензію на право мовлення може отримати лише телерадіоорганізація як самостійна юридична особа. Відтоді у містах і районах створюються комунальні радіостанції проводового мовлення зі штатом частіше 1–2 працівники. Технічне забезпечення таких студій відбувається за рахунок бюджету місцевих органів самоврядування.

Штат більшості районних радіоредакцій – одна людина – керівник. Збирає інформацію, опрацьовує її, сам редагує, записує і транслює. Він же представляє редакцію як юридичну особу, отже, звітує у різноманітні інстанції, готує документацію. Ці журналісти залишаються відданими своїй професії і досить часто є єдиним джерелом інформації для тисяч своїх земляків.

Відокремившись від преси та одержавши ліцензії Національної ради, районні радіоредакції отримали нову перспективу. Деякі з них мають можливість перерости у сучасні компанії. Проте це можливо лише за умови фінансових надходжень, технічного переобладнання. Як правило, засновниками суб'єктів проводового мовлення є районні ради, райдержадміністрації, міськради, трудові колективи. У вигіднішому становищі ті радіоорганізації, де у складі співзасновників є потужні підприємства.

Комунальні радіокомпанії загалом виконують покладену на них соціальну функцію. Водночас тут спостерігається загрозлива тенденція. У кінці ХХ – на початку ХХІ сторіччя редакції проводового мовлення функціонували лише в половині районних центрів, а загальна кількість

радіоточок в Україні скоротилася з 19 мільйонів у 1991 році до 8,2 мільйона у 2003 році [364].

У 2008 році зроблено спробу перекласти на населення вирішення фінансової проблеми – збільшено абонплату за користування радіоточкою загального користування до 6 грн на місяць. Однак миттєво було одержано негативну реакцію радіослухачів – люди масово почали відмовлятися від послуг проводового радіо. Своє рішення «Укртелеком» скасував 2 лютого 2009 року, знизив абонентську плату до 2,5 грн на місяць.

Статистика свідчить, що на початку 90-х років ХХ століття проводимим мовленням в Україні користувалися 16 мільйонів абонентів, а на 1 липня 1999 року їх залишилося більш як 9 мільйонів. Якщо на початку 90-х років радіофікацію населених пунктів було практично завершено, то у 2002 році кількість не радіофікованих населених пунктів наблизилася до 3 тисяч [364].

На переконання А. М. Іванова, у містах з понад 100-тисячним населенням проводове радіомовлення прибуткове і витрати на його експлуатацію невеликі. А там, де здають в експлуатацію нові чи реконструйовані будівлі вже радіофікованими, «Укртелеком», не вклавши в цю справу жодної копійки, починає отримувати від мешканців абонентну плату, поповнюючи свої прибутки [128].

Чимало комунальних районних, міських радіоредакцій, а тим більше заводських, радіоредакцій на фабриках, в господарствах, які успішно працювали за радянських часів, припинили своє існування в незалежній Україні передусім через проблеми фінансування. Натомість незрозумілою є позиція Держкомтелерадіо, який доручає обласним державним радіоорганізаціям всі матеріальні проблеми вирішувати шляхом виготовлення замовного продукту. Абсурдність такої позиції полягає в тому, що обласні державні радіокомпанії юридично залишаються некомерційними, а значить і неприбутковими структурами.

Ще на початку 90-х років ХХ сторіччя проводове радіомовлення було наймасовішим, надійним і найдоступнішим мас-медіа для всіх верств населення, успішно конкуруючи навіть із телебаченням. Подальший технічний розвиток радіостанцій FM-діапазону, а також телебачення певною мірою відтіснив проводове радіо. Навіть враховуючи переваги останнього (масове охоплення населення, в областях це в межах 60 % сімей, постійна готовність прийому інформації), проводове радіо програє в конкурентній боротьбі за рекламодавця. Передачі, які транслюються на УР-1, УР-2, на обласному радіо, розраховані переважно на людей середнього та старшого віку з рівнем доходу нижче середнього. На практиці реклама дає відчутну віддачу, коли доходить до підприємців, молодих людей зі стабільним достатком. Однак із міським та районним проводовим радіомовленням не можуть конкурувати всі друковані видання області разом узяті: їх сукупний наклад у кілька разів менший від потенційної кількості радіослухачів.

Аудиторію ж недержавних радіостанцій становлять переважно молоді люди із середнім чи доволі високим рівнем достатку. Саме від цього залежить програмне забезпечення, інформаційна насиченість, стилістика і навіть структура передач державних та комерційних радіостанцій.

У східних областях в усі районні держадміністрації, районні та міські ради, які є засновниками редакцій комунального радіомовлення, надіслано листа, в якому міститься прохання включити до порядку денного так званих бюджетних сесій місцевих рад питання про виділення коштів для модернізації підвідомчих студій проводового радіо. У низці випадків питання вирішилося позитивно. Зокрема, в Сватівському районі Луганської області за цільовим призначенням виділено кошти на придбання комплектів сучасного студійного обладнання для місцевої радіостанції. У радіостудії з'явилася сучасна аудіотехніка: міні-дисккові магнітофони, мікшерний пульти зі спецефектами, цифровий диктофон, мікрофони. Передачі районного радіо

почали записуватися у цифровому форматі. І, що найголовніше, – у вихідні дні вони виходять в ефір навіть у режимі прямого мовлення.

На наше переконання, лише співзасновники цих радіоредакцій – райдержадміністрації, а також районні та міські ради – в змозі вирішити проблему кадрів, розглянувши на сесіях своїх рад питання про збільшення чисельності творчих працівників і, як похідне від цього, – розширення фінансування редакцій комунального радіо.

За інформацією ВАТ «Укртелеком», станом на 1 жовтня 2009 року мережа проводового мовлення в Україні охоплювала понад 18 тисяч населених пунктів. Кількість радіоточок становила 3,1 мільйона. Упродовж року їх кількість зменшилася майже на 524 тисячі порівняно з попереднім роком [373]. Погодимося з тим, що розвиток системи проводового мовлення можливий тільки за наявності цільової підтримки держави. Перспективним шляхом поширення радіопрограм має стати модернізація загальнонаціональних радіомереж УР-1, УР-2, УР-3 та переведення мовлення у FM-діапазон.

Варто звернути увагу на таке явище, як «піратське» мовлення. Радіостанція може виходити в ефір на непроліцензованій частоті, тобто нелегально. Станції, що ведуть нелегальне мовлення на заборонених частотах, є «піратськими». На початку XXI сторіччя працюють тисячі малопотужних станцій, яких чути лише в межах одного кварталу.

За твердженням О. Я. Гояна, перші «піратські» радіостанції в Україні виникли на початку 60-х років, коли завдяки хрущовській відлизі в країні з'явилися доступна за ціною підсилююча та звукозаписуюча техніка [92]. Радіоаматори входили в кабельні мережі багатоквартирних будинків, налагоджували дротове мовлення, підключаючи власну апаратуру до радіорозетки. У суспільстві їх називали «радіохуліганамі». Вони працювали переважно вночі, коли мовчать державні мовники. «Піратські» станції ще називали «нічними». Особливо це явище було поширене в 90-х роках ХХ

століття в густонаселених Донецькій, Луганській та Харківській областях, де аматорство набуло широкого розмаху.

На наше переконання, у першому десятиріччі XXI століття інтерес до «радіопіратства» зменшується. Адже цілодобова конкуренція державного проводового, FM-радіо та особливо інтернет-радіомовлення не дає змоги «піратським» станціям легко знаходити свого слухача. Зазвичай вони працюють нетривалий час. У січні 2006 року в Донецьку «піратська» радіостанція «Ретро FM» розпочала мовлення на частоті 100,9 мГц. А у квітні наступного року вона припинила мовлення на цій частоті. Таким чином, відчутного впливу на суспільство ці мовники не мають.

Однак «піратське» радіо, попри контроль правоохоронних органів і конкуренцію в загальному ефірі, продовжує технічно вдосконалюватися аж до використання сучасних технологічних розробок мовлення в FM-діапазоні та в Інтернеті.

Із зрозумілих причин слухачі не звертають особливої уваги на професіоналізм таких мовників. А от до стабільно працюючих «легальних» радіостанцій у аудиторії високі вимоги. Окремо зупинимось на проблемі підвищення професіоналізму як провідного чинника якості мовлення на місцях. У 50-ті роки XX сторіччя були популярними школи юнкорів, що створювалися у навчальних закладах, на підприємствах, а також радіошколи при радіоорганізаціях. Громадські кореспонденти входили до складу робкорівських та сількорівських постів, слідкували за виконанням замовлень для важливих об'єктів. Їхні кореспонденції передавало як обласне державне, так і районне, міське, низове радіо. Перебуваючи в центрі події, готуючи свої повідомлення за допомогою журналістів-професіоналів, позаштатні кореспонденти швидко набували досвіду. Здібні ставали штатними працівниками радіоредакцій. Державне радіомовлення створило визнану в країні журналістську школу.

На початку XXI сторіччя значно зросла кількість вищих навчальних закладів, що готують журналістські кадри. Натомість існує проблема якості

підготовки майбутніх працівників радіо. Їх навчання ведеться без належного тісного зв'язку з радіоорганізаціями. Переважна більшість студентів бувають у редакціях тільки під час виробничої практики. Випускникам університетів та інститутів бракує елементарних навичок роботи на радіо. А радіоорганізації, повністю покладаючись на них, вже не організовують радіошколи.

Проблема кадрів загострилася на початку 90-х років ХХ століття через досить швидке зростання кількості FM-станцій, які демонструють низький професійний рівень. На початку ХХІ сторіччя розвиток радіожурналістики характеризується переходом на цифрові методи оброблення і передачі інформації, подальшим зближенням комп'ютерної та телерадіомовної технології, що потребує спеціальної підготовки журналістських кадрів для ефективного впливу радіоорганізацій на суспільство.

1.3. Актуалізація історичного досвіду в сучасному радіомовленні в східних областях країни. У ХХ сторіччі радіомовлення в Україні розвивалося не самостійно, не ізольовано від центрального мовлення Радянського Союзу, а під його постійним впливом, як складова частина, завданням якої було доповнювати своїми передачами програми Всесоюзного радіо.

У своєму дослідженні, спираючись на досвід вітчизняних та іноземних теоретиків, ми спробуємо виробити стратегію розвитку регіонального радіомовлення України, яка, на нашу думку, відповідає сучасним суспільним потребам та напрямам загальнодержавного розвитку.

В. Я. Миронченко вважає, що найважливішим досягненням і водночас яскравим свідченням якісного оновлення інформаційного мовлення у роки перебудови (1986–1991 рр..) стала ранкова інформаційна програма Українського радіо. Її було створено у відповідь на кампанію модернізації радянської системи в державі. Головна редакція інформації НРКУ розробила концепцію нової інформаційної програми на засадах гласності, плюралізму, демократії [205]. Перший випуск нової ранкової інформаційної програми з'явився в ефірі 1 січня 1988 року. Вона транслювалася в ефірі вже не тридцять хвилин, а одну годину.

Висвітлюючи й узагальнюючи досвід перебудови, інформаційно забезпечуючи цей процес, ранкові програми УР й самі стали прикладом для наслідування. Автор цієї роботи розробив концепцію нової підсумкової щотижневої інформаційної радіопрограми «Панорама», яка почала виходити з 1999 року в ефірі Луганського обласного державного радіо щосуботи з 8.00 до 8.30.

Складалася з кількох частин: «афішки», що анонсувала найважливіші матеріали програми; випуску новин, який, як правило, вели диктори; аналітичної частини, в якій поглиблено досліджувалися щойно передані новини й містилися інші актуальні матеріали, і, нарешті, короткого резюме – нагадування суті переданих новин та аналітичних матеріалів. Крім того,

програма передбачала чимало прагматичної інформації – відомостей про погоду, стан посівів, рівень води в річках, відповіді на запитання радіослухачів, огляд пошти тощо.

Змінилася не лише форма, а й зміст ранкового мовлення. У центрі уваги опинилися не просто події й процеси, а насамперед люди, безпосередньо причетні до них. За допомогою цих людей інформаційна служба почала боротися із рутиною, утверджувати атмосферу критики, ініціативи та пошуку. Спілкування з людьми, які відчули себе особисто причетними до процесів соціального творення, дало змогу творцям ранкової програми розробляти назрілі проблеми сміливо, глибоко й кваліфіковано.

З перших днів свого існування нові ранкові інформаційні програми державних радіоорганізацій на місцях відкрито й чесно повели мову про помилки минулого й нелегкі шляхи досягнення накреслених перетворень, почали пропагувати нові методи й підходи до розв'язання назрілих проблем. На конкретних прикладах і зразках ці програми прагнули показати, як перебудова втілюється в життя через демократизацію та гласність, через економічну реформу, духовно-моральне оздоровлення суспільства, нові підходи до соціальної політики.

В. Я. Миронченко зазначає, що нові інформаційні програми зламали застарілі принципи класичного радіомовлення, за якими журналісти мали лише писати, а диктори – лише зачитувати написане. Всупереч цим принципам і традиціям, які породжували знеособлення та вузьку спеціалізацію працівників радіо, творці ранкової інформаційної програми почали практикувати редакторський метод ведення передач [202].

Крім дикторів, ранкову програму почали вести й радіожурналісти – люди, які готували програму до виходу в ефір. Природно, порівняно з дикторами вони програвали у дикторській майстерності, але компенсували це тим, що були ґрунтовніше ознайомлені з її змістом, а тому краще за дикторів в емоційному плані могли подати в ефірі написане.

Із розвитком редакторського методу ведення передач журналісти стали не лише коментувати новини, а й показувати складні взаємозв'язки порушених проблем, наголошувати на закономірностях чи тенденціях суспільного розвитку або ж, навпаки, на їх випадковості й невмотивованості. Уже одне це нововведення розширило можливості аналітичної інтерпретації фактів, змінило саму тональність мовлення, посилило особистісні моменти у викладі новин та їх коментуванні. Змінилася й манера спілкування зі слухачами. Вона стала природною, ненав'язливою, орієнтованою на повагу до людини.

Нова форма мовлення (ранкова інформаційна програма) стала логічним завершенням багаторічних пошуків вітчизняної інформаційної служби, спрямованих на поєднання двох способів відображення дійсності – повідомлення фактів та їх інтерпретації. Разом з іншими ЗМІ нова програма стала тією могутньою інтелектуальною силою, яка зруйнувала сталі догми, допомогла суспільству краще пізнати себе, зрозуміти власну історію, сучасний стан, пробудити національну свідомість народу.

Із середини 90-х років ХХ століття зміни в сітці радіопрограм започаткували справжнє оновлення всіх передач ОДТРК – від інформаційно-публіцистичних до художніх, де до того часу особливо часто застосовували консервативні, застарілі форми дикторського ведення програм.

Програмування стало системним. Керівництво радіоорганізацій поділило радіодень на кілька складників, пов'язаних, зокрема, з різними особливостями, притаманними кожній частині доби: ранковій, денній, вечірній та нічній. З'явилася потреба пошуку власної ідентичності, неповторного обличчя, вироблення індивідуального програмного стилю, своїх самобутніх ознак.

Суттєво змінилася стилістика мовлення. Традиційно дикторське мовлення базувалося на директивно-декларативній потребі – «від імені всіх і для всіх без винятку». Нині ж – на потребі довірливого спілкування зі слухачами за формулою «від себе особисто і для кожного зокрема». Крім

того, диктори, зокрема Луганського обласного радіо, реалізовували свою майстерність у радіопередачах за формою «театр одного актора»: «Вечірня казка», «Клуб знайомств», «Концерти на замовлення» тощо. Це підтверджує визначення О. Я. Гояна: «Радіо – це акустичний і одночасно, візуальний засіб» [92]. Поєднання слухового і зорового впливу радіо дає змогу передавати інформацію на рівні образів. Поділяємо думку науковця, що на радіо слід передусім активізувати свідомість аудиторії для того, щоб вона самостійно відтворила повідомлення. І в цьому ще одна перевага радіо. Адже це не якась застигла схема чи нагромадження передач, це живий організм, де все змінюється і пристосовується до життя.

Однією зі складових частин нинішньої реорганізації радіомовлення на місцях є його адаптація до ринкових умов. Радіоредакція функціонує не тільки як суто ефірна структура, а й як концертна організація та продюсерський центр, на засадничі принципи яких перейшли зокрема, луганські культурно-музичні радіостанції «Ехо», «Скайвей». Це поширена у світі практика. Вони, окрім мовленевої діяльності, проводять і культурно-видовищні, конкурсні та інші заходи.

FM-станції стали реальною конкурентною силою і відібрали у державного радіо значну частину аудиторії, особливо молодіжної. Одна з причин такої ситуації – суто технічна. Кон'юнктура ринку сформувалася таким чином, що більшість радіоприймальної апаратури, якою користується молодь, розрахована на прийом радіопрограм у діапазоні особливо високих частот FM. Тож програми державного радіо, що транслюються в інших діапазонах, через технічні причини залишаються недоступними молодіжній аудиторії.

З 1 січня 2003 року на Українському радіо і в обласних державних радіоорганізаціях відбулися серйозні зміни. Радіо залишилося українським і за своїм духом, і за своїм наповненням. Але змінився його «зовнішній» вигляд. Інакше почали подавати свої програми ведучі.

Коротшими і динамічнішими стали передачі, в основу яких покладено FM-принцип радіо-шоу.

У 2009 році Луганське обласне державне радіо використовувало найновітніші технології мовлення. Це і прямоефірні телефонні радіо-шоу «Спитай у влади», і дискусійні передачі за «круглим столом», такі як «За плином часу», із залученням слухацької аудиторії, «радіомости» між обласними центрами та радіопереклики споріднених міст.

Державні владні структури використовують проводове мовлення для утримання аудиторії і проводять політику розмежування з місцевими комерційними та франчайзинговими станціями. Сільська місцевість і досі залишається переважно під впливом ОДТРК, а незалежні мовники прагнуть працювати лише в межах міських мереж.

На проводовому мовленні переважають суспільні радіопрограми – муніципальні («радіоточка» дає можливість невеликим, як правило, муніципальним мовцям з їх обмеженими фінансовими ресурсами без великих витрат звертатися до широкої аудиторії) і деякі місцеві комерційні програми з суспільно-значущою інформацією. Ці передачі мають високий рейтинг на проводовому мовленні і конкурують в своєму регіоні навіть із сильними незалежними FM-станціями.

Не бажаючи втрачати значну частину аудиторії, соціально активну вже сьогодні або в перспективі, деякі державні радіоорганізації паралельно з традиційними розмовними програмами, що транслюються, як і раніше, дротами, створили музичні FM-станції. Успішно працюють у цьому напрямі «Радіо Харків – 2» (69,2 МГц) (Харків), «Радіо Пульс» (103,6 МГц) (Луганськ), «Радіо Центр» (1359 КГц) (Донецьк). У багатьох містах є приклади всіх типів станцій і засобів поширення сигналу. Зокрема, у Луганську поряд із незалежними радіоорганізаціями почала працювати державна FM-станція «Радіо Пульс». Луганське обласне державне радіо придбало кілька комп'ютерів – для ефіру, монтажу та інформаційної служби. Створили між ними внутрішню мережу.

Ефірні передачі «Радіо Пульс» ретранслюються також дротовими мережами ЛОДТРК по всій області.

Для підготовки інформації на місцевому рівні використовуються зв'язки з відповідними управліннями і відділами облдержадміністрацій, міських та районних рад, різними прес-центрами і прес-службами установ і організацій, редакціями газет, радіо, телебачення. Для всебічного висвітлення місцевих подій досить часто FM-радіостанції укладають угоди щодо обміну інформацією з електронними ЗМІ.

Розглянемо розвиток незалежного радіомовлення на Донеччині. Перша FM-радіостанція, та й взагалі перша недержавна радіостанція «Радио Да!» з'явилася в Донецьку 22 червня 1996 року. У лютому 1997 в FM-діапазоні було зайнято вже п'ять хвиль. Навесні 1999 року в області 12 радіостанцій вели мовлення в FM-діапазоні. 6 із них – суто донецькі, 6 – такі, що транслюють передачі російських та київських станцій із певною часткою самостійно створених місцевих програм. Тоді працювала лише одна державна радіостанція – «Центр».

Музичний формат донецьких радіостанцій був найрізноманітнішим. Здебільшого кожна пропонувала музику різних напрямів та стилів. За свідченням Д. Семенова, «радіостанції вимушені були самостійно виготовляти «Новини», оскільки на компакт-дисках вони не постачалися у 1999 році» [280]. Випуски «Новин» – це було читання повідомлень інформантств у прямому ефірі. Радіостанції не виділяли кошти на розвиток власних інформаційних служб. Як наслідок, чимало повідомлень про регіональні події частенько не потрапляли до FM-ефіру.

Найвдаліші спроби поліпшити висвітлення місцевих новин роблять «Мега радіо», «Радио Да!» та «Європа+Донбасс». Водночас ігнорування регіональних новин FM-станціями позбавляє їх від тиску з боку влади. Якщо місцеві адміністрації певним чином намагаються впливати на висвітлення конкретними газетами певних питань, то з радіостанціями цього не відбувається, бо відсутнє саме висвітлення подій на місцевому рівні.

Радіопростір заповнений тематичними програмами, різноманітними іграми та шоу.

Співіснування державного та комерційного мовлення у сучасному суспільстві є абсолютно нормальним явищем. Незважаючи на різні форми та засоби їх діяльності, і державне, і комерційне радіомовлення мають виконувати одне головне завдання – забезпечувати якісною продукцією на ринку інформації. Однак має бути дотримана необхідна передумова – свобода вибору споживача.

Слід зазначити, що радіоринок східного регіону країни має певні особливості. Донбас – регіон переважно російськомовний. Проте в ліцензії кожної радіостанції передбачено певну частку мовлення державною (тобто українською) мовою: від 30–40 % тривалості власних програм для радіостанцій, що з'явилися на ринку першими, до 60 % – для тих, які отримали ліцензію значно пізніше. Практично ніхто, окрім радіо «Довіра» та «Центр», ці вимоги не виконував.

Ще одна тенденція – велика популярність і динамічніший розвиток ретранслюючих станцій порівняно з місцевими радіокомпаніями. У 1999 році в Донецьку їх було порівну – шість на шість. Але вигравали не місцеві.

На кінець 2009 року у донецькому комерційному радіопросторі працювали такі мовники: «Радіо Шансон Донецьк», «Радіо Довіра-МКО FM Донецьк», «Радіо Європа + Донбас», «Наше радіо Донецьк», «Русское радио Донецк», «Радіо Хіт-FM Донецьк», «МЕГА радіо», «Радіо Класс-FM», «Радіо Монте Карло Донецьк», «Радіо Спорт-FM».

У Луганському комерційному радіо просторі, в FM-діапазоні, працюють «Радіо Хіт-FM Луганськ», «Радіо Вояж», «Радіо Континент+», «Радіо Шансон» (донедавна – «Ехо»), «Наше радіо Луганськ», «Гала радіо Луганськ» та «Радіо Скайвей». Тобто 7 комерційних радіостанцій, 4 з яких є ретрансляторами московських чи київських радіостанцій. Отже, маємо практично ту ж саму картину, що й у Донецьку.

У Луганській області є ще один комерційний радіомовник – це Сєвєродонецьке «Радіо СТБ». Це перша і поки що єдина в місті недержавна музично-інформаційна радіостанція. Обсяг мовлення становить 16 годин на добу. Кожна година розпочинається випуском новин (міжнародних, загальнонаціональних, регіональних, місцевих). Щодня виходять випуски музичних та спортивних новин. Є також щоденні огляди курсів валют у банках міста та цін на паливо на автозаправних станціях регіону. Крім того, цей радіомовник представляє щотижневі інтерв'ю з мером міста на актуальні теми з життя міської громади.

Щодо музичного формату, то ця радіостанція надає перевагу сучасній пострадянській та закордонній поп-музиці. Присутні в ефірі й музичні авторські програми – про сучасну українську музику та альтернативні музичні напрями. Також є хіт-паради та автоновини тощо. Однак робота Сєвєродонецького «Радіо СТБ» – швидше виняток, ніж правило.

На Луганщині постала та ж сама проблема, що майже у всіх регіонах України, – відсутність самостійних радіомовників-неретранслянтів на місцях. Але так було не завжди. Упродовж перших кількох років існування в країні недержавних мовників на луганському радіоринку існували лише місцеві комерційні радіостанції.

1 березня 1996 року першою в обласному центрі з'явилася комерційна радіостанція «Скайвей». Вона є певною мірою унікальною для луганського регіону. Більшість її передач власного виробництва. Для реалізації проектів зібрано найкращі кадри місцевих ЗМІ.

Головна особливість радіостанції – це розгалужена система збирання інформації, що позитивно позначається на випусках новин. Вони щогодинні й охоплюють повідомлення про світові, всеукраїнські та місцеві події. Радіо «Скайвей» користується послугами місцевих та немісцевих кореспондентів, має власного кореспондента в Києві. Налагоджено зв'язки з прес-службами різних державних органів влади, що дає змогу

оперативно подавати офіційну інформацію. Увечері станція користується інформаційними послугами радіо «Німецька хвиля».

На радіо «Скайвей» звучить музика різних років та стилів. Однак 75 % музичного продукту – це сучасні композиції. Станція має велику фонотеку порівняно з іншими луганськими комерційними мовниками. Нові хіти з'являються щодня. Досить часто трапляється, що в ефірі «Скайвей» можна почути ту музику, якої немає ще в жодному ефірі інших станцій. Меломани можуть почути на хвилях цього радіо тематичні музичні програми. Окремі з них присвячено історії музики.

Готуються до ефіру чимало вікторин та конкурсів, що стосуються різноманітних галузей людського знання. Крім розважального, вони мають ще й пізнавальний характер. До того ж, можна почути гумористичні, економічні, соціальні програми та передачі громадсько-політичного спрямування.

У 1996 році в радіопросторі Луганщини також почало мовлення «Радіо Мегаліс». 7 липня 1998 року воно перейшло на іншу частоту. А на старій почалися ретрансляції московського «Русского радио». На новій частоті збереглися всі програми. Серед найцікавіших – немuzична пізнавальна програма «Запитання – відповідь». Крім програм, які готували ведучі «Мегаліса», трансливалися передачі радіостанції «Довіра». Але й з моменту зміни частоти ця луганська радіостанція не проіснувала тривалий час. Із 5 листопада 1999 року «Мегаліс» припинив своє існування, перетворившись на «Хіт-FM», тобто на звичайного ретранслятора. Але й досі в ефірі можна почути програми старого «Мегаліса» – це музичні «Шервудський ліс» та «Головний біль».

26 січня 1997 року у Луганську почався технічний ефір «Радіо Вояж», а за півмісяця – його повноцінне мовлення. Ця радіостанція серед слухацької аудиторії надає перевагу водіям. Саме тому в ефірі багато пісень «шансону», а також «автоновин». Цікавою новинкою цього радіомовника є повідомлення про розташування постів ДАІ, про ситуацію на дорогах

обласного центру. Однією з етичних особливостей цього радіо є те, що у нічних ефірах ведучі дозволяють собі ненормативну лексику.

У 1997 році у луганському ефірі з'явилася ще одна комерційна радіостанція «Континент». Проіснувала вона як самостійний радіомовник лише рік, а потім перетворилася на «Європа + Луганськ». Власником цієї комерційної радіостанції був депутат Луганської міської ради (опозиційний на той час до міського голови). Тому серед її особливостей – перенасичення інформаційного ефіру політичними новинами про події в обласному центрі. Цікаво, що ця радіостанція вже під назвою «Європа-плюс» першою почала інформаційне мовлення українською мовою. Та радіо «Європа плюс» досить швидко зникло з луганського радіоефіру, тим самим ознаменувало закінчення своєрідної ери «московських FM».

Наймолодшим комерційним радіомовником Луганська було радіо «Ехо». Воно почало мовлення у 1998 році. Це було дійсно найбільше інформаційне комерційне радіо обласного центру. Від самого початку мовлення в ефірі пріоритет надавався новинам. Удосконалювалася верстка випусків із розвитком радіостанції. Спочатку це були відокремлені один від одного випуски новин про події у світі, Україні та регіоні. Згодом перевага почала надаватися випускам новин із широкою географією. Інформаційний відділ має назву інформ-група «Ехо». Співпрацює практично з усіма друкованими ЗМІ Луганська та області, надсилаючи їм свої інформаційні бюлетені, а також має вихід на центральні загальноукраїнські ЗМІ.

«Радіо Ехо» зникло з ефіру у другій половині 2001 року. Натомість на його базі почало працювати «Радіо Шансон». Воно одразу здобуло велику популярність серед досить широких верств населення. Але причиною цього стала вже не висока якість інформаційного продукту, а спрямування його музичного формату на криміналізовані або декриміналізовані верстви, які становлять значний відсоток населення в Донбасі. Новий формат, звичайно, позначився й на змісті різноманітних заставок, насичених ненормативною лексикою.

Натомість інформгрупа «Ехо», перетворившись на регіональне інформаційне агентство «Ехо», продовжує виготовляти якісний інформаційний продукт.

Отже, комерційний радіопростір Луганщини досить різноманітний. Він не тільки інформує населення, поширюючи рекламу, заробляє гроші, а й бере активну участь у політичному житті регіону. Через недостатнє фінансування місцеві радіостанції зникають з ефіру, поступаючись станціям-ретранслянтам.

На кінець 2009 року комерційні радіостанції – це потужний конкурент державним радіокомпаніям за легкістю подання повідомлень, невимушеним спілкуванням зі слухачами, музичним наповненням. Державні станції зі свого боку є конкурентом недержавних насамперед щодо інформаційної насиченості, різноманіття форм і прийомів розкриття тем, щодо журналістського професіоналізму і майстерності, зрештою, щодо мовної культури, етики спілкування. Отже, є чого повчитися одне в одного. Актуальним для толерантного співіснування державних та недержавних студій має бути бажання самовивчення, взаємозбагачення та взаємодії.

Крім новин, які найчастіше беруться з мережі Інтернет, деякі FM-станції готують передачі правового, музичного, інформаційного характеру. Але вихід цих програм не постійний. Головна складова частина ефіру будь-якої FM-станції, яка визначає її аудиторію, – це музика. Мається на увазі саме музичний напрям станції. Це її «обличчя». На основі напряму в музиці радіо створює свій імідж, розробляє слоган. Наприклад: «Радіо Скайвей» – музика, що заводить», «Хіт-FM № 1». Луганські FM-радіостанції суттєво відрізняються одна від одної за професійним рівнем і тематичною спрямованістю передач. Так чи інакше, але саме до них здебільшого прикута увага молодіжної аудиторії. Комерційні радіостанції готують для неї «легкий» продукт. Комунальному ж каналу і за змістом, і за формою треба вести серйозну державотворчу роботу.

Для України обидва види мовлення: і проводове, й ефірне на початку ХХІ сторіччя однаково важливі. 9 квітня 2003 року Національна рада з питань телебачення і радіомовлення України видала ліцензію на право мовлення дротами новій структурі – «Донецькому радіо» [35]. Воно опанувало сітку мовлення, яка раніше належала радіостанції «Народна хвиля».

На кінець 2008 року в Донецькій області сформовано розгалужену систему радіомовлення, в якій співпрацюють радіоорганізації всіх форм власності. Для мережевого радіомовлення в обласному центрі задіяно 17 частотних присвоєнь. В області розбудовано одну регіональну мережу радіомовлення Донецької ОДТРК. Територія покриття становить 60–65 % (близько 80 % від загальної кількості населення області). У зв'язку зі скороченням мережі проводового радіомовлення гостро постала проблема мовлення місцевих компаній, переважно комунальних підприємств за формою власності. На грудень 2009 року у більшості райцентрів Донеччини немає власного радіомовлення. Фактично воно сконцентроване в обласному центрі. Більшість місцевих мовників укладають угоди про співпрацю з потужними мережевиками, при цьому частка виробництва власних програм залишається невеликою. Це дає змогу радіостанціям значно скоротити витрати. Основні фінансові надходження до державних радіоорганізацій – це оплата інформаційного забезпечення з місцевих бюджетів.

Великої популярності в місті Костянтинівка (Донецька область) набуло муніципальне радіо, що входить до складу ТРК «ТЭРА». Воно є своєрідним інформаційним джерелом для багатьох громадян. Інколи міське радіо – єдиний зв'язок із реальним життям для літніх людей міста та району. Костянтинівці залюбки співпрацюють з компанією: заходять до радіоредакції, телефонують, дописують, діляться своїми radoщами і бідами.

За 2003 рік кількість радіоточок в Костянтинівському районі та в місті значно збільшилася. Ефір став різноманітнішим (психологічні бесіди, виступи представників різних релігійних конфесій, оперативне інформування

про діяльність міської та районної держадміністрацій, музичні вітання землякам, спілкування цікавих людей зі слухачами).

У 2008 році радіокомпанія Єнакієвської міської ради (м. Єнакієве) Донецької області отримала ліцензію на право мовлення з використанням першого каналу проводового мовлення (УР-1). Територіальна категорія мовлення – місцеве. Кількість радіоточок на території розповсюдження програм – 10627 одиниць.

Загальна протяжність ліній проводового мовлення Луганської філії ВАТ «Укртелеком» становить 20765 км. Із метою оптимізації мережі проводового мовлення та зменшення кількості розподільчих фідерів в області проводиться поділ міцних радіотрансляційних вузлів та заміна їх на малопотужні. Зокрема, у 2005 році кількість радіотрансляційних вузлів зросла на 20 одиниць до 234. Витрати на модернізацію мережі становлять 147,4 тис. грн. Капітально відремонтовано 475,9 км ліній (109,5 % від плану). Поточним ремонтом охоплено 8905 ліній, що становить 102,4 %, відновлено дію 2 тисяч 469 радіоточок (117 %). У 2006 році Луганською філією ВАТ «Укртелеком» капітально відремонтовано 430 км ліній, зроблено поточний ремонт 8600 км, відновлено дію 2100 радіоточок [373].

У 2008 році в Харківській області з 26 проводових радіокомпаній, які мають ліцензії Нацради, фактично працювали 20. Переважна більшість проводових радіоорганізацій потерпають від фінансової скрути, особливо комунальні, які не мають сторонньої спонсорської підтримки. За результатами власної економічної діяльності всі обласні та районні редакції не є прибутковими. Ці радіокомпанії працюють на застарілому обладнанні. Нині проводове мовлення для десятків тисяч слухачів Слобожанського регіону є єдиним джерелом місцевої інформації. Станом на 1 жовтня 2008 року діючих радіоточок в області налічується 390020 одиниць, що значно менше порівняно з 2007 роком (411914 радіоточок) та з 2006 роком (449343) [373].

Присутність у регіоні загальнонаціональних, регіональних мережевих мовників та іноземних каналів сприяє зростанню конкурентоздатності місцевих програм. Практично всі без винятку радіоканали міста Харкова виготовляють високорейтинговий інформаційний продукт. Однак проблема полягає у його різноманітності. Хоча у 2008 році розширився жанровий спектр радіопередач, проте, як і раніше, відчувається потреба у дитячих, культурологічних, пізнавальних, спортивних програмах.

У проводовому радіо частка вітчизняного продукту становить майже 100 %. Для ефірного мовлення та власних програм у кабельних мережах цей відсоток трохи нижчий – 80–85 %. Загалом обсяг національного продукту на місцевому радіо порівняно з 2007 роком зріс у середньому з 50 до 70–100 %.

Обсяг вітчизняного музичного продукту в ефірі місцевих радіостанцій сягає 50–55 % порівняно з 30–40 % у 2007 році. Відсоток пісенного матеріалу українською мовою, на жаль, «залишається доволі низьким і становить від 15 % до 30 %» [364].

Враховуючи сучасні економічні проблеми, можна зробити висновок про неминучість переструктурування радіоринку (можливі варіанти як добровільного, так і вимушеного злиття, використання одних і тих же програм, джерел), що може породити, зрештою, одноманітність місцевого мовлення.

Одночасно з цим столичні мовники роблять спроби закріпитися в регіонах. В умовах зменшення рекламних доходів або обсягів аудиторії вони мають природні переваги над місцевими незалежними станціями, які виробляють власні програми. З іншого боку, недостатня інформативність центрального ефіру успішно заповнюється місцевими мовниками.

Висновки до першого розділу. У другій половині 80-х та в 90-их роках ХХ століття для радіомовлення на місцях характерною була різноманітність часом протилежних думок, поглядів на одне й те ж явище або ситуацію. Розпад країни Рад після 1991 року позначився й на роботі комунального радіо. Проголошення незалежності України стало відправним

моментом пошуку і поступового ствердження нових прийомів, форм і засобів роботи в радіоефірі.

Регіональне інформаційне РМ почало засновуватися на принципово нових засадах, незмірно зросли його обсяги, воно стало багатoproграмним і демократичним за суттю, сучасним за формою й методами здійснення. Проводове мовлення на місцях становить гідну альтернативу сучасним комерційним радіостанціям у строкатій палітрі вітчизняного мовлення. Комунальне радіомовлення створює власні сучасні FM-станції з цифровою технологією і успішно витримує конкуренцію з недержавними радіоорганізаціями. Співіснування державного і комерційного мовлення у сучасному суспільстві є абсолютно нормальним явищем.

На початку ХХІ сторіччя серйозною причиною кризових явищ державного радіо став занепад проводового мовлення, яке за радянських часів було основним засобом поширення програм. В умовах же ринку, де переважає не ідеологія, а фінансова доцільність, цей вид мовлення виявився неспроможним витримувати серйозні випробування на життєздатність. Вирішити ж проблему на місцях в змозі лише співзасновники цих радіоредакцій – райдержадміністрації, районні та міські ради.

На наше переконання, проводового мовлення повинно розвиватися і має перспективу, але за умови співпраці і взаємозбагачення з іншими електронними і друкованими ЗМІ як рівноправний суб'єкт інформаційної діяльності.

Отже, в умовах розвитку телекомунікацій регіональне радіо не тільки не втратило аудиторію, а й розширило її завдяки збільшенню кількості радіостанцій, оперативному використанню інформації й популярності багатьох програм. Дохідливість, простота і водночас емоційність живого слова дають змогу радіо мати широку слухачьку аудиторію.

РОЗДІЛ 2

ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РАДІОМОВЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЄДИНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ДЕРЖАВИ

2.1. Концептуальні та функціональні засади радіомовлення східних областей України. Головне завдання радіомовлення – відобразити життя таким, як воно є. З цього випливають і головні засади його діяльності: об'єктивність, гласність, відкритість, плюралізм.

Специфіку сучасного радіомовлення аналізували українські теоретики і практики: О. Я. Гоян, О. М. Гриценко, В. В. Лизанчук, І. Г. Мащенко, В. Я. Миронченко, В. П. Олійник, І. Л. Пенчук, В. В. Різун, Ю. Г. Шаповал, В. І. Шкляр, російські вчені С. В. Беляєв, В. В. Ворошилов, М. А. Голядкін, С. І. Коробіцин, Д. І. Любосветов, В. В. Маринович, І. Н. Тхагушев, В. М. Ружніков, В. В. Смирнов, В. Сухарева, А. А. Шерель та інші. Свій внесок зробили й американські та європейські науковці: М. Бромлі, Л. Гейдж, Р. Джо, М. Кийт, Б. Дж. Коул, К. Маккойт, Т. Робертс.

В. В. Лизанчук визначає специфіку кожного із засобів масової інформації передусім за такими критеріями: за способом передачі інформації, характером виражальних засобів, особливістю й якістю каналу інформування, своєрідністю сприймання інформації [175]. Для преси специфічною особливістю інформування є друковане слово, фотографія та інші зображальні засоби; для радіо – звук (голос, музика, шуми), для телебачення – зображення і звук.

Науковець вважає, що специфічні властивості й характерні комунікативні форми інформування за допомогою радіо впливають з його технічної природи. Радіо розраховане на аудіювання (від латинського *audire*), що означає одночасне слухання і розуміння. Головна особливість радіо полягає в тому, що «воно виконує свої функції лише звуком» [175].

Таке твердження у нас не викликає заперечень. Палітра радіо – це голоси людей, жива мова, музика, пісні, усе багатство звукових тонів навколишнього світу. Слово, що звучить, – головний інструмент радіо. Слово в радіокомунікації є «сигналом сигналів», що «викликає у мозку людини

складну вервечку емоцій і зорових образів, картин. Звукові елементи можуть викликати також відчуття запаху, холоду або спеки, насолоди, болю тощо» [175]. Радіопередачам притаманні дохідливість, простота і водночас емоційність живого слова.

Ми поділяємо точку зору В. В. Лизанчука, що всебічне, фахове використання природних особливостей, специфічних виражальних засобів радіо є запорукою його ефективного впливу на слухачів. Будемо керуватися тим, що специфічні виражальні засоби радіо поділяються на дві групи. Перша – це природні, натуральні виражальні засоби: а) усне слово; б) шуми (акустична характеристика подій); в) музика. Виражальні засоби другої групи творяться з використанням технічних можливостей. Це насамперед монтаж.

Зазначимо, що радіослово не ідентичне друкованому. Слово, що звучить, підпорядковується законам усного мовлення. Інтонаційне забарвлення є надзвичайно важливим чинником і здатне суттєво змінити смислове значення написаного слова, а то й надати йому протилежного значення.

Окрім словникових, синтаксичних та інших особливостей, радіомова володіє й своєрідними «невербальними мовними засобами», що несуть так звану «незмістовну інформацію». До них належать темп мови, сила звуку, висота тону, тембр голосу, ритм, інтонація голосу, наголоси, паузи. Велика кількість варіантів сполучень усіх цих засобів дає змогу знайти найяскравіший ритміко-мелодійний малюнок мови. Звучання мови безпосередньо пов'язане з психікою мовця і розкриває внутрішній світ людини. Радіо переломлює, інколи посилює, відображає всі особливості усного мовлення.

Технічні властивості радіо, використання його виражальних засобів дають змогу готувати матеріали, які активізують думку і пробуджують почуття, тобто впливають на слухача у двох сферах: логічній та емоційній.

На нашу думку, природні можливості радіо сприяють створенню саме емоційного стану. Безперервний потік інформації, потік висловлювань, оцінок, думок, з одного боку, надзвичайно ускладнює логічне мислення, а з іншого – сприяє створенню відповідного емоційного настрою. Найбільшого ефекту

впливу радіо досягає тоді, коли разом оптимально використовують емоційні й раціональні засоби, коли вони доповнюють одні одних, органічно поєднуються.

Безперечно, вплив радіо на аудиторію обмежений, бо ґрунтується на його природі. Насамперед це одномоментність передач, їх незворотність у часі. Життя радіопередачі продовжується (оптимальний варіант) тільки у свідомості слухача. Зрозуміло, що передачі можна записати, зберегти у спеціальних архівах. Ліпші з них повторюють, окремі повідомлення передають кілька разів упродовж доби.

Специфіка радіомовлення певною мірою змінюється з його розвитком, має історичний характер. Ми переконалися, що практика мовлення виявляє нові специфічні можливості радіо: форми, жанри, методи тощо. Радіомовлення, почавши з копіювання газети, з часом закріпило на практиці саме йому притаманні жанрові властивості.

Конкуренція з телебаченням змусила інтенсивніше використовувати специфічні можливості радіо: діалогічність, встановлення контактів зі слухачами (радіодиспути, радіопереклики, радіомости, прямиоефірні передачі, телефонні бесіди в ефірі тощо). Відбувається вдосконалення засобів передачі звукових образів картин події, які документально підтверджують ситуацію, відображають атмосферу дій і впливають на обидві сфери свідомості людини (емоційну і раціональну). Досконалішими стали технічні можливості підготовки, транслювання і сприймання радіопередач. Ми поділяємо думку В. В. Лизанчука стосовно того, що саме завдяки природним властивостям, таким як всюдисущість, максимальний ступінь оперативності, популярність радіо у «вік телебачення» не зменшилася [175].

В. М. Ярошенко вважає радіомовлення найбільш оперативним ЗМІ [333]. Серед специфічних можливостей радіо він виокремлює те, що воно має здатність негайно інформувати слухачів про найсвіжіші факти, події, що відбуваються. У цьому радіо впевнено випереджає газети і досить часто телебачення. Погоджуємося з думкою науковця, що перше повідомлення (перша

інтерпретація, тлумачення факту чи події) запам'ятовується ліпше, ніж друге чи третє, і швидкість, з якою інформація надходить до слухача про соціально важливі факти, події, явища, – момент, здавалося б, суто технічний – має важливе політико-ідеологічне, психолого-педагогічне значення.

Радіо доступніше. Це дешевший порівняно з телебаченням і навіть пресою засіб передачі й прийому інформації. Воно у повному розумінні всюдишуче, всеохопне (передачу можна послухати будь-де), доступне широким верствам населення. Особливо розширили територію охоплення слухачів транзисторні приймачі. Вони завоювали для радіо величезні масиви ефіру і часу. Науковець доводить, що «радіо, оперуючи словом, музикою, шумами, здатне сильніше впливати на уяву, розвиток фантазії, абстрактне мислення» [333].

Надзвичайно велика цінність радіо полягає в тому, що воно здатне показати дійсність у справжніх формах її звукового існування, тобто задокументувати. Нагадаємо, що латинське слово «документ» означає «взірець», «доказ», «достовірне свідчення». Ми розуміємо під документом будь-яку інформацію, зафіксовану у рукописному або друкованому тексті, а також на магнітній стрічці.

У широкому розумінні документ – це матеріальний носій запису (папір, кіно- і фотоплівка, магнітна стрічка, перфокарта, компакт-диск тощо) із зафіксованою на ньому інформацією для передачі у часі та просторі. Документи можуть містити тексти, зображення, звуки. У вузькому розумінні документ – «діловий папір», що юридично підтверджує будь-який факт або право на щось. Для журналіста важливими є документи у широкому і вузькому значенні.

Для радіомовлення характерним є радіодокументалізм. Це специфічна форма відображення дійсності в акустичних образах самого життя. Особливість документального запису на радіо полягає в неповторності інтонації, своєрідності індивідуальної мовленнєвої манери людини. Документалісти радіо широко використовують особливість людської свідомості, яка полягає у її асоціативності, що ґрунтується, зокрема, на звуковій пам'яті.

Радіо не відриває нас від інших занять, як це робить телебачення. Радіомовлення відмовилося від передач видовищного плану, надавши перевагу музиці і новинам. Завдяки появі транзисторів радіо набуло величезного поширення. Відбулося переорієнтування програм на специфічні для слухового сприймання форми, активне використання часових відрізків, найзручніших для прийому передач.

Практика свідчить, що на межі ХХ–ХХІ сторіч обласне державне радіо в кожному регіоні разом із НРКУ, оперативно та всеосяжно інформуючи населення про події, що відбуваються в країні та за кордоном, виконують конструктивну функцію, яка спрямована на утвердження державницьких засад у політичній, економічній, соціальній, культурній, духовній та інших сферах.

Водночас В. І. Набруско стверджує, що у першому десятиріччі ХХІ сторіччя державне фінансування менш ніж на половину від того, яке необхідне Українському радіо [215]. До того ж, обмежена можливість заробляти гроші комерційною діяльністю згідно з чинним законодавством, відсутність абонентної плати не дають змоги дати конкретного визначення юридично-правових норм функціонування як Українського радіо, так і обласних державних радіоорганізаціях. З юридичної точки зору та за фінансово-економічною діяльністю Українське радіо та ОДТРК є своєрідним конгломератом. Така правова невизначеність спостерігається також через об'єктивні умови перехідного періоду формування демократичних інститутів у суспільстві та становлення справжнього громадського радіо.

Наведемо коротку демографічну характеристику східних областей країни для розуміння особливостей потенційної радіоаудиторії. За даними Всеукраїнського перепису 2001 року, населення Харківської області становить більш як 2 мільйони 914,2 тисячі людей. Міського – 2 мільйони 288,7 тисячі осіб, або 78,5 %, сільського – 625,5 тисячі осіб, або 21,5 %. У місті Харків проживають майже 1,5 мільйона жителів [77].

Загальна кількість населення Донецької області – 4 мільйони 841 тисяча людей, що становить 10 % мешканців України. Кількість міського населення – 4 мільйони 364 тисячі (90 %), сільського – 477 тисячі (10 %) осіб.

Луганська область посідає четверте місце в країні за кількістю жителів – 2 мільйони 546,2 тисячі осіб [77]. Кількість міського населення становить 2 мільйони 190,8 тисячі осіб, або 86 %, сільського – 355,4 тисячі осіб, або 14 %. В обласному центрі проживають майже 500 тисяч громадян.

Ці три області є одними з найпотужніших промисловими регіонами країни. Їх особливістю є прикордонне розташування з Росією.

Як засіб громадського контролю радіомовлення на місцях лише набуває досвіду. У 2009 році щотижня у прямому ефірі Донецького обласного державного радіо транслюється передача «Слово за словом» зі зворотнім зв'язком з радіослухачами. На обговорення виносяться соціально-економічні питання, пов'язані з нормативно-правовими актами, постановами та дорученнями Кабінету Міністрів України, указами Президента України. Хронометраж – 50 хвилин. В ефірі з'явилася ще одна прямиоефірна 50-хвилинна передача «ЖКГ: проблеми, рішення» зі зворотнім зв'язком з радіослухачами, де в центрі уваги постали поточні питання житлово-комунального господарства.

Контактні передачі допомагають залучити широку аудиторію до участі в роботі радіо. Телефонні звертання слухачів у цих передачах розцінюються як ефірний еквівалент листів до редакції. Розгляд їх здійснюється негайно, одразу після одержання, безпосередньо в ефірі. Варто згадати хоча б численні вікторини і передачі - вітання на різних FM-станціях.

Зазвичай у програмах міського, районного та обласного державного радіо використовується форма інформаційних випусків, які базуються на конкретних фактах громадсько-політичного життя та трудової діяльності регіону. Крім випусків новин, в ефір виходять інформаційні програми, радіожурнали, передачі оглядового характеру. Часто як самостійні

структурні одиниці місцевих радіопрограм виступають прості інформаційні передачі у формі репортажу, інтерв'ю, виступу чи нарису.

Головне завдання всіх цих передач – відобразити атмосферу того чи іншого міста, району, в якому живе слухач, сприяти громадській активності місцевих жителів, їх участі у зміцненні економіки та розвитку культури, в процесі демократизації життя суспільства. Престиж місцевого радіо зростає, якщо воно активно бореться з проблемами суспільного життя регіону і домагається їх усунення, обстоює інтереси місцевого населення у відносинах із центральною владою, організовує обмін думками і дискусії щодо важливих проблем місцевого значення, дає поради тощо. Виконання всіх цих функцій і визначає основну тематику місцевих радіопередач.

Як приклад розглянемо програму передач радіостанції «Сталіно-Донбас» РВ-26, що працювала на хвилі 386,6 метра у листопаді 1936 року. Мовлення починалося щодня о 9.00. Це завжди були 20-хвилинні концерти масової радянської пісні (грамзапис), української народної пісні (грамзапис), пісні та музика народів СРСР (грамзапис), твори видатних українських композиторів (грамзапис), уривки з опер російських та західноєвропейських композиторів (грамзапис), а також маршової, танцювальної та балетної музики (звукозапис), частівки та плясові народні пісні (грамзапис) тощо. Також до програми було внесено літературно-музичний монтаж «Перша конна» (тонфільм) та «ОКДВА» (тонфільм) [83].

О 9.20 транслювалася одна з бесід «На допомогу самоосвіті»: «Реконструкція міста Сталіно», «19-та річниця Жовтня та перший стахановський рік», «Єдиний антифашистський фронт», «Електрифікація донецького села», «Сипний тиф», «Тваринництво Донбасу». О цій порі 20-хвилинні бесіди чергувалися через день з різними передачами для дітей дошкільного віку. В ефірі передавали казку Бойми «Красный курлышка», розповідь Петраки, казку Кіплінга «Слоненя», розповіді Розанова «Пригода травки» та Кассиля «Будьонівці», казку Чуковського «Сонячна», розповіді Воронкової «Рахівниця» та Забіли «Олівець-малювець», українські народні

казки та пісні тощо. Потрапили до цього ефірного відрізка часу і дві передачі для піонерів та школярів: нарис «Вчора на святі» та «Трансляція концерту художньої самодіяльності зі Сталінського Палацу піонерів».

До речі, о 19.30 кілька разів на місяць в ефір виходили 30-хвилинні радіопередачі для жовтенят, піонерів та школярів, в яких були представлені вірші М. Т. Рильського, спогади П. П. Постишева про громадянську війну, концерт «Червона армія – у піснях», літературно-музична передача (О. Толстой «Золотий ключик», П. Панч «Малий партизан»). 5 листопада навіть проведено трансляцію з квартири відмінника навчання. А 6 листопада відбулася трансляція пленуму Сталінської міської ради, присвяченого 19-й річниці Великого Жовтня (19.30 – 23.00).

О 9.40 двічі–тричі на місяць виходили в ефір 15-хвилинні «Відповіді на листи радіослухачів». О цій же порі у будні звучав ранковий випуск «Останніх вістей» (15 хвилин). Ранковий мовний відрізок закривала реклама на 4 хвилини.

Після перерви обласне радіо поновлювало свою роботу о 19.30 півгодинним концертом. О 20.00 в ефір виходила 30-хвилинна літературна передача: виступи письменників Донбасу з творами, що присвячені 19-й річниці Великого Жовтня (передача з Ворошиловграда), література і народна творчість УРСР, розучування пісні «Про Кармелюка», література Радянської Білорусії, літературна передача «РСЧА та її вождь і організатор К. Є. Ворошилов», художня самодіяльність Донбасу, концерт української народної пісні, літературні передачі «Письменники Заходу про СРСР» та «Поети України – Жовтню», драматична передача «О. С. Пушкін «Моцарт і Сальєрі» у перекладі українською мовою М. Бажана, літературна передача, в якій був представлений новий фольклорний матеріал шахтарів та колгоспників Донбасу. Двічі на тиждень з 20.00 до 20.30 проводилися бесіди «На допомогу самоосвіті»: «Донбас старий і новий», «19-та річниця Жовтня», «Єдиний антифашистський фронт», «Події в Іспанії», «Як працював Пушкін», «Підвищення продуктивності мартенівських печей», «Опанування півночі».

З 20.30 до 21.00 – час громадсько-політичного мовлення, коли транслювалися виступ художньої самодіяльності Ворошиловграда, концерти: «Жити стало краще, жити стало веселіше», на замовлення орденоносців Донбасу, «Донецький симфонічний оркестр та його солісти», симфонічного оркестру на замовлення радіослухачів, літературно-музична передача «Ленін та Сталін у творчості народів СРСР», концерт із творів українських композиторів-класиків, музична передача «Наші молоді музичні кадри (виступ молодих педагогів та учнів Артемівського музичного училища), монографія «Ніколо Паганіні (життя і творчість)», концерт «Уривки з опер західноєвропейських композиторів», драматична передача «Марко Кропивницький «Глитай або ж павук».

5 листопада з 20.30 до 22.40 велася трансляція з Києва Всеукраїнської олімпіади самодіяльного мистецтва. З 21.00 до 21.30 – трансляція концерту симфонічного оркестру Донецького обласного радіокомітету, передача для піонерів та школярів, яка складалася зі спогадів старих більшовиків та дитячої художньої самодіяльності. Інша передача – радіокомпозиція Гершензона «Робін Гуд». Саме переважно в цей вечірній час звучали концерти на замовлення орденоносців Донбасу, а також звичайних радіослухачів. Досить часто трансляція відбувалася з Донецької філармонії, в ефірі передавали концерти за творами українських композиторів-класиків.

Після 10-хвилинної перерви на рекламу вечірню програму продовжували виступи симфонічного оркестру, Донецького театру опери та балету, видатних виконавців країни, а також концерт радянської симфонічної, оперної та камерної музики, транслювалися народні пісні, передавали монтаж опери «Пікова дама» П. Чайковського. Традиційно о 22.40 в ефір виходив 15-хвилинний вечірній випуск «Останніх новин». Програма мовного дня завершувалася о 23.00 рекламою та анонсом передач на наступний день.

Отже, програма передач Донецької радіостанції була типовою для місцевих радіоорганізацій того часу, відображала ідеологічну спрямованість

Компартії у всіх сферах буття суспільства, налаштовувала громадян на невтомну працю в ім'я світлого майбутнього, примноження здобутків радянського ладу.

Радіо справедливо називали «дивом ХХ-го сторіччя». Зміст радіопрограм віддзеркалював життя трудового Донбасу: відродження і будівництво нових шахт, металургійних, хімічних, коксохімічних підприємств, розбудову агропромислового комплексу, зрештою – героїку праці, як її розуміли громадяни Радянського Союзу. За допомогою радіо передавалися звернення та інтерв'ю земляків-героїв п'ятирічок: Олексія Стаханова, Микити Ізотова, Петра Кривоноса, Макара Мазая, Паші Ангеліної, а також їхніх гідних послідовників – двічі Героїв Соціалістичної праці: Івана Бридка, Івана Стрельченка, Григорія Горбаня та інших [354].

То був час, коли працівники Донецького, Луганського та Харківського обласного радіо широко практикували конференції зі слухачами, організовували прослуховування і обговорення передач у червоних кутках та гуртожитках, в клубах, на підприємствах та в колгоспах. На таких конференціях визначалися позитивні тенденції та недоліки в роботі радіоредакцій, збагачувалася тематика програм передач, зміцнювалися зв'язки між авторами та слухачами.

На початку 60-х років на хвилі Харківського обласного радіо в ефір вийшов «Дискусійний радіоклуб». Журналісти враховували побажання слухачів вести розмову про важливе, намагалися порушувати найактуальніші питання [82].

Комунальне радіомовлення, зокрема й низове радіо (радіоредакції заводів, фабрик, колгоспів, радгоспів, різних закладів і установ, а також стадіонів, оздоровниць, парків тощо), як невід'ємна складова частина загальної системи радіомовлення було покликане на своєму рівні доповнювати діяльність центральних ЗМІ. Головне завдання комунального радіомовлення того часу – забезпечити відповідність змісту мовлення життю народу, практиці будівництва нового суспільства. Кожен виступ перед

мікрофоном мав бути дієвим та сміливим вторгненням в життя, повинен допомагати людям працювати, вчитися, відпочивати [283].

Удосконалення виробництва, технічний прогрес, економічний розвиток свого підприємства, розмах соціалістичного змагання – головні теми низового радіомовлення. Воно було безпосередньо і постійно пов'язане з трудовими колективами, мало численних громадських помічників, брало участь у вихованні громадян, мобілізувало колектив на успішне виконання виробничих планів, виступало проти недоліків у його роботі. Заводські радіоредакції використовували в передачах лише місцевий матеріал, живі конкретні факти, взяті з життя свого підприємства.

То була відчутна допомога в організації виробництва в індустріально розвинених східних областях. Цінний досвід низових радіоредакцій полягав у тому, що вони у своїх матеріалах не тільки відзначали досягнення, вказували на недоліки, а й ставали практичними організаторами справи, розгортаючи широке обговорення конкретного питання. Заслуговує на увагу досвід організації змагання між підприємствами. Радіовузли проводили наради та переклики по радіо, до того ж, це робилося завжди з певного конкретного приводу.

Планування роботи низового мовлення було пов'язане з завданнями, що стоять перед колективом. Остаточний план узгоджували з керівництвом парторганізації. Фабрично-заводські, колгоспно-радгоспні радіоредакції організовували свою роботу, спираючись на громадський актив.

Головним в роботі радіовузлів була боротьба за вирішення виробничих завдань на конкретних дільницях. Однією з форм було шефство редакції, наприклад, над цехом, що не виконує план, або особливо відповідальною дільницею виробництва. У 30-х роках ХХ століття на підприємствах зародилася така форма робкорівського руху, як радіопости. Спочатку вони збирали заявки на передачі, організовували колективне прослуховування та обговорення радіоматеріалів. Потім радіопости почали оперативно

інформувати через радіовузол про виробничі справи на своїх дільницях. Із часом вони по-діловому включилися у виробничо-організаторську роботу.

За допомогою радіо на підприємствах налагоджено пропаганду економічних знань, зокрема організовано технічне навчання. Чимало працівників успішно опанували технічний мінімум. Радіовузол агітував за ощадливе витрачання робочого часу, за чистоту робочого місця, за зразковий догляд за технікою, обладнанням. Також проводилися радіоінструктажі.

Певне місце в радіопрограмах відводилося сатиричним передачам, які видокремилися у самостійні жанри: «радіо-цирк», «радіо-амбулаторія» тощо. Для таких передач характерні конкретність, адресність критики, точна вказівка на винуватців недоліків. Чітко адресований матеріал виявлявся досить результативним, бо редакція обов'язково інформувала слухачів про результати своїх виступів, вжиті заходи.

Радіомовлення на місцях також приділяло значну увагу питанням культури. Харків – одне з тих міст, де виникли перші в країні народні університети культури. Чимало трудящих пішли в них, зацікавлено слухали лекції про музику, літературу тощо. Редакція художнього мовлення Харківського обласного радіо запропонувала організувати радіолекторій «На допомогу слухачам народних університетів культури». Лекції та консультації радіолекторія громадськість зустріла з цікавістю [82].

Радіо дійшло до найвіддаленіших населених пунктів – сіл і хуторів. Специфіка сільськогосподарського виробництва, характерний спосіб життя селян, швидке зростання їхніх культурних потреб і запитів визначають своєрідність сільської аудиторії. У радіомовленні це покликала до життя особливі, спеціальні передачі для сільського слухача. Набула розвитку така форма організації радіопрограм для села, як спеціальні сільські радіостанції. У НРКУ для селян працювала радіостанція «Колос», на Луганському обласному державному радіо – радіостанція «Село і люди». Ці радіоредакції від передач суто інформаційного характеру перейшли до глибоких,

проблемних матеріалів, що відображають широке коло інтересів та запитів масової сільської аудиторії.

У 60-ті роки ХХ століття радіо ініціювало проведення конкурсів на звання найкращого орача. Це було змагання за високу продуктивність, за відмінну якість орних робіт. Воно заохочувало ретельний обробіток ґрунту, сприяло підвищенню культури землеробства. Широкого розмаху набуло змагання жінок-трактористок. За їх закликком тисячі юнаків і дівчат опанували сільські технічні спеціальності, сіли за кермо трактора, стали керувати машинами. Згодом цей рух став масовим. З ініціативи радіо такі конкурси професійної майстерності почали проводити комбайнери, тваринники, майстри машинного доїння, машиністи меліоративних агрегатів.

Радіостанції на місцях організовували спеціальні передачі для хліборобів. Традиційно щороку під час масової косовиці зернових в ефір виходив щоденний «Календар жнив». Активну пропаганду сільськогосподарських знань радіостанції вели у спеціальних радіошколах економічних знань, які діяли в осінньо-зимовий період. Новою формою організації аудиторії стали радіопрактикуми: організовувалося колективне прослуховування радіошколи за участю фахівця (агронома та зоотехніка), а потім обговорення цієї передачі [51].

Селяни вважали заходи морального заохочення – публічне вшанування передовиків, популяризація їхнього досвіду по радіо, занесення їхніх імен до Дошки пошани, вручення перехідних вимпелів та прапорів – не менш цінним та дієвим засобом, ніж грошові премії.

Листи радіослухачів давали широке уявлення про те, чим живе село, підказували і теми нових актуальних передач. За листами слухачів проводилися радіорейди, під час яких перевірялися готовність токів до жнив, а потім і зберігання зерна на елеваторах, тваринницьких ферм до зимового утримання громадського поголів'я худоби, побутового обслуговування селян тощо. Сільські радіовузли також забезпечували інформацією односельців всередині трудового колективу, місцевої громади.

Політика перебудови та гласності у 80-х роках ХХ століття вимагала від радіомовлення всіх рівнів пошуку нових форм спілкування з аудиторією з урахуванням її інтересів. У радіовузлах профспілкових оздоровчих закладів здійснювали запис різних передач центрального мовлення на магнітну стрічку. Передусім це були радіопередачі оздоровчого, спортивного спрямування, а також такі, що стосувалися новинок літератури, кіно, музики, програм теле- і радіопередач. Потім використовували ці записи під час підготовки місцевих інформаційних випусків, передач із рекомендаціями лікарів, тематичних вечорів у бібліотеках, музичних привітань із днем народження, складання програми роботи клубу тощо [36].

Із радіодинаміків у санаторних палатах та гучномовців на території закладу лунали повідомлення про роботу бібліотеки, клубів за інтересами, заняття лікувальною фізкультурою, спортивні заходи, традиційні масові свята в оздоровниці, визначні місця навколишньої місцевості. Працівники радіо здійснювали зворотній зв'язок з відпочивальниками: вітали їх з днем народження, сімейними святами, надавали можливість громадянам висловити свою думку щодо організації відпочинку і лікувального процесу. Радіовузол мав студію і розгалужену систему проводового мовлення в межах оздоровчого закладу. Його послугами в своїй роботі користувалися бібліотекарі, культорганізатори, педагоги-вихователі, інструктори ЛФК. Водночас вони ж брали активну участь у підготовці радіопередач оздоровниці. Головна особливість місцевого мовлення й полягає в тому, що воно повністю орієнтоване на «своїх» слухачів.

Радіомовлення у парку культури і відпочинку має свої особливості, завдання і функції, що впливають з головного призначення парку – бути центром ідейно-виховної, культурно-просвітницької, фізкультурно-оздоровчої роботи, організації культурного відпочинку громадян [258]. Воно має широку аудиторію, яка зазвичай не об'єднана а ні за професійними інтересами, а ні за віком. Ефективність роботи радіомовлення парку залежить від знання особливостей його відвідувачів.

Для специфіки паркових радіопередач характерною була тема праці. Маючи постійний контакт із великими підприємствами міста, району, отримуючи від парткомів, завкомів, комітетів комсомолу оперативну інформацію про високі досягнення передовиків виробництва, дострокове виконання ними соціалістичних зобов'язань, про трудові ювілеї, переможців конкурсів на звання «Найкращий за професією», радіомовлення готувало передачі різноманітної спрямованості: «Правофлангові п'ятирічки», «Від всієї душі», «Нащадки Жовтня», «За вашими замовленнями» тощо [258].

Передачі створювали у людей піднесений настрій, викликали відчуття гордості й радості за результати праці, відчуття причетності до трудової перемоги передовика, розкривали моральний сенс рекордів. До таких передач включалися привітання від почесних громадян міста, виступи ветеранів праці, самодіяльних поетів та колективів, виконання музичних замовлень.

Редакція радіомовлення коригувала свою діяльність з іншими структурними підрозділами парку щодо підготовки тематичних програм для естрадних виступів, майданчиків масових ігор, залів та веранд для танців, виставкових, спортивних павільйонів, воднолижних станцій, баз, катків, дитячих містечок тощо. «У мальовничих куточках парку із задоволенням проводили своє дозвілля люди. Як правило, на стовпах були гучномовці. Співзвучна гармонії природи музика створювала настрій святковості, підсилювала відчуття краси та величі навколишнього пейзажу» [258].

Спортивні споруди регулярно відвідували десятки мільйонів глядачів-уболівальників. Це відкривало широкі можливості для пропаганди масових видів фізичної культури та спорту, що стали загальнонародними.

Одна з найголовніших тем місцевого мовлення для молоді на стадіонах була пов'язана з воєнно-патріотичним вихованням підлітків та юнаків. Головна форма виховної роботи на стадіоні – це радіоінформація, що розповсюджувалася власною радіотрансляційною мережею. Але вона використовувалася обмежено, лише для оголошення результатів змагань [273].

Інколи до футбольного матчу, що збирав десятки тисяч глядачів, готували радіожурнал зусиллями працівників стадіону, журналістів та громадськості – любителів спорту, спортсменів, тренерів, суддів. Певний досвід організації самодіяльного мовлення накопичено в окремих містах, де створено громадські редакції при відділах місцевого життя обласних партійних газет. Такі редакції готували передачі для трансляції на міських стадіонах. Однак громадські редакції, та й в цілому зразкова організація місцевого мовлення, були рідкістю на вітчизняних стадіонах. Одна з причин – питання радіомовлення на спортивних базах та питання радіоінформації на змаганнях недостатньо були розроблені як в організаційному, так і в творчому, методичному плані [273].

Основна умова життєздатності спортивного радіожурналу – це його тісний зв'язок із місцевими спортивними подіями, його насиченість місцевим матеріалом. Хронометраж журналу – 7–8 хвилин. І лунав він під час перерви між таймами футбольного матчу або інших змагань. Інколи тематичні спортивні, громадсько-політичні, рекламні (про спортивні заходи) та музичні передачі поряд із радіожурналами становили основний обсяг мовлення на стадіоні. Так тривало до середини 90-х років ХХ століття.

Окремо зупинимося на інформаційній діяльності комунального радіомовлення на межі ХХ–ХХІ сторіч, яка в умовах ринкового господарювання помітно розширилася. Наслідком радіобуму в Україні стала поява багатьох нових «форматних» FM-радіостанцій: малих і великих, досить різноманітних як за джерелами фінансування (державні, комерційні, власні, релігійні, муніципальні тощо), так і за характером передач, які у них переважають (музичні, інформаційні, культурно-просвітницькі), а також форматом. Поняття «формат» розуміємо як профіль, спеціалізація радіостанції, що визначається однотипним мовленням впродовж доби, тижня.

В. Сухарева визначає формат як концепцію змістових, адресних, інформаційно-семантичних критеріїв [297, 28]. А.А. Шерель кваліфікує формат як «концепцію радіостанції, яка включає зміст, ритм мовлення, естетичні норми

програмування, манеру праці ведучих та інші специфічні особливості організації передач, а також структурування програмних елементів відповідно до потреб цільової аудиторії [260, 371-372]. В. В. Смирнов вивчав формати комерційних станцій та тенденції їх розвитку. Він наголошує, що під час визначення та опису формату варто враховувати «певні обмеження, умовності, які виявляються вже в самому терміні», а також «реакцію аудиторії, яка визначає сутність формату» [290, 58].

Проблема термінологічного визначення цього поняття є актуальною, але водночас далеко не однозначною у дослідницькому вимірі. Під медіаформатом В. М. Корнеєв розуміє «кінцевий продукт інформаційного виробництва, призначений для відтворення, тиражування, поширення та продажу в незмінному вигляді; систему умов, об'єктивно та суб'єктивно сформованих допусків виробництва, поширення, обміну й функціонування масовокомунікаційного продукту в інформаційному просторі; спосіб виробництва інформаційного продукту, що передбачає функціональність виробничої структури та її спрямованість на кінцевий результат» [156].

При цьому вчений наголошує, що теоретичний, науковий рівень осмислення формату як явища в журналістикознавстві передбачає використання терміна «медіаформат». Водночас практична журналістика, реклама, науково-популярний та соціальний зрізи медійного дискурсу послуговуються терміном «формат».

Ми ж враховуватимемо різницю між двома сторонами цього явища – його практичним виявом у ЗМК та теоретичним осмисленням у межах наукового підходу, розуміючи, що все ж досліджується одне поняття.

На межі ХХ–ХХІ сторіч формула «новини плюс музика» стала одним із основних принципів програмування переважної більшості вітчизняних радіослужб. Успіх «форматних» станцій забезпечується їх відповідністю обраному профілю. На нашу думку, ставка на поєднання новин і музики певною мірою знецінила роль загальнонаціональних мереж, оскільки

забезпечувати себе платівками місцеві станції не могли самостійно, сподіваючись лише на інформаційну підтримку центру.

Платівки та коментарі до них плюс мінімум новин і реклама – такий принцип складання програм був на багатьох станціях. Дикторів замінили на коментаторів, яких назвали диск-жокеями. Нове радіо не лише створило для себе лояльну молодіжну аудиторію і завоювало симпатії рекламодавців, а й підштовхнуло всі інші станції до вибору певного профілю, «формату» – музичного або інформаційного.

«Новинні» станції випускають новини на початку години і в її середині. «Музичні» дотримуються шаблону «плюс-мінус 5 хвилин» або «плюс-мінус 20 хвилин», тобто випускають новини впродовж години. Повідомлення з телетайпу на деяких радіостанціях одразу доручають читати диск-жокеям. Така практика називається «рви та читай». Застосовують також метод «стиснутої мови», повідомляючи про суть події двома-трьома фразами. У 5-хвилинному огляді новин використовується «синдром запізнення на поїзд», покликаний створити в слухача відчуття, що він не марнує час і миттєво отримує найсвіжішу інформацію. Повідомлення повинні бути разовими і гучними, подаватися на одному диханні, без жодної паузи.

Сучасне приватне радіомовлення у світі налічує варіації понад 20 «форматів», які визначають слухацький інтерес. На українському аудіоринку вони формуються в британській та американській версіях, які так чи інакше схожі за методикою відбору музичного та інформаційного контекстів.

Процес «форматизації» ефіру залежить від уміння радіокомпанії «чути» свою аудиторію, відчувати соціально-економічні зміни в регіоні, приплив або відплив великої реклами. Тому під час вибору «формату» важливо не лише «завоювати» аудиторію, а й якомога довше утримувати її увагу у власному ефірі.

Дуже важливо, яке слово звучить у радіоефірі, яку музику транслюють, який заряд енергії вони несуть. Щоб передану по радіо інформацію сприйняли, вона повинна бути «радійною», тобто «достатньою для себе у звуці». Цю

особливість слід розглядати як основне ядро специфіки радіо у здійсненні всіх соціальних завдань, що покладені на нього, як прагнення до постійного вдосконалення. Безперечно, успіх передачі залежить не тільки від глибокого розуміння своєрідності законів радіо, а й від творчої фантазії, обдарованості й професійної майстерності того чи іншого працівника радіоорганізації.

На межі XX–XXI сторіч радіомовлення – це нові продуктивні сили і нові виробничі відносини, що формуються в умовах ринку. Радіостанція обирає формат, рекламодавець – станцію. Вона «продає» свій формат, рекламодавець – товар. І радіокомпанія, і рекламодавець здійснюють вибір лише заради єдиного – прибутку. Радіо перестало бути лише ефірною творчістю, воно стало бізнесом. Радіостанція FM-діапазону як ділове підприємство продає не лише свій зформатований ефірний час, а й свою аудиторію. По суті вибірковість формату – вибірковість аудиторії.

Формати регіональних радіостанцій досить часто розпливчасті, сформовані «на смак» господаря радіоорганізації, а не за концепцією. Результат – загальна подібність.

Ефір, як і художній твір, має бути чітко структурованим. І тоді кожна радіостанція матиме свою неповторну особливість, що запам'ятовується.

2.2. Соціальні умови діяльності регіонального радіомовлення.

Вітчизняне законодавство про ЗМІ та інформаційний простір держави включає в себе значну кількість нормативних документів. При цьому в основу законодавчого регулювання інформаційного простору та діяльності українських інформаційних систем покладено ключові положення ст. 34 Конституції України, яка проголошує право кожного громадянина вільно шукати, одержувати, передавати, виробляти та поширювати інформацію в будь-який законний спосіб.

На межі ХХ–ХХІ сторіч у нашій країні напрацьовано значну законодавчу нормативну базу діяльності електронних ЗМІ. Її напрями певним чином окреслюються, зокрема, в Конвенції формування і розвитку єдиного інформаційного простору України та відповідних інформаційних ресурсів; Конвенції розвитку зв'язку; Доктрині інформаційної безпеки; Конвенції інформатизації України.

Цю ж проблематику розвивають Закони України «Про авторське право і суміжні права» [2], «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів» [9], «Про державну таємницю» [10], «Про інформацію» [14], «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» [11], «Про телебачення і радіомовлення України» [20], «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення» [16], «Про інформаційні агентства» [13], «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» [17], «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» [19], «Про рекламу» [18], «Про науково-технічну інформацію» [15], «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» [12].

У цих документах передбачається розвиток демократичних інститутів в Україні, інформаційна відкритість нашого суспільства з урахуванням його національної своєрідності. Однак І. С. Паримський зазначає, що ці законодавчі акти «грішать відсутністю чіткого й вичерпного визначення

базових понять, без закріплення яких у свідомості громадськості важко домогтись формування державної політики в становленні та розвитку національного інформаційного простору» [232].

Законодавство, яке регулює інформаційну сферу, не завжди враховує реалії життя. Окремі норми раніше прийнятих законів старіють і потребують свого коригування з метою відповідності сучасним вимогам політичного, соціально-економічного, культурного розвитку держави, нормам і стандартам міжнародного права, вимогам Європейського Союзу та Ради Європи.

Ми спиратимемося на Закон України «Про телебачення і радіомовлення», де чітко визначено структуру національного радіомовлення країни. Це «державні та комунальні радіоорганізації, система Суспільного радіомовлення України, приватні, незалежно від способу розповсюдження програм, громадські та інші радіоорганізації, засновані відповідно до вимог законодавства України» [20].

За своїм значенням у життєдіяльності українського суспільства, державотворчих процесах, формуванні національного інформаційного простору радіо відіграє одну з визначальних ролей. В. В. Лизанчук вважає, що до найважливіших аспектів функціонування радіомовлення в Україні належить правдиве і всебічне інформування слухачів [300]. Мета цього інформування – формування у суспільстві об'єктивних уявлень про внутрішню і зовнішню політику України та утвердження національно-громадянської суспільної свідомості, забезпечення суспільних потреб в інформаційних послугах, а також постійне оновлення, збагачення, збереження і реалізація української інформаційної продукції, створення належних умов кожному громадянину для реалізації права на свободу думки і слова, на вільне висловлення своїх поглядів і переконань для порозуміння і громадянського примирення. Важливим завданням радіомовлення також є надання інформаційній політиці, свободі слова державотворчого характеру; активне сприяння функціонуванню української мови в усіх сферах державного, політичного, економічного,

суспільного, культурно-мистецького життя, відродження життєдіяльного національного середовища.

Науковець вказує на зростання інтелектуального, фахового рівня і компетентності радіожурналістів, стимулювання й ефективне використання їхнього творчого потенціалу, кращий соціальний захист працівників радіоорганізацій; докорінне поліпшення загальної системи розвитку, зміцнення і захисту національного інформаційного простору; сприяння міжнародному інформаційному співробітництву та зміцнення інформаційного суверенітету України.

В. В. Різун зазначає, що «в історії розвитку масового спілкування радіо... відіграло вирішальну роль у формуванні публік як різновиду великих мас. Воно стало передднем формування інформаційного суспільства» [272].

Політологічний енциклопедичний словник трактує поняття «інформаційне суспільство» як «суспільство постіндустріального типу з характерно вираженою роллю в його функціонуванні інформації, інформаційних структур і технологій як управлінських механізмів» [241]. Вочевидь створення глобальної інформаційно-комунікативної мережі, яка є «становим хребтом сучасної цивілізації», і породило феномен інформаційного суспільства.

О. М. Гриценко стверджує, що сучасні інформаційні та телекомунікативні технології (ІТКТ) мають вирішальний вплив на зміни, які відбуваються в соціальній структурі суспільства, економіці, розвитку інститутів демократії тощо, істотно змінюючи не тільки виробництво продуктів і послуг, а й реалізацію членами суспільства своїх громадянських прав [103]. Масова комунікація набуває глобального характеру, на рух інформаційних потоків уже не впливають істотним чином державні кордони.

Великий тлумачний словник сучасної української мови подає дефініцію «глобальний» як такий, «що стосується всієї земної кулі, всього людства; всесвітній» [66].

Радикальні трансформації відбуваються в історично стислі терміни, і внаслідок цього протягом останніх десятиріч сформувалися передумови для широкомасштабного переходу до інформаційного суспільства. Його вплив виявляється в масштабних змінах культури виробництва, бізнесу, організації роботи, дозвілля, споживання, що зумовлено виникненням нових видів діяльності, заснованих на інформаційних технологіях.

Даючи визначення дефініції «інформаційне суспільство», ми керуватимемося поняттями, які пропонують О. М. Гриценко і В. І. Шкляр. По-перше, це суспільство, в якому створено значні інформаційні ресурси. Виробництво, зберігання, поширення і передача аудіовізуальної продукції, а також ділової та розважальної інформації стає найважливішою частиною економіки; також сформовано інформаційну індустрію, яка включає в себе комп'ютерну й телекомунікативну промисловість, розробників аудіовізуальної продукції та програмного забезпечення, виробників елементної бази для комп'ютерної та комунікативної техніки, побутової електроніки тощо. При цьому суттєво зростає технічна й правова можливість доступу громадян до різноманітних джерел інформації. По-друге, інформаційне постіндустріальне суспільство можна вважати наступним (після стадій аграрного та індустріального суспільства) етапом соціально-економічного розвитку суспільства, на якому домінуючим об'єктом виробництва й споживання стають інформаційні продукти та послуги, переважаючи за обсягом споживання товари, вироблені промисловістю і сільським господарством [104].

Г. Л. Смолян і Д. С. Черешкін до основних ознак інформаційного суспільства зараховують: 1) формування єдиного світового інформаційного простору й поглиблення процесів інформаційної та економічної інтеграції країн і народів; 2) створення ринку інформації та знань як чинників виробництва на додаток до ринків природних ресурсів праці й капіталу; 3) перетворення інформаційних ресурсів суспільства на реальні ресурси соціально-економічного розвитку за рахунок розширення доступу до них;

4) підвищення значущості проблем інформаційної безпеки особистості, суспільства й держави; 5) створення ефективної системи забезпечення прав громадян і соціальних інститутів на вільне отримання, поширення і використання інформації [291].

Слушну думку висловлює І. Г. Мащенко стосовно того, що піднесення України до рівня сучасного інформаційного суспільства може бути прискорено лише узгодженими, послідовними та законними діями всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої, судової. Інформація – надзвичайно продуктивна і надзвичайно руйнівна сила. Ми поділяємо його думку стосовно того, що в Україні володіти інформацією мають Право, Закон.

Були розроблені, прийняті й стали втілюватись у життя такі найважливіші документи, як перший за всю історію існування вітчизняних електронних ЗМІ Закон України «Про телебачення і радіомовлення», прийнятий Верховною Радою України у 1994 році зі змінами й доповненнями до нього 1995 року, і відповідний Указ Президента України від 3 січня 1995 року. Вони юридично обґрунтували існування й діяльність не лише державних, а й сотень «незалежних» комерційних радіоорганізацій, що виникли на той час в інформаційному просторі країни. І найважливіші з цих заходів – ліцензування радіочастот, реорганізація не тільки управління державним радіо, а й всього творчо-виробничого процесу в цьому виді засобів масової інформації. У 2006 році прийнято новий Закон України «Про телебачення і радіомовлення». Проте це не остаточний варіант.

У статті 12 зазначено, що «основу національного телебачення і радіомовлення України становлять державні телерадіомовні організації, які утримуються на кошти державного бюджету і забезпечують телерадіотрансляцію на всю територію чи відповідний регіон України і на закордонну аудиторію» [20].

До структури національного радіомовлення України належать державні, недержавні (приватні) та громадські радіоорганізації, засновані юридичними та/або фізичними особами відповідно до чинного законодавства країни, а також система суспільного радіомовлення.

У своїй діяльності державні радіоорганізації керуються Конституцією, законами України та іншими актами законодавства країни, реалізують основні завдання, визначені Законом «Про телебачення і радіомовлення», і щорічно звітують перед Національною радою України з питань телебачення і радіомовлення. Серед основних завдань державних радіоорганізацій: оперативне інформування радіослухачів про суспільно-політичні та інші події в Україні і за кордоном, поширення офіційних повідомлень, роз'яснення рішень органів законодавчої, виконавчої та судової влади; створення та поширення економічних, публіцистичних, культурно-освітніх, навчальних, розважальних, спортивних програм, а також програм для дітей та юнацтва; сприяння зміцненню міжнародних зв'язків України, зростанню її авторитету в світі.

Цим законом було розглянуто й затверджено на законодавчому рівні питання власного вітчизняного та іноземного виробництва в українському радіоефірі. Стаття 8 Закону, яка врегульовувала захист інтересів національного радіовиробництва, чітко визначила, що «не менш як 50 % від загального обсягу мовлення кожної радіоорганізації мають становити передачі, виготовлені безпосередньо цією радіоорганізацією або іншими юридичними особами, які діють в Україні».

Радіоорганізації зобов'язані вести мовлення державною, тобто українською мовою. Мовлення на певні регіони може здійснюватися також мовою національних меншин, що компактно проживають на цій території. Мовлення на закордонну аудиторію ведеться українською і, відповідно, іноземною мовами.

Приватні радіостанції України повинні керуватися також положеннями Світової комісії з політики радіо і телебачення, яка розробила порядок функціонування незалежних радіостанцій у республіках колишнього Радянського Союзу.

У країнах Європи і світу з достатньо розвиненими ЗМІ приватні радіостанції, як правило, працюють винятково з одним форматом, який, до речі,

визначений відповідними законами. Специфікою радіостанцій України є робота з кількома форматами, здебільшого музичними. Безперечно, причина цього – відсутність серйозної конкуренції між станціями на загальноукраїнському ринку.

Досвід розвитку світового мовлення пропонує чимало варіантів вирішення проблеми перспективного функціонування українського приватного мовлення, на рівні законодавчого регулювання. Адже як наголошує науковець В. М. Владимиров, в Радянському Союзі не було законів, що регламентували діяльність ЗМІ [69]. Компартія використовувала «ручне управління» мас-медіа.

Станом на грудень 2009 року до Державного реєстру телерадіоорганізацій України внесено 1598 організацій [364]. Їх кількість може збільшуватися або зменшуватися залежно від матеріального стану організаторів телерадіокомпаній. Національна радіокомпанія України, обласні, міські, районні редакції радіомовлення, державна телерадіокомпанія «Крим» в Автономній Республіці Крим, державні регіональні телерадіокомпанії в Києві і Севастополі разом утворюють потужну систему взаємопов'язаних і об'єднаних спільністю завдань державних радіоорганізацій. Кожна з них має свою зону впливу, організаційну структуру, відповідні обсяги мовлення.

Управління державним (бюджетним) радіомовленням здійснюють Державний комітет телебачення і радіомовлення України та Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Остання регулює взаємовідносини в державному (бюджетному) та недержавному (приватному) радіомовленні, видає ліцензії, стежить за дотриманням законодавства про радіомовлення, здійснює художньо-культурний аналіз продукції, яку випускають в ефір радіоорганізації.

В перші дні 1995 року з'явився Указ Президента України «Про вдосконалення системи управління державним телебаченням і радіомовленням України» [23]. Згідно з ним утворено Державний комітет телебачення і радіомовлення України (Держкомтелерадіо). Кабінет

Міністрів України був зобов'язаний утворити Національну радіокомпанію України, Національну телекомпанію України, державну телерадіокомпанію «Крим», Київську та Севастопольську державні регіональні телерадіокомпанії та обласні державні телерадіокомпанії. Усі вони підпорядковувалися Держкомтелерадіо України. Концерн радіозв'язку, радіомовлення та телебачення (РРТ) передано з підпорядкування Міністерству зв'язку до Держкомтелерадіо України.

Усе це було здійснено з метою вийти на параметри сучасних творчо-виробничих відносин. Монополізм окремих редакцій та груп на місце в ефірі мав змінитися справжньою здоровою конкурентною боротьбою за право мовлення.

Осінь 1997 року ознаменувалася «вибухом» законотворчої ініціативи у Верховній Раді України у сфері засобів масової інформації, і передусім електронних. 23 вересня прийнято одразу шість законів: «Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні», «Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів», «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», «Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» та «Про Національну телекомпанію України і Національну радіокомпанію України».

Розмірковуючи над законодавчим регулюванням діяльності мас-медіа, В. Ф. Іванов порівнює закордонний досвід і українські реалії для того, щоб будувати нове українське законодавство на найкращих закордонних зразках [134]. Науковець аналізує правові умови діяльності українських мас-медіа, законодавче забезпечення механізму доступу до інформації та законодавчий захист від зловживання свободою слова. До сфери його наукових досліджень належить розгляд питання законодавчого регулювання як суспільного і громадського радіомовлення, так і діяльності комп'ютерних мас-медіа. Вчений зазначає, що головне досягнення наших

законів – це законодавче скасування цензури. У ч. 3 ст. 15 Конституції України сказано: «Цензура заборонена» [1].

Аби сприяти реалізації конституційних прав громадян на свободу слова та інформаційну діяльність, на поширення інформації та її захист в інтересах гарантування інформаційної безпеки, розроблено проект Концепції національної інформаційної політики.

Привертає увагу така обставина: в Україні маємо розгалужене законодавство, що регулює інформаційну сферу. Але чинний пакет профільних нормативно-правових актів не завжди адекватно і повною мірою відповідає реаліям життя, що динамічно змінюється. Для встановлення правових норм щодо забезпечення свободи слова, реалізації права на інформацію, з одного боку, і поширення інформації та захисту інформаційних ресурсів в інтересах гарантування інформаційної безпеки держави – з іншого, Держкомтелерадіо розробило Концепцію інформаційної політики України.

На нашу думку, запропоновану концепцію слід розглядати як результат пошуку оптимальної форми надзвичайно складних інформаційних відносин саме у трикутнику громадянин – суспільство – держава (точніше у трикутнику їхніх інтересів і відносин). З огляду на європейський вибір України цей трикутник має бути рівнобічним.

Ми вважаємо, що у правовій сфері завданням державної політики щодо функціонування та розвитку засобів масової інформації є вдосконалення правового поля функціонування ЗМІ. Потрібно забезпечити функціонування вільних та незалежних мас-медіа, рівний доступ для всіх політичних сил до засобів масової інформації, недопущення будь-якої цензури, захист журналістів, недопущення зловживань деяких працівників ЗМІ стосовно громадян, установ і організацій, прозорість у діяльності мас-медіа, запобігання зловживанню правом на свободу інформації, упорядкування національного радіоефіру, збалансування інтересів мовників, відкритість та прозорість ліцензування тощо. Незалежне,

публічно-правове, дійсно суспільне радіомовлення може розвиватися на засадах державної власності, державного забезпечення, але без державного втручання. До того ж, векторна дискримінація у бік недержавних чи державних ТРК неприпустима, передусім роздержавлення за рахунок штучної ліквідації державних радіоканалів.

Безперечно, реалізація вищезазначених намірів дала б можливість наблизитися до європейських стандартів демократії, сприяла б консолідації українського суспільства. Цій же меті мають слугувати суворе дотримання конституційних норм щодо недопущення цензури, зокрема з боку засновників ЗМІ, захист журналістів, інших працівників мас-медіа від дій, що заважають виконанню їхніх службових обов'язків, а також захист громадян, установ, підприємств і організацій від зловживань працівників засобів масової інформації.

Забезпечення прозорості у діяльності ЗМІ, законності одержання, використання і поширення інформації та запобігання розповсюдженню неправдивої інформації є, власне, одним із наріжних каменів державної інформаційної політики.

Перспективним видається також і запровадження схеми державної та комунальної власності на об'єкти інформаційної інфраструктури, сприяння розвитку різних форм недержавної грантової підтримки соціально важливих засобів масової інформації.

Таким чином, Концепція інформаційної політики України – це такий документ, який оптимізує процес інформаційних правовідносин. Це стратегічний план розвитку української інформаційної сфери. Проведено громадське обговорення концепції. Проект Закону України «Про Концепцію національної інформаційної політики» подано до профільного комітету Верховної Ради України.

За нашими спостереженнями, реальна практика випереджає законотворчий процес. Зупинемося на чергових двох етапах в розвитку українського радіомовлення – впровадженні у вітчизняне радіомовлення

форматів «talk-radio» (розмовне радіо) і «publik-radio» (суспільне радіо). Перший етап почався на межі здобуття Україною незалежності, у травні 1992 року, коли з'явилася перша недержавна радіостанція в Миколаєві («Радіус радіо»). Тоді науковці й експерти вперше заговорили про форматизацію українського радіомовлення, а бізнесмени – про те, що воно має давати прибуток, що радіо – це поєднання творчості й бізнесу.

Другий етап розвитку українського радіо, як і перший, має законодавчий старт, позначений прийнятими законами. До них можна зарахувати Закон України «Про систему Суспільного телебачення й радіомовлення України» (1997) і Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про телебачення й радіомовлення» (1995), де на відміну від першої редакції закону (1993), зазначалося, що структуру національного радіомовлення України вже становить не державне і недержавне мовлення, а державні, недержавні і суспільні радіоорганізації, а також система суспільного радіомовлення. Таким чином, в Україні легалізовано формат радіомовлення «publik-radio». Тобто українське радіомовлення, поки ще тільки на словах, перестало сприйматися, з одного боку, як рупор влади, тобто державне мовлення, і як засіб для заробляння грошей – з іншого (комерційне радіо).

На думку В. В. Лизанчука, незважаючи на пріоритетність державного радіомовлення, Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення набагато прихильніше ставиться до приватних радіостанцій щодо виділення ліцензій на мовлення у верхньому діапазоні. Науковець стверджує, що під приводом боротьби з монополізмом навіть на проводовій мережі відповідні відсотки мовлення на 1-му, 2-му та 3-му каналах передано для недержавних станцій. Це призвело до того, що по суті немає жодного загальнонаціонального каналу радіомовлення України.

У першому десятиріччі XXI сторіччя одна з основних причин гальмівних процесів у розвитку радіомовлення в Україні – відсутність

рішення на державному рівні про те, який вид мовлення має бути пріоритетним: проводований, ефірний, чи вони обидва однаково важливі.

Розвиток радіопростору України є одним із важливих завдань розбудови держави, утвердження її суверенітету та незалежності. Конституція України відкриває нові горизонти для вдосконалення радіопрограм, які мають сприяти розвитку демократії, економічної, політичної, культурної, духовної сфер національно-суспільного життя.

Натомість на межі XX–XXI сторіч стан і проблеми розвитку національного інформаційного простору, зокрема електронних засобів масової інформації, загальновідомі: галузь перебуває в серйозній кризі, зумовленій низкою причин. Одна з них полягає в тому, що юридично-правова база ЕЗМІ готувалася свого часу поспіхом, без урахування специфіки конкретно-історичних умов, які склалися в Україні. У результаті цього ефективність використання державного радіомовлення як одного з провідних державотворчих інструментів звелася майже нанівець. Іншими словами, ринок ще не встиг прижитися в економіці, а один з провідних чинників такого проникнення – державне радіомовлення – було скопійовано з аналогічних законів західних країн, демонополізовано, поставлено в один ряд із численними комерційними радіостанціями, які наполовину скоротили аудиторію державного радіо. До того ж, вони ніколи не були засобами національного державотворення.

У цілому ж комерційне мовлення не можна розглядати лише з негативної точки зору. Існування значної кількості незалежних радіостанцій – явище однозначно позитивне, оскільки воно загалом має сприяти творчій конкуренції.

На Заході державотворчі процеси пройшли тривалий еволюційний шлях і державні ЕЗМІ було зовсім нещодавно переведено в статус громадських телерадіоорганізацій. Тобто вони були успадковані зрілим, політично сформованим суспільством і, що важливо, за рахунок середнього класу цілком платоспроможним.

А в нашій країні, яка перебуває лише на початковій стадії державотворення, обминути одну з історично обумовлених фаз такого перетворення без відповідного державно-пропагандистського інструментарію означає обрати хибний шлях, який призведе до остаточної руйнації ЕЗМІ, що перебувають у державній власності.

У 2000–2003 роках Нацрадою розроблено низку нормативних документів, які б мали створити підґрунтя для справжнього громадського (суспільного) радіо. Маємо безліч положень нормативних актів («Про порядок ліцензування каналів мовлення»; «Про умови конкурсу на отримання ліцензії»; «Про представництва Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення в областях (регіонах)»; «Про представника Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення в областях (регіонах)»; «Про порядок видачі телерадіоорганізаціям і користувачам каналів мовлення ліцензій на використання радіочастот» (прийнято спільно з Держкомзв'язку); «Про порядок видачі дозволів на експлуатацію радіоелектронних засобів мовлення» (прийнято спільно з Держкомзв'язку); «Про порядок ретрансляції (трансляції) телеканалів у мережах кабельного, ефірно-кабельного телебачення» (проект); «Про порядок контролю за додержанням телерадіоорганізаціями стандартів та норм технічної якості телерадіопрограм (технічний аудит)»; «Максимально граничні тарифи на поширення телерадіопрограм радіоелектронними засобами мовлення»; «Про порядок сплати грошового збору за видачу ліцензій (дублікатів ліцензій) на право користування каналами мовлення» тощо). Хоча на папері існує Закон України «Про систему суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18 липня 1997 року, але у першому десятиріччі XXI сторіччя він реально не діє.

З перших днів своєї діяльності Національна рада з питань телебачення і радіомовлення нового скликання розпочала роботу над створенням Концепції розвитку телерадіоінформаційного простору. Згідно зі статтею 19 Закону України «Про Національну раду України з питань телебачення і

радіомовлення» на неї покладено обов'язок координувати розробку цієї концепції, забезпечувати її реалізацію за безпосередньої участі всіх державних установ, які мають вплив на цю сферу.

Настав час визначитися, скільки і яких каналів нашої державі потрібно? Це має бути мотивовано визначено Концепцією розвитку телерадіоінформаційного простору України і покладено в основу нової редакції Закону України «Про телебачення і радіомовлення».

Робота радіоорганізацій постійно перебуває в полі зору представників Нацради в регіонах. Відхилень від умов ліцензій та порушень норм чинного законодавства стає дедалі менше. Є системний підхід у налагодженні роботи. У 2009 році представником Нацради в Луганській області листів-повідомлень за фактами виявлення ознак порушень телерадіокомпаніями надіслано майже наполовину менше, ніж попереднього року: 2009 року – 22, а 2008 року було 41. Це свідчить про те, що компанії намагаються працювати у правовому полі.

Із метою вжиття невідкладних і перспективних заходів щодо розвитку засобів масової інформації, розв'язання актуальних проблем журналістики, покращення соціального захисту журналістів Кабінет Міністрів України затвердив державну програму «Журналіст» на 2004–2010 роки. Упроваджується програма «Районне радіо і телебачення».

Поліпшення технічного стану державних радіоорганізацій досягнуто завдяки втіленню «Програми науково-технічного розвитку державного телебачення і радіомовлення на 2004–2008 роки», якою враховано сучасні тенденції розвитку радіомовлення і визначено стратегічні напрями модернізації державної складової частини радіоінформаційного простору.

Національна рада співпрацює з Радою Європи в рамках спільного проекту Ради Європи та Європейської комісії «Сприяння європейським стандартам в українському медійному середовищі на 2008–2011 роки», яким визначено особливості регулювання радіомовлення в нових умовах та перспективи розвитку вітчизняної радіоіндустрії.

Певну увагу Держкомтелерадіо України приділяє впровадженню суспільного мовлення. Наявність такої системи запровадження є важливою ознакою європейськості та демократичного вибору держави. Економічні реалії початку XXI сторіччя не дали змоги сформувати в країні належні умови для успішного існування суспільного мовлення. Форсування ж процесу може призвести до наслідків, протилежних бажаним. А існування ж на закордонні гранти системи суспільного мовлення України, як це іноді пропонується, не відповідатиме статусу, меті й завданням дійсно суспільного радіомовлення. Отже, готовність до створення системи суспільного радіомовлення ще має визріти у самому суспільстві.

2.3. Проблеми ефективності радіомовлення на місцях як складова частина єдиного інформаційного простору держави. Засоби масової інформації – це один із найбільш дієвих інститутів демократизму, ефективний інструмент державотворення. На цьому сходяться вчені всього світу. На думку В. В. Лизанчука, ЗМІ – це складна, цілеспрямована, динамічна система, що охоплює періодичні друковані видання, радіомовлення, телебачення, кіно, інформаційні агентства, інші форми періодичного поширення соціальної інформації [300]. Згідно із законодавством України аудіовізуальними засобами масової інформації є радіомовлення, телебачення, кіно, звукозапис, відеозапис тощо. Академік А. З. Москаленко відносить до ЗМІ також інформаційні служби: телеграфні агентства, агентства преси, рекламні бюро, прес-служби, агентства паблік рилейшнз, професійні журналістські клуби й асоціації, органи управління системою журналістики, організації, що займаються підготовкою і перепідготовкою журналістських кадрів [210].

Детально охарактеризуємо радіомовлення – складову частину і один із найбільш ефективних засобів масової інформації та комунікації. В. П. Олійник вважає, що радіомовлення – оперативний засіб масової інформації та пропаганди, який документальними, публіцистичними і художніми формами звукової організації мовлення, шумів і музики в процесі орієнтованої на певну аудиторію передачі радіотехнічними каналами відображає об'єктивну дійсність [228].

Висока ефективність та переконливість радіопередач пояснюються широкими можливостями радіотехніки, яка забезпечує виключну оперативність повідомлення, яка недоступна іншим засобам інформації. Радіо здатне миттєво розповідати про подію, що відбувається, давати мільйонам людей оперативну інформацію.

Масовість, широке охоплення радіомовленням усіх верств громадян роблять його могутнім засобом інформування та виховання. До цього варто додати доступність та дохідливість радіомовлення. Головне його завдання – відображати життя таким, як воно є. З цього випливають і головні засади

його діяльності: об'єктивність, гласність, відкритість, плюралізм. В Україні радіомовлення стало одним з основних джерел забезпечення реалізації прав і свобод громадян на отримання інформації про внутрішню і зовнішню політику держави, роботу органів влади, події в країні та світі.

Вітчизняне радіомовлення є частиною глобальних інформаційних процесів, які увійшли до нашої реальності, і кордони національних держав не можуть їх зупинити. І. С. Паримський вважає, що «жоден регіон не здатний ізолюватися від них чи їх не помічати, оцінюючи в зв'язку з ними власні здобутки чи втрати. Та й процеси демократизації, до яких прихильно ставиться світове співтовариство, всерйоз свідчать про глобальне інформаційне суспільство» [232].

Виходячи з цього, варто звернути увагу на проблему інформаційного простору держави. А. А. Чічановський та В. І. Шкляр вважають, що наукова розробка цього питання перебуває ще на початковій стадії [322]. Саме поняття «інформація» не має загально визнаного трактування. Усі дефініції так чи інакше залежать від сфери знань, в яких розглядається інформація. Політологія ж, наприклад, має справу не з інформацією взагалі, а тільки з тією частиною соціальної інформації, котра функціонує в суспільстві в процесі комунікації між людьми. У зв'язку з цим ми надаємо перевагу визначенню «політико-комунікативної інформації» як «сумі відомостей, здатних диференційовано відобразити стан об'єкта з точки зору потреб політичної системи і цільового управління нею на певному інформаційному просторі» [322].

О. М. Гриценко визначає сутність поняття «національний інформаційний простір» як «умовний простір, окремий для кожної держави, що утворюється сукупністю національних інформаційних систем і ресурсів, розташованих у цій державі» [103]. Провідну роль у таких інформаційних системах, як і в створенні та регулюванні національного інформаційного простору, відіграє саме радіомовлення, яке є специфічним видом комунікацій, що поширює інформації на велику аудиторію.

Науковець розуміє під інформаційним простором середовище, в якому реалізується державна політика, приймаються державні рішення, діє механізм управління суспільством та формуються методи регулювання подіями. Саме інформаційний простір забезпечує умови для участі громадян у прийнятті суспільно значущих рішень, а також визначає рівень доступності правової інформації для окремих осіб. І від того, наскільки він розвинений, значною мірою залежить і відкритість суспільного устрою.

Важливо виходити з того, що інформаційний простір не тотожний системі ЗМІ або системі масової комунікації в певному геополітичному просторі. Під національним простором А. А. Чічановський та В. І. Шкляр розуміють насамперед «структурність і протяжність інформаційного зв'язку суспільства: матеріальні (технологічні) можливості отримання, збереження і розповсюдження інформації на території країни і за її межами за допомогою всіх діючих компонентів національної (загальнодержавної) системи інформації та зв'язку, діяльність котрої має гарантоване правове забезпечення» [322].

Якщо взяти за основу латинське значення слова «інформувати» – а це «зображати, складати уявлення про що-небудь», – то вважатимемо, що «інформаційний простір (поле)» як раз і означає те середовище, в якому виробляється, існує, циркулює, «обертається» інформація. Це поняття соціально-політичне і визначається як територіальним, космічним та технічним чинником, так і людським фактором, оскільки суспільна інформація призначається для людини, людина – її споживач, без людини вона втрачає свій сенс.

Отож, коли йдеться про інформаційне поле конкретної держави, то його межі ототожнюються з її кордонами, охоплюючи національну територію, акваторію та повітряний простір.

Національний інформаційний простір – надзвичайно важливе політичне поняття, яке у вартісній шкалі соціальних цінностей можна поставити на друге місце після державної незалежності. Зрозуміло, що влада

зобов'язана забезпечити використання інформаційного поля в інтересах саме держави та її громадян. Важко не погодитися з думкою В. О. Карпенка: «Якщо вона цього не зробить, то цей інформаційний простір буде використано проти неї самої» [146].

На думку професора В. Й. Здоровеги, «національний інформаційний простір – це юридично визначена територія держави, яка є сувереном щодо поширення на цій території сукупності текстової, звукової, аудіовізуальної та ілюстрованої інформації через канали масової комунікації» [124]. Держава повинна захищати відповідно до чинного законодавства України з урахуванням міжнародних правових норм цей простір від антиукраїнської, антиконституційної інтервенції з боку ворожої до нашої країни інформаційної пропаганди.

На думку В. Я. Миронченка, інформаційний простір України перебуває в процесі становлення і розвивається досить нерівномірно. Мас-медіа є першорядною за значущістю для сучасного українського суспільства складовою частиною інформаційного простору. За визначенням науковця, національний телерадіоінформаційний простір – «це упорядкована сукупність об'єктів, суб'єктів інформаційної діяльності та зв'язків між ними, які функціонують і взаємодіють на основі єдиних принципів та правил забезпечення інформаційних потреб особи, суспільства і держави електронними аудіовізуальними засобами масової інформації, і є багатокомпонентною системою, що складається з організаційної, адміністративної, творчої, матеріально-технічної структур, відображає рівень інтелектуального обміну в суспільстві» [206].

Саме в інформаційному просторі гласно реалізується державна політика. Він є середовищем, де формується активне ставлення громади до суспільно значущих подій, рішень, дій влади та опозиції. Характеризуючи національний інформаційний простір, науковці О. М. Гриценко та В. І. Шкляр звертають увагу на те, що «в Україні інформаційна система, яка утворюється

вітчизняними мас-медіа, має обмежений вплив навіть на території країни, особливо у східних і південних регіонах» [104].

Хоча преса, телебачення, радіомовлення, інформаційні агентства, інтернет-видання організаційно відособлені, але, на нашу думку, як система вони характеризуються спільними ознаками: 1) функціонують в єдиному соціально-політичному середовищі; 2) у своїй діяльності керуються принципами, які забезпечують виконання єдиних суспільних функцій; 3) об'єктом їх впливу є та ж сама аудиторія; інформують про соціально значущі факти, події, явища суспільно-політичного життя, які цікавлять широкий загал.

Український фахівець у галузі теорії й практики електронних мас-медіа І. Г. Мащенко зробив ґрунтовний аналіз функціонування інформаційного простору України кінця ХХ сторіччя [193]. За експертними оцінками, електронні ЗМІ, зокрема РМ, в інформаційному просторі України становлять лише 11 % від загальної кількості суб'єктів поширення інформації [365]. Однак за показниками охоплення населення та впливу на громадську думку вони значно переважають інші ЗМІ.

Отже, творення українського інформаційного простору як у межах своєї держави, так і за кордоном належить до глобальних проблем сучасності. Ми поділяємо думку В. В. Лизанчука, що потрібно посилювати власні інформаційні джерела і послаблювати чи блокувати закордонну наступальну інформаційну агресію, забезпечувати доброзичливий діалог культур. Розвиток радіопростору України є одним із важливих завдань будівництва Української держави, утвердження її суверенітету та незалежності.

Розуміння сучасного стану інформаційного простору в Україні неможливе без історичної розвідки щодо регіонального радіомовлення, ретроспективи його становлення і розвитку. У Звіті Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2000 рік визначено сучасний радіопростір як «упорядковану сукупність об'єктів, суб'єктів інформаційної діяльності та

зв'язків між ними, які функціонують і взаємодіють на основі єдиних принципів та правил забезпечення інформаційних потреб особи, суспільства та держави» [365].

Радіо стрімко ввійшло до всіх сфер суспільного життя, стало невід'ємною часткою культури, мистецтва, ідеології, політики, науки, освіти, виховних процесів. Разом з ним змінювалися способи людського спілкування, інформаційні процеси. Радіомовлення надає оперативну інформацію й розважає своїх слухачів. Українське радіо та державні обласні радіоорганізації, будучи суспільними (тобто фінансованими частково за суспільний рахунок), виконують ще й низку додаткових завдань, а саме: забезпечують контакт громадян із державою, сприяють внутрішньосуспільному миру, злагоді й порозумінню. При цьому вони залишається підкреслено нейтральними, певною мірою знеособленими ЗМІ.

Водночас відбулося чітке відмежування радіомовлення від інших засобів масової інформації. Це пов'язано з його специфікою як глобального звукового засобу спілкування. Радіомовлення не претендує на аналітичні засади преси, на інтелектуальність літератури, не могло подати видиме, наочне відображення дійсності, як це робило кіно. Радіо має можливість передати живе життя героїв, що міститься у звуках їхніх голосів, воно ознайомлює слухачів із великою літературою, музикою всіх часів і народів, співом найкращих виконавців.

Тривалий час основними формами мовлення були радіогазети, радіожурнали, випуски «Останніх вістей», концерти. Але з часом різноманітнішою ставала тематична спрямованість радіопередач, поліпшувалася якість їх підготовки. За широтою охоплення аудиторії, специфічною документальністю, яка полягає у неповторності мовлення перед мікрофоном і своєрідністю інтонації, радіомовлення не мало суперників. Діяльність радіо стабілізувалася. З удосконаленням радіотехніки стала можливою передача звуків різних типів: мовленнєвих повідомлень, музики,

шумів. Тому радіо почало створювати повнокровну звукову картину Всесвіту.

Ще більше збагачують його технічні можливості записування та відтворення звуку в режимах «стеріо» та «квадро», що значно збільшує можливість передавати так званій «малюючий» звук із місця подій, транслювати сценічну дію, музичні твори. Винаходження різних засобів запису звуку на магнітну стрічку, а потім і на цифрові носії дав змогу дуже широко використовувати можливості монтажу, відтворювати повністю чи частково передачі, які звучали раніше, створювати «перемонтажні» передачі.

Сучасні журналісти на практиці широко використовують природні виразні можливості радіоефіру: багатство живої мови, діалогічність не тільки повідомлення, а й розмови, встановлення контакту зі слухачами, удосконалення засобів передачі звукових образів картин подій, що документально підтверджують ситуацію, відображають атмосферу події та впливають на емоційну сферу особистості.

Усі ці можливості радіомовлення, а також висока оперативність передач обумовлюють другий бік його комунікативної природи – специфіку сприйняття: появу в радіослухачів ілюзії співучасті, асоціацій, пов'язаних з уявленням образів, які підвищують емоційність прийому інформації, ідентифікації.

Ю. А. Шерковин вважає, що радіо викликає відчуття «синхронної» належності до величезної аудиторії, що відчувається підсвідомо кожним радіослухачем. У результаті дії цього психологічного механізму тлумачення новини, отриманої по радіо, виявляється прийнятнішим для свідомості широкої аудиторії аніж інтерпретація, котру сприймає реципієнт з допомогою іншого засобу масової інформації [326].

Радіомовлення не тільки виправдало сміливі передбачення про його великі можливості, але й з часом їх розширило. Варто звернути увагу на кілька історичних особливостей розвитку радіомовлення. У 1956 році в СРСР почалася «відлига» саме через спробу позбутися практики культу особи.

Жорсткий контроль ЗМІ з часом став важливим чинником загибелі партії, повалення соціалістичного ладу в Радянському Союзі, розвалу світової імперії, відбулося спростування великої ідеї поєднання рівності та свободи.

Невиконання настанов партії вже не тягло за собою покарання: арешту, ув'язнення або й розстрілу. Те, що трималося на страхіві, не було ефективно замінено на інші соціальні мотивації. Саме тому невдовзі на зміну «відлизі» прийшов неосталінізм. Ми поділяємо думку В. М. Владимірова стосовно того, що особливість і головна суперечність «хрущовської відлиги» полягає насамперед у тому, що не було правильно знайдено межу між необхідним ступенем керованості суспільства і партії, що звикли бути керованими, і новими рівнями свободи, без якої став неможливим подальший суспільний поступ. Свободу слова реформатори проголосили, але не дозволили.

На зміну виробничим рапортам в радіоефір прийшла жива особистість із роздумами. Радіомовленню на місцях ця практика давалася надзвичайно важко, адже пом'якшення партійного контролю над радіоорганізаціями не відбулося. Режим роботи радіоредакцій залишався старим, по суті модель радіомовлення була, як і раніше, тоталітарною. Власне, до реформ у ЗМІ під час «відлиги» справа не дійшла.

З початку 1970-х років почався зворотний хід соціального життя. З радіоефіру зникли «живі» матеріали про сучасників. Натомість знову з'явилися «парадні портрети» передовиків виробництва. Перед радіомовленням ставилося завдання показувати життя таким, яким воно мало бути, яким його бачило партійні ідеологи.

Після закінчення першого етапу створення обласних телерадіостудій у Донецьку, Луганську та інших обласних центрах України, у 1957–1958 роках відбулася реорганізація мовлення загалом у Радянському Союзі. Вона відіграла негативну роль. В обласних державних радіоорганізаціях забрали для центрального мовлення ефірний час, залишивши їм невеликі «вікна», що загальмувало і творчий, і матеріально-технічний розвиток українського радіомовлення в цілому. Але для керівництва держави це полегшило

контроль над усією радіомережею країни. Парадні показові заходи поволі витіснили вдумливу творчу роботу. Настав період «застою». Робота не на результат, а для рапорту начальству заформалізувала соціальні відносини.

Розвинена структура Головного управління СРСР з охорони державних таємниць (Головліт) мала свої управління в кожній області, а уповноважених – майже в кожному місті та районі. Порушення ретельно нотувалися, винних попереджали, погрожували звільненням із роботи [71].

Відрив слова від справи, який на початку 1980-х років став помітним як визначальна риса компартійного керівництва, характеризував всі сторони життя радянського суспільства. У радіопередачах проголошувалися резолюції з правильними й необхідними рішеннями, але у реальному житті все робилося для того, щоб нічого не змінювалося.

1988–1991 роки – «золота доба» радянської радіожурналістики в розпал перебудови в країні. Водночас це було початком кінця. Розвалилася КПРС, зник партійний контроль над ЗМІ, і всі радіоорганізації залишилися наодинці з власними проблемами. Неприбутковість телерадіокомпаній (ТРК) у ринкових умовах змушувала їх ставити на порядок денний питання про державну фінансову підтримку вітчизняного радіомовлення. Виникла парадоксальна ситуація: це необхідно було робити, щоб врятувати радіостанції, і водночас це могло призвести до втрати незалежності радіоорганізацій від влади. Ідейна криза 1991 року виявилася важким випробуванням для вітчизняних мовників.

На наш погляд, слушною є думка В. М. Владимірова стосовно того, що на правобережній Україні почали активно розробляти тему національного відродження. Цьому сприяли історичний досвід регіону останніх сторіч, а також переважно аграрна економіка, яка передбачала певну економічну незалежність від колишніх радянських республік.

Натомість лівобережна Україна, і передусім Донбас, історично і, головне, економічно тяжіли до Росії. Великі підприємства індустріальних центрів, важка промисловість потребували підтримки мільйонів зв'язків із

суміжниками, постачальниками, сировинними базами в усіх колишніх радянських республіках.

На початку 90-х років ХХ сторіччя, коли була відсутня єдина інтегруюча ідея для всіх територій і верств населення, обласні державні радіоорганізації почали активно співпрацювати з владними структурами. Новостворені ж FM-станції спершу свідомо віддалялися від влади. Однак всі вони залишались у вкрай скрутному економічному становищі: дедалі бідніли місцеві бюджети, на які розраховували радіоорганізації, і все більше занепадав ринок реклами, на який покладали свої надії власники станцій.

Мережа FM-радіо – це невід’ємна складова частина єдиного інформаційного простору держави. FM (з англійської перекладається як «модуляція частоти») – це верхній піддіапазон ультракоротких хвиль (УКХ). Його частота – від 87,5 МГц до 108 МГц. Існує ще нижній піддіапазон УКХ – від 64 МГц до 74 МГц). Цей діапазон з’явився в радіопросторі України після розпаду Радянського Союзу. За часів «холодної війни» це були воєнні частоти. Відбулася своєрідна «конверсія» радіоефіру.

Перевага FM-радіо перед УКХ – чим коротша хвиля, тим вища якість прийому сигналу. Революційним проривом цей факт можна назвати лише тому, що за допомогою ультракоротких хвиль можна передавати стереосигнал, а це дуже важливо для музичних програм. Цікаво, що з часом з’явилася технологія, за допомогою якої можна передавати стереосигнал і на середніх хвилях, але вона потребує значних капіталовкладень. Тому УКХ-діапазон залишається найпопулярнішим на всій планеті. Саме тому, що він є найекономічнішим, а також завдяки найкращій якості поширення сигналу. Після падіння «залізної завіси» центр тяжіння мовлення перемістився саме на діапазон УКХ, який швидко опанували недержавні радіостанції.

Висновки до другого розділу. Інформаційний простір України перебуває в процесі становлення і розвивається досить нерівномірно. Радіо достатньою мірою розвинулося і поширилося по всій території країни, де утворилася потужна система державного радіомовлення.

Радіо стрімко ввійшло до всіх сфер суспільного життя, стало невід'ємною частиною культури, мистецтва, ідеології, політики, науки, освіти, виховних процесів. Разом із радіомовленням змінилися й способи людського спілкування, інформаційні процеси.

У секторі ЕЗМІ створено конкурентне середовище, що сприяє альтернативності розповсюдження та отримання громадянами інформації.

Висока частка присутності держави на ринку електронних ЗМІ не відповідає досвіду розвинутих демократичних країн, створює можливості для маніпулювання масовою свідомістю, порушення конституційних прав громадян на отримання та поширення інформації.

Радіо стало потужним знаряддям як центральної, так і місцевої влади, не тільки важливим інформаційним, а й виховним засобом. За радянських часів воно відіграло важливу роль у розвитку трудової ініціативи мас. Низове радіомовлення значною мірою сприяло поліпшенню організації праці, мобілізації трудових колективів.

Радіо є одним із основних джерел забезпечення реалізації прав і свобод громадян на отримання інформації про внутрішню і зовнішню політику держави, роботу органів влади, події в Україні та світі.

Мобільне, оперативне, всюдисуще радіомовлення – важливий компонент системи ЗМІ – бурхливо розвиваючись на новій техніці, набуло у сучасних умовах нових особливостей. У транзитному суспільстві державні ЗМІ виконують специфічні завдання. Хоча й існує Закон України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України» від 18 липня 1997 року, але він не працює.

Творення українського інформаційного простору як у межах держави, так і за кордоном належить до глобальних проблем сучасності. Україна поступово нарощує національний інформаційний ресурс, формує власну інформаційну політику. Створено належні умови для вільного та безперешкодного функціонування радіомовлення всіх форм власності. Громадянам України гарантовано право на свободу слова та інформацію.

Поява в інформаційному просторі недержавних радіостанцій засвідчує новий етап розвитку радіомовлення в Україні. Існування значної кількості незалежних радіостанцій – явище однозначно позитивне, оскільки воно загалом має сприяти творчій конкуренції.

Демократичні принципи, закладені в Конституції України, не спрацьовують в умовах крайньої залежності ЗМІ від економічної та політичної кон'юнктури. Не сприяють стабілізації радіопростору і базові закони в галузі радіомовлення, оскільки створюють численні розбіжності та двозначності у тлумаченні окремих їх положень.

Водночас, законодавча робота, яка на початку ХХІ сторіччя проводиться в Україні, закладає передумови справжнього плюралізму думок в інформаційному просторі, який би, з одного боку, став відкритою системою, а з іншого – захищав би українську мову, культуру, духовність, залучав слухачів до найкращих надбань світового мистецтва, загальнолюдських цінностей. Конституція України відкриває нові горизонти для вдосконалення радіопрограм, які мають сприяти розвитку демократії, економічної, політичної, культурної, духовної сфер національно-суспільного життя.

Стабільний розвиток радіоінформаційного простору України залежить в першу чергу від стану економіки та від досконалості законів. Саме вони створять рівні правила гри в інформаційній сфері, а отже – можливість для радіоорганізацій бути економічно спроможними, розвивати свою матеріально-технічну базу та реалізовувати незалежну програмно-творчу політику.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПРОБЛЕМАТИКИ РОЗВИТКУ РАДІОМОВЛЕННЯ В РЕГІОНАХ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ

3.1. Принципи і практика співіснування державних і недержавних радіостанцій на регіональному рівні. Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 році розпочався й новий період вітчизняного радіо, що на той час вже вело мовлення в діапазонах довгих (ДХ), середніх (СХ), коротких (КХ) та ультракоротких хвиль (УКХ), а також мережею проводового мовлення. Було реорганізовано систему державного радіомовлення, яке з того часу здійснюється трьома каналами внутрішньодержавного мовлення, а також має Всесвітню службу. Крім того, почали з'являтися вітчизняні недержавні радіостанції, які досить швидко посіли перші місця в рейтингах популярності. Особливо цьому сприяло відкриття в Україні верхньої частини УКХ-діапазону (FM), адже більшість передавачів, які випускаються у світі, розраховані на прийом станцій саме у цій смузі частот.

Наприкінці другого тисячоріччя загострилася конкурентна боротьба за радіослухача між державними та недержавними радіостанціями. Мовники від владних структур намагалися зберегти свій значний ідеологічний, державницький вплив на громадян. Для досягнення цієї мети державні радіоорганізації значно збільшили свої технічні можливості, відкривши мовлення на різних хвилях, передусім у сучасному FM-діапазоні.

Розвиток радіомовлення на початку ХХІ сторіччя, як й інших засобів масової інформації, пов'язаний із появою нових продуктивних сил і нових виробничих відносин, що формуються в умовах ринку. Саме ці відносини стали предметом дослідження науковців як в Україні, так і за кордоном.

О. Я. Гоян дає таке визначення приватній (недержавній, комерційній) радіостанції: «... це ділове підприємство, яке продає власний ефірний час під рекламу з метою отримання прибутку» [93]. Власне, таке термінологічне визначення радіостанції цілком можна було б вважати недостатньо повним і завершеним, якби не необхідність ще раз підкреслити, що сучасна

радіожурналістика тісно пов'язана з економічними категоріями, основою яких є чистий бізнес. Тому, використовуючи для характеристики радіостанції формулу *товар – гроші – прибуток*, важливо також зрозуміти, що сучасне радіо – це засіб масової комунікації, який працює в суспільстві, а значить, керується прийнятими в ньому економічними законами.

В. М. Владимиров у середині 1990-х років одним із перших в Україні заглибився у вивчення вітчизняного медіаринку [70]. Учений розмірковує над тим, як за допомогою бізнесу закласти фінансові підвалини незалежності ЗМІ. Для України характерним є явище конвертації політичної влади у власність на засоби масової інформації, а також конвертації власності на мас-медіа у владний ресурс. Також виникає концентрація «владного капіталу» у сфері ЗМІ, пов'язана з можливістю чиновників справляти явний і прихований вплив на редакційну політику радіокомпаній. Зокрема, йдеться про так зване «державне замовлення» на виготовлення і розповсюдження в місцевому ефірі певної кількості радіопередач.

З іншого боку, до влади прийшли власники великих медіаструктур, що монополізували значну частину медіаринку на місцевому рівні і використовують свої можливості з метою формування сприятливої громадської думки. Проблеми, пов'язані з економічною залежністю радіокомпаній на місцях, розкриваються в праці О. Я. Гояна про радіостанцію як самостійне ділове підприємство [93].

Досліджуючи сучасний стан інформаційного простору нашої країни, в якому існує вітчизняне радіомовлення, В. І. Набруско дійшов висновку, що завдячуючи Національній раді з питань телебачення і радіомовлення України, «частотні присвоєння якимось непомітно переливаються недержавним мовникам і дуже скромно виділяються державним» [215].

Науковець стверджує, що спрощення процедури надання прав для створення незалежних радіостанцій без належного контролю за їх діяльністю з боку Нацради, що досить часто спостерігається на початку XXI сторіччя, призвела до правового нігілізму і, зокрема, до анархії в

інформаційному радіопросторі України. Він зазначає, що «внаслідок бурхливого розвитку приватно-комерційного мовлення державні програми нині заповнюють ефір лише на 10 % від сумарного обсягу радіомовлення в країні» [215].

Отже, у кожній з названих праць розглядається певний аспект функціонування радіоорганізацій в регіонах, що дає змогу розширити можливості вивчення тенденцій розвитку мовлення на місцях.

Актуальним є визначення паритетних принципів співіснування державних та недержавних радіостанцій на місцевому рівні. Комплекс використаних різноманітних методів у поєднанні з особистим тридцятирічним досвідом журналістської діяльності автора в системі радіомовлення дали можливість виокремити всі знакові етапи становлення й розвитку мовлення в східних регіонах держави.

Офіційно недержавне радіомовлення в Україні веде свій відлік із травня 1992 року, коли в Миколаєві вийшла в ефір радіостанція «Радіо Радіус» [308]. У серпні цього ж року почало мовлення радіо «Львівська хвиля» (м. Львів), в грудні на частоті 106,6 МГц – «Радіо Глас» (м. Одеса). А з 2 квітня 1993 року на частоті 104 МГц у Києві фірма «Лямін» розпочала ретрансляцію російської радіостанції «Радио Рокс», яка передавалася супутниковими каналами з Осло – столиці Норвегії.

Уся самостійність незалежних радіокомпаній визначалася фінансуванням з недержавного джерела. І якщо музичні станції («Європа-плюс») були поза політикою, то інформаційно-музичні («Ера») згодом потрапили під фінансову залежність від банківсько-промислового капіталу.

Становлення і розвиток недержавного радіомовлення в Україні у 1993–1996 роках характеризується не лише збільшенням кількості приватних радіокомпаній (від семи до тридцяти), а й намаганням створити організацію, яка б об'єднувала недержавні радіокомпанії країни, а також визначала б шляхи співпраці станцій у різних регіонах. Першою спробою такого об'єднання стало створення у 1994 році Асоціації регіональних

(недержавних) радіостанцій України на засадах радіомовної, творчої, організаційної, фінансово-господарської діяльності. До Ради асоціації ввійшли вісім радіокомпаній, серед яких «Радіо Сімон» (Харків) та «Радіо 50» (Харків). Асоціація проіснувала більш як рік.

1996–2000 роки показові створенням в Україні перших недержавних регіональних радіокомпаній, що ведуть ефірне мовлення на кількох частотах у двох або більше областях чи регіонах країни з метою розширення рекламодавчого ринку та отримання відповідного прибутку.

Середину та другу половину 90-х років ХХ століття О. Я. Гоян характеризує як «семирічку ейфорії» як для творців комерційних станцій, так і для слухачів. Збільшення кількості недержавних мовників протягом цих років до півсотні, нова стилістика радіоефіру, природність і невимушеність спілкування з аудиторією, демонстрація в ефірі музики, яку раніше слухали крадькома, – усе свідчило про те, що радіо в Україні почало розвиватися по-новому. Вперше для радіомовлення було задіяно верхній ультракороткохвильовий піддіапазон, так звану частотну модуляцію (Frequency modulations, FM). Протягом наступних років в українському FM-діапазоні працювали винятково недержавні радіостанції, що давало їм змогу бути серйозними конкурентами національного та обласного державного мовлення.

Щоб відкрити в Україні у 90-х роках приватну недержавну радіостанцію, не потрібні були великі капіталовкладення. Станції виникали як «додатки» до телевізійних компаній, видавничих центрів, як рупори того чи іншого, інколи далекого від мас-медіа, бізнесу. Радіостанції, як правило, розцінювалися підприємцями як вторинні щодо основного бізнесу, тому хибним було й загальне уявлення про те, що радіо може мати достатній комерційний успіх. Зокрема, у Луганську «Радіо Скайвей» заснувала фірма «Три товстуни», що спеціалізується на ковбасних виробках. Відповідно, «дешевим» був і радіоефір.

Суцільний «музичний non-stop вінегрет», відсутність не лише чіткої програмної концепції («що, ким і на кого вести мовлення»), а й достатньої

технічної бази не давало можливості передбачати перспективи таких станцій. Примітивна апаратура, відсутність фонотеки та будь-яких досліджень про смаки аудиторії (а тим більше, формування цільової аудиторії), суб'єктивність у доборі музичного матеріалу – все свідчило про те, що на той час радіо в Україні ще не стало серйозним бізнесом, в якому б існувало конкурентне середовище. О. Я. Гоян назвав 1992–1997 роки «епохою містечкового музичного вінегрету» для вітчизняного недержавного (приватного) радіомовлення [93].

Проте все, що з'являлося в ефірі радіостанцій у першій половині 90-х років, знаходило свого слухача. Тоді панувала ейфорія неформального спілкування та доступності закордонної музики. Реклама з'являлася не регулярно.

Поступово український комерційний радіоефір приєднується до сфери медіапідприємництва. Радіомовлення набуває сталої форми бізнесу. Формується радіоринок, з'являються станції, які можуть самоокуповувати власну діяльність, приходять і постійний рекламодавець.

Упродовж другої половини 90-х років сфера діяльності українських радіостанцій економічно зміцнюється та розширюється. Станції починають давати прибуток. На їхній базі виникають нові медіапідприємства. У Харкові «Радіо Майстер» розвиває телерадіовидавничу діяльність.

Станції, плануючи та отримуючи прибуток, починають вкладати гроші в бізнес, такий як створення звукозаписувальних компаній, продюсування музичних колективів та окремих виконавців, організація інформаційної підтримки шоу та презентацій тощо.

На межі сторіч в Україні почався активний перерозподіл інформаційного простору та засобів масової інформації. Радіо продовжує працювати на слухача, але з цього часу заради інтересів засновників (держави або приватної особи).

На початку 1996 року виникли такі регіональні радіокомпанії, як «Радіо-ЮТАР» (Київ) з ефіром в Одесі та Миколаєві, «Просто-Радіо»

(Одеса) та «Радіо-ЛЮКС» (Львів) з ефіром у Києві. Поступово стабілізується кількість станцій-ретранслянтів програмної продукції закордонних радіокомпаній і починає збільшуватися кількість станцій-транслянтів власної продукції, що свідчить про поступову форматизацію українського радіоефіру.

У 2001 році в Україні діяли понад 140 приватних радіокомпаній, які ставши суб'єктами ринку ЗМІ, формували конкурентне радіомовне середовище [364]. Якщо у ХХ сторіччі радіо було переважно засобом ідеологічного впливу на населення, то на межі сторіч стало ще й бізнесом. Товаром стала слухацька аудиторія. Покупцем же виступив рекламодавець. Йому потрібна була аудиторія, щоб вирішити свої проблеми зі збільшенням обсягу продажів та впізнаваності своїх товарів і послуг.

Радіоредакції, щоб створити свій товар, необхідно виробництво. Чим краще організоване виробництво, чим якісніша сировина (програмна продукція), чим краще виробниче обладнання (техніка) і, звичайно ж, чим вищий рівень спеціалістів, тим швидше станція досягне високої якості свого товару (аудиторії) [93].

Перебудова мовлення пов'язана передусім із реорганізацією базових ідеологічних настанов. Ми погоджуємося з твердженням В. В. Смирнова стосовно того, що основа перебудови сучасного радіомовлення – утвердження нової ідеології, нових політичних, економічних та соціальних цінностей [290]. Зокрема, іншим став зміст інформаційного мовлення. Розширився типологічний спектр передач новин. Підвищився аналітичний рівень програм. Підвищилася роль автора, з'явилася його активна присутність та оцінки, удосконалилися способи спілкування зі співрозмовником. Помітнішим став акцент на активну співпрацю з аудиторією, збільшилася кількість інтерактивних програм. Ефір діалогізовано. Збільшилася кількість і обсяг розмовних програм. Значно підвищилася роль ведучого. Формується новий тип особистості радіожурналіста. У результаті слухач надає перевагу авторським програмам.

У суспільстві створено нові умови роботи в ефірі, законодавчо закріплена безцензурність, послабшав контроль керівництва радіоорганізацій. Змінилася тональність спілкування зі слухачами, зокрема розширився діапазон безпосередніх форм взаємодії з аудиторією. Ефективнішим став вплив передач, що йдуть у прямому ефірі, на різні групи аудиторії. Завдяки появі великої кількості різноманітних комерційних радіостанцій, що працюють як у столиці, так і на місцях, розширився вибір програм, розрахованих на різні інтереси, смаки та уподобання слухачів. Характерною є робота радіоорганізацій в Харківській області.

На межі ХХ–ХХІ сторіч політична ситуація в цьому регіоні була достатньо стабільною. За даними досліджень проекту «Громадська експертиза. Свобода слова», які проводив фонд «Центр «Суспільство», зацікавленість населення в суспільно-політичній інформації майже не виходить за межі того, що стосується підвищення цін, тарифів, обмеження пільг тощо. Щодо «високої політики» (діяльність Президента, Верховної Ради), а тим більше міжнародної, головним джерелом інформації є телевізія (в Харкові – головним чином, російськомовні станції: «Інтер», НТВ – трансляція, РТР) та російськомовні радіостанції FM-діапазону. Серед комерційних радіостанцій немає жодної україномовної [77].

З 1998 року до 2000 року в Харкові практично всі місцеві радіостанції змінили власників та логотип [186]. Слабкі місцеві станції не змогли подолати економічну кризу. Ними заволодів великий капітал. Восени 2000 року в Харкові не залишилося жодної місцевої радіостанції, яка б працювала незалежно. З восьми FM-частот – дві станції транслювали програми Санкт-Петербурзького виробництва, три – московського, дві – київського. Лише радіостанція «Фора» працювала у своєму так званому «дискотечному» музичному форматі.

У 2000 році в Харкові було 9 місцевих станцій, що випускали власні програми. Конкуренція російських станцій «Європа +», «Русское радио», «Мелодия» поступово витискає їх з ефіру, а передавачі переходять в оренду

російським мовникам. На кінець 2009 року серед комерційних радіостанцій немає жодної, яка б вела мовлення українською.

Більшість місцевих станцій перейшли на ретрансляцію через низьку рентабельність радіокомпаній. Штати радіоредакцій зазнали суттєвих скорочень, практично всю творчу роботу виконують ді-джеї. Восени 1999 року на «Онікс-радіо» (потім – Хіт-FM) ліквідовано редакцію, що готувала випуски «Новин» власного виробництва. Суспільно-політичних програм жодна комерційна станція не виготовляє.

Потужність УКХ-радіопередавачів, що перебувають у власності ТРК, не перевищує 1 кВт, тому що за підвищену потужність встановлена дуже велика ліцензійна ціна. Але майже всі ТРК мають ретранслятори в тих або інших районах області (головним чином, вздовж трас Київ – Харків – Ростов та Москва – Сімферополь), перекриваючи до 70 % території.

ЗМІ в Харківській області є досить залежними від влади, бізнесу, політичних партій. Влада жорстко контролює «свої» мас-медіа. Але й приватна власність на ЗМІ не є запорукою вільного висловлення думки журналістом, швидше інструментом лобіювання інтересів власника.

2000 рік характеризується поступовим переходом управління інформацією від держави до груп інтересів, зміною в структуризації медіа-поля. До цього вирішальну роль відігравала конкуренція та обмін інформацією між інститутами влади (Верховна Рада України – Президент – Уряд). На початку століття «основний інформаційний потік спрямовується в системі взаємовідносин держави та груп інтересів і відносин між групами інтересів» [77]. Реальний стан економіки – промисловий спад та низький рівень купівельної спроможності населення – не дає змоги піднятися ринку рекламних послуг.

Традиційна боротьба за аудиторію для багатьох медіа перетворилася на боротьбу за те, хто володітиме ними. Пересічні громадяни України не мають реальних важелів, аби впливати на редакційну політику радіоорганізацій. За будь-яких обставин радіоредакція в першу чергу залежить від інвесторів, а

вже потім – від органів державної влади (якщо не вони є засновниками) чи від якихось інших чинників. Але всі інвестори пов'язані інтересами саме з державною (виконавчою владою) або певною мірою залежать від неї.

Незавершеність приватизації електронних ЗМІ на регіональному рівні не сприяє і складанню ефективної комерційної моделі мас-медіа в Україні. Через це особливістю реального процесу трансформації державної моделі мас-медіа стає перевага корпоративних інтересів над суспільними, надання ЕЗМІ, головним чином, інструментальних функцій політичного характеру.

Початок ХХІ століття позначений складанням коаліцій великого бізнесу та початком «великої приватизації». Керуючись новими стратегічними завданнями, бізнес-групи націлюються на підпорядкування медіапростору та використання мас-медіа у власних інтересах. На місцях практично всі приватні радіоорганізації залежать від «політичних» джерел фінансування. Домінування одного владного угруповання, яке контролює або впливає практично на весь місцевий бізнес, спостерігається у переважній більшості регіонів. Подібна ситуація склалася і в Донецькій, Харківській, Луганській, Дніпропетровській, Одеській, Кіровоградській, Миколаївській областях. Саме «на перетині інтересів місцевої та міжрегіональної олігархії можливе вільне слово в регіонах» [77].

Велику роль у кожному регіоні відіграють місцеві традиції. Рівень свободи мас-медіа також залежить від економічної структури регіону. У регіонах з більш розгалуженою економічною структурою, з більш значними та різновекторними фінансовими потоками, зокрема в Харківській, Донецькій, Луганській областях, загальний рівень свободи ЗМІ, як правило, є вищим. У невеликих аграрних областях (Херсонській, Миколаївській, Тернопільській) владі значно легше контролювати ситуацію.

Мас-медіа у всіх регіонах країни перебувають під впливом органів влади, переважно виконавчої. У більшості регіонів можна говорити про тотальний контроль. Це можна простежити на прикладі тих областей, де

керівники виконавчої та представницької влад є членами однієї команди, як у Луганській та Донецькій областях.

Конкуренції між різними ЗМІ в Луганській області практично немає. Але немає й рівних умов в ефірі. Ніхто не слідкує за продукцією «конкурентів», спостерігається повна байдужість представників різних каналів один до одного. Дослідження, які б дали змогу визначити кількісний склад аудиторії місцевих каналів, проводяться рідко і нерегулярно. Місцеві газети майже не здійснюють рецензування радіопрограм [185]. Органи влади й інші державні відомства Луганської області обмежують доступ до інформації на свій розсуд, роблячи її своєрідним засобом заохочення лояльних радіостанцій.

Приватний сектор радіомовлення з його новою стилістикою і форматом впливає на державне радіо, яке має визначити найефективніші форми комерційного мовлення і використати їх у своїх програмах. Діяльності державних станцій притаманні офіційність, конкретність, офіційно-діловий стиль. Комерційне радіомовлення здебільшого спирається на інформацію, яка надходить у розпорядження журналіста стихійно, поза контролем урядових та громадських організацій. Це міжособистісні форми інформаційного спілкування: чутки, анекдоти. Наявність неофіційної інформації – характерна риса роботи недержавних радіостанцій, а також невимушеність, неточність, сенсаційність або прагнення до цього, розмовний та розважальний характер. До цього прагне переважна більшість недержавних радіостанцій на місцях.

Виходить, що державні станції працюють над таким завданням, як пропаганда громадянського правового суспільства, утвердження засад ринкової економіки, формування загальнолюдських цінностей, у той час, коли недержавні станції намагаються здебільшого розважити слухача. Вочевидь, що і ті, і ті не повинні абсолютизувати принципові положення своєї діяльності.

У Харківській та Донецькій областях недержавне радіомовлення показало високу мобільність в реакціях на умови та обставини, що постійно змінюються. Тут досвід недержавних радіостанцій адаптовано, співвіднесено з традиціями та досвідом роботи державного радіомовлення.

У першому десятиріччі ХХІ сторіччя впевнене «володіння радіоаудиторією» є актуальною проблемою для радіоорганізацій усіх форм власності. Натомість можна вважати визначеними в цілому принципи співіснування державних та недержавних радіостанцій на регіональному рівні.

3.2. Тенденції формування недержавного радіомовлення на місцях у контексті демократизації інформаційного суспільства. У першому десятиріччі XXI століття в радіомовленні східних областей країни простежуються певні важливі тенденції його подальшого розвитку.

Тенденція (від лат. *tendentia* – спрямованість) – порівняльний стійкий напрям розвитку певного явища, процесу або ідеї [66].

Отож, визначимо основні тенденції. Конкуренція в ефірі державних, громадських та приватних радіостанцій. Більшість з них за роки роботи внесли суттєві корективи до своєї програмної діяльності. Значна частина перейшла на цілодобове мовлення. Із метою його оптимізації скорочено обсяги окремих передач, збільшено кількість інформаційних програм, прискорено темп їх викладання, частіше використовуються ігрові та інтерактивні передачі. Та головна тенденція суперництва станцій в ефірі – боротьба за слухача, а значить за рекламодавця, зрештою – за прибутки.

О. М. Гриценко прогнозує, що «найближчими десятиліттями буде відбуватися розвиток локальних новинних агентств, які задовольнятимуть місцеві потреби свого регіону в інформації, враховуючи при цьому специфіку місцевої аудиторії» [103]. Імовірність такого шляху розвитку підтверджується й тим, що сьогодні чимало локальних радіоорганізацій мають у своєму розпорядженні таке ж технічне обладнання, як і світові медіаконцерни. Сучасні FM-станції працюють з цифровою технологією, коли комп'ютери оснащені звуковою картою, цифровим пультом, студійним мікрофоном, комплектом дек для міні- й компакт-дисків, за допомогою чого аналоговий звук перетворюється на цифровий і навпаки. При цьому істотно зростає якість звучання.

Розвиток комерційного радіомовлення відбувається у двох напрямках. По-перше, змінюється початкова локалізація станцій, тобто з установленням потужніших передавачів, збільшенням кількості частот від однієї станції здійснюється перехід від мовлення «на місто» до регіонального ефіру. Одна з переважних тенденцій розвитку та поширення

впливу комерційного мовлення – його перегрупування. Станції прагнуть охопити власними програмами не одну, а кілька областей, відкрити там свої нові філії з метою розширення радіоаудиторії, виходити за межі України, співпрацювати із закордонними рекламодавцями.

По-друге, досить часто на основі радіомовлення організують телевізійне виробництво, створюють пресові агенції або видавничі центри. Такі тенденції можна вважати характерними для станцій, які, отримуючи прибуток, вкладають його в інші види засобів масової комунікації або у споріднені сфери.

Не менш важлива тенденція – збільшення кількості виходів в ефір інформаційних випусків та підвищення оперативності повідомлень. Це спостерігається в роботі станцій і на Слобожанщині, і в Донбасі. У вітчизняному мовленні ще не з'явилися радіостанції, що передають виключно новини.

Серед нових тенденцій розвитку сучасного мовлення в Харківській, Донецькій та Луганській областях варто виокремити зміни в програмній політиці, у сфері структурування мовного дня, програмування передач, розробки нових моделей мовлення і як результат такої роботи – нових способів спілкування з аудиторією. Ці проблеми є найбільш актуальними, а нові форми взаємодії зі слухачами в роботі радіомовлення залишаються найменше вивченими.

Поява в одному місті понад трьох радіостанцій викликала проблему поділу на радіоформати. Популярний у середині 90-х років ХХ століття у більшості вітчизняних станцій формат «Музичний вінегрет» (розрахований на всіх) з інформаційними вставками від ВВС та «Німецької хвилі» в нових умовах перестає себе виправдовувати, оскільки призводить до розпорошення переважної більшості слухачів різними каналами.

На той час основна частина вітчизняних радійників були першопроходцями в галузі радіомаркетингу. Прямий ефір наблизив ведучого до слухача. З'явилася можливість зателефонувати на місцеву

станцію й поспілкуватися з ведучим, самому взяти участь в радіопередачі. Відстороненість ведучого від слухача залишається у монтованих передачах, а також в переважній більшості ефірних програм державного радіо.

У 1993 році в Харкові вперше було передано в ефір позивні двох недержавних радіостанцій «Радіо–50» та «Майстер Радіо». Наступного року з'явилися ще дві: «Симон» та «Онікс». У 1995 році – «Фора» і «Фаворит». У 1998 році вперше в радіоефірі з'явилися «Вена» та «Русское радио». З 1993 до 1998 року в Харкові заявили про себе вісім FM-станцій, три УКХ-станції та дві СХ-радіостанції [186].

Динамічному розвитку недержавного радіомовлення сприяла низка його переваг: воно завжди поруч зі своїм слухачем, до того ж, на радіо працюють переважно молоді люди, яскраві індивідуальності віком до 30 років. Молодь здатна передати настрій змін, динаміку життя.

Досвід розвитку радіомовлення в Харкові у 1993–2000 роках свідчить, що його майбутнє – це не тільки труднощі економічного та політичного характеру. Відбувся остаточний вибір між трансляцією програмного продукту з Москви, Санкт-Петербургу, Києва і створенням власних програм. Як стверджує харківський дослідник недержавних електронних ЗМІ Л. І. Мачулін, «втрата незалежності веде до деградації, повернути економічну і творчу самостійність набагато складніше, ніж її відстояти» [186].

Форматом першої в Харкові недержавної радіостанції «Радіо 50», що вийшла в ефір у червні 1993 року, була рок-музика. Це одразу поставило радіостанцію у пріоритетне становище. Натомість творчий колектив час від часу працював нестабільно. За сім років існування радіостанція змінила принаймні шість господарів і три логотипи: «Радіо 50», «Радіо 50+» та «Радіо 50 Модерн».

26 серпня 1993 року вперше на середніх хвилях на частоті 612 КГц було передано позивні радіостанції «Майстер». Вона виникла як структурний

підрозділ телерадіовидавничої компанії (ТРВК) «Майстер». Музичний формат – найкращі зразки закордонної музики. Перший ефір відбувся в запису. Тоді як носії використовувалися бабіни магнітофонів «Юпітер», «Сатурн», «Олімп» тощо, а також програвач для вінілових платівок. Тривалість мовлення – 16 годин (з 7.00 до 22.00). Хронометраж програм розраховано таким чином, щоб вони вміщувалися на одному боці плівки, наступна плівка мала починатися з нової передачі. Робота ведучих програм, редакторів, режисерів, дикторів, звукорежисерів практично імітувала прямий ефір. Уже 1 січня 1994 року «Майстер Радіо» вийшло в прямий ефір ще на одній частоті – ГМ 100,5 МГц і одночасно в запису на частоті СХ 612 КГц. Ця станція першою на Лівобережній Україні почала працювати у закритому верхньому діапазоні РМ. Невдовзі прямий ефір з'явився і на СХ.

На сталий розвиток радіостанції «Майстер радіо» негативно вплинула фінансова криза в Росії у серпні 1998 року і поява в регіональному радіоефірі одразу кількох потужних радіостанцій із Санкт–Петербурга, Москви, Києва. На думку Л. І. Мачуліна, після того, як у 1995 році на «Радіо 50» змінився директор, радіостанція «пішла по руках», а слухач переключився на хвилю «Майстер Радіо», яке залишилося вільним по духу. Тому першою місцевою станцією в Харкові вважається «Майстер радіо» [186].

Із появою влітку 1994 року відразу двох радіостанцій «Симон» та «Онiкс» з'явилися перші помітні ознаки конкуренції в радіоефірі Харківської області. Обидві станції взяли собі за формат радянську і сучасну популярну музику. Зрозуміло, що певна слухацька аудиторія почала надавати перевагу саме цим станціям, які з часом за рейтингом стали найпопулярнішими в регіоні. Досить швидко у «Симона» та «Онiкса» з'явилися свої рекламодавці, а значить і прибутки.

Радіо «Симон» вийшло в ефір одразу на трьох хвилях: середніх, ультракоротких у нижньому діапазоні та ультракоротких у верхньому діапазоні (FM). На всіх трьох частотах музичний формат – сучасна популярна музика. Як структурний підрозділ телерадіокомпанії «Симон» ця

радіостанція тривалий час утримувалася за рахунок дотацій, що не сприяло творчому розвитку. Вона не стала лідером місцевого радіомовлення. А в серпні 2000 року перетворилася спочатку в радіо «РДС», а потім на «Русское радио».

25 травня 1994 року вперше в ефірі було передано позивні радіо «Онiкс», де перевагу надавали сучасній російській естраді. Середній слухач «Онiксу» – це спеціалісти з вищою освітою, а також керівні працівники, домогосподарки, студенти та невелика частка пенсіонерів [186].

Більш як чотири роки протримався «Онiкс» в ефірі. Однак російська фінансова криза (у серпні 1998 року) змусила кількох засновників ним пожертвувати. У 1999 році він став ретранслятором московської станції, змінивши одночасно господарів та музичний формат на «Хіт-FM».

У 1996 році на частоті 612 КГц з'явилося «Нове радіо». Доля середньохвильової станції виявилася невдалою. Маючи успіх у радіослухачів, вийшовши на самоокупність, керівництву компанії не вдалося відшукати додаткові кошти на придбання ліцензії. У 1995 році почали працювати радіостанції «Фора» та «Фаворит». У 1997 році ретранслятором московської радіостанції стало «Радіо 50+», додавши до логотипу слово «Модерн».

У 1998 році запрацювало радіо «Вена». Незважаючи на наявність найсучаснішого комплексу мовної та продакшн-студії, запрошених з інших радіостанцій висококваліфікованих фахівців, «Вена» протрималася лише рік і в 1999 році перейшла до рук іншого власника, змінивши свій логотип на московський «Монте–Карло».

У 1998 році в Харкові з'явилося «Русское радио». Інформаційний московський продукт було виготовлено якісно. Програми «Русского радио» швидко заволоділи симпатіями певної частини слухачів. Успіху сприяє також простий слоган «Музика для душі», енергійне подання новин, а також дохідливий гумор у музичному оформленні реклами. Єдине, що викликає нарікання харків'ян – постійна плутанина з московським та київським часом [311].

Незалежність «Майстер радіо» закінчилася у 2000 році, як тільки воно почало ретрансляцію програм санкт-петербурзького радіо «Мелодія» [77].

Дані результатів опитувань, проведених Харківським центром соціологічних досліджень (березень-червень 1995 року) [184] та «ПОЛОСоціс» (червень 1999 року) [185], дають певну відповідь на запитання, чи дійсно на той час (90-ті роки ХХ століття) був інтерес до новинного продукту харківських FM-станцій? Кількість цієї зацікавленої аудиторії була суттєва, якщо враховувати вибіркочу сукупність: всього було опитано 2400 людей, із них 82,3 % слухали місцеве радіо. Зацікавленість, безумовно, була. FM-станції слухає переважна більшість населення віком від 16 до 40 років. Натомість у структурі загальної аудиторії радіослухачів міста ця вікова група займала лише 40 %.

Опитування виявило парадоксальний факт: в аудиторії комерційних радіостанцій серед респондентів найбільше (36,6 %) працівників державних бюджетних підприємств, установ і значно менше працівників державних госпрозрахункових підприємств (14,3 %) та тих, хто займався індивідуальною трудовою діяльністю (14,9 %). І лише 1,7 % власників недержавних підприємств з найманими працівниками [184]. У 1999 році 47,5 % радіоаудиторії цікавила вже не музика, а місцеві новини. Зменшилася цікавість до республіканських новин до 23,1 %. Міжнародними новинами цікавилися 23,1 %, а російськими – 9,3 % респондентів [185].

Парадокс полягав і в тому, що для прослуховування місцевих новин чимало харків'ян обирали не свої радіостанції, а російський ретранслятор. За рейтингом цей ретранслятор посідає перше місце серед усіх радіостанцій в обласному центрі. Опитування свідчать, що місцеві новини цікавлять 47,1 % радіослухачів. На запитання, що може примусити вимкнути приймач або перейти на іншу хвилю, 61,2 % респондентів відповіли: «Нецікава радіопередача». Іншими словами – відсутність інформації, новин. Опитування підтверджує той факт, що місцеві харківські радіостанції

програли столичним мовникам боротьбу за право інформувати слухача у своєму регіоні.

Зробимо ретроспективний огляд історії розвитку радіомовлення в Донецькій області на межі ХХ–ХХІ сторіч. Першою у регіоні недержавною радіостанцією була «Vox popoli» з міста Харцизьк. Вона виникла у 1995 році на базі міського радіовузлу і системи проводового мовлення, які йому належали. Їх одразу підпорядкував собі міськвиконком. Організував радіостанцію журналіст Юрій Уздемір, який пройшов стажування у Лондоні на BBC. Йому запропонували створити міське радіо. Таким чином, у регіоні з'явилося перше муніципальне радіо.

Перша ж комерційна FM-станція у місті Донецьку «Радио «Да!» почала мовлення 22 червня 1995 року на частоті 103,5 мГц [355]. Пізніше – і на УКХ. Позиціонувала себе як музично-інформаційний канал. Слоган: «Улюблена хвиля». Станція брала активну участь у різних рекламних компаніях, проводила дискотеки, спільні акції з газетою «Комсомольская правда в Донбассе». Аудиторія: студентська, інтелігентська, яка добре розуміється на музиці. Досить широко була представлена закордонна музика.

З 12 квітня 2000 року це радіо змінила радіостанція «Monte Carlo». У кінці листопада того ж року радіостанція «Monte Carlo» переходить на частоту 104,1 мГц . А на частоті 103,5 мГц на початку грудня 2000 року з'явилося нове «Радио «Да!» Модерн» [355].

У травні 1996 року почав роботу другий ефірний канал на частоті 71, 75 мГц Донецького обласного державного радіо. Крім того, радіостанція «Nostalgie» розпочала мовлення на частоті 101,2 мГц. А 18 вересня 1996 року позивні радіостанції «Класс!» було передано на частоті 102,1 мГц. Це був інформаційно-музичний канал. Новини виходили кожні півгодини з 7.00 до 19.00. Ведучі самостійно і готували, і читали новини, чергували по 6 годин. Музика підбиралася для слухача віком від 6 до 60 років.

З березня 1997 року стартувала радіостанція «MEGA радіо» (частота 100,5 мГц). Вона вважалася музично-інформаційним каналом, було чітко

визначено формат: CHR – Contemporary Hit Radio. Комп'ютерне мовлення давало змогу годинами, а то й не одну добу мовити у автоматичному режимі, без ді-джеїв. На той час інформаційні випуски виходили у запису, у чітко визначений час: 8.30 – ранковий, 10.30 – спортивний, 15.30 – міжнародний, 17.30 – регіональний, 23.30 – підсумковий. Станція розрахована на масового слухача.

1997 рік став стартовим і для радіостанції «Довіра-FM» на частоті 106,0 мГц. 25 квітня в ефірі вперше було передано позивні «Радіо 101» інформаційно-музичного каналу. Слоган: «Радіо для інтелігентних людей». У травні «Класне радіо» розпочало мовлення на частоті 68,38 мГц, а у серпні радіостанція «Diana Master» вийшла в ефір на частоті 105,1 мГц.

Чимало станцій було відкрито у 1999 році. «Наше радіо» розпочало мовлення на частоті 107,6 мГц. У травні вперше було передано позивні Макиївської радіостанції «Донбасс» на частоті 106,4 мГц. Улітку радіостанція «Спорт FM» розпочала мовлення на частоті 105,1 мГц замість радіостанції «Diana Master». У грудні в ефірі з'явилася радіостанція «Радіо Да! Модерн» на частоті 103,5 мГц, а радіостанція «Еуропа Plus» розпочала мовлення на частоті 106,8 мГц.

До весни 1999 року кількість радіостанцій, що мовлять в FM-діапазоні, в Донецьку досягла 12. Із них 6 – донецькі станції, з яких лише одна («Центр») – державна, і 6 - ретранслюючи російські та київські станції з певною часткою власних програм.

За даними Донецького інформаційно-аналітичного центру (ДІАЦ), у січні 1999 року найбільшою популярністю у донеччан користувалося «Русское радио», випереджаючи найближчих конкурентів за кількістю слухачів більш ніж удвічі. У групі лідерів – радіостанції «Клас», «Європа+Донбасс» і «Радіо «Да!», рейтинги яких на початку року були майже однакові (приблизно вдвічі менш, ніж у «Русское радио»). За даними опитувань ДІАЦ, близько 20 % жителів Донецька взагалі не слухають радіо, а 15 % респондентам важко було назвати улюблену радіостанцію [280].

На початку 1999 року з донецького FM-діапазону зник «Русский шансон» – петербурзька станція, що з середини 1993 року ретранслює в регіоні російський романс. Ця станція була популярна у водіїв таксі. На місці «Русского шансона» мовить російський «Хіт-FM».

Велика частина донецьких FM-станцій використовує передавачі потужністю 1 кВт і охоплює аудиторію 2–2,5 млн. людей (населення Донецька – близько 1 млн. осіб, області – 5 млн. громадян). Як виняток можна назвати «Радіо Да!», потужність передавача якого становить 400 Вт, аудиторія – 1,7 млн. осіб, і «Європа+Донбасс» – 5 кВт і 4,8 млн. осіб відповідно. Ліцензійні потужності передавачів регіональних станцій у Краматорську – 100 Вт і охоплення аудиторії – 200–300 тисяч осіб, в Маріуполі – 0,3–1,2 кВт і 500–700 тисяч громадян відповідно [280]. На практиці чимало станцій перебільшують межу потужності передавачів, вказану в ліцензії, завдяки чому охоплення аудиторії збільшується.

На території Донецької області у 2000 році працювали 27 ефірних радіокомпаній. Більшість із них – ретранслятори київських або московських радіоканалів і лише доповнювали їхні програми передач своєю продукцією та рекламою. Лише окремі радіостанції заповнювали весь свій ефірний час продукцією власного виробництва: «Класс», «Мега радіо», «Спорт-FM». Найпопулярнішими можна назвати «Хіт-FM», «Русское радио», «Мега радіо», «Європа+», «Класс». Радіоринок, як і раніше, залишається найбільш мобільним.

5 квітня 2001 року радіостанція «M-FM» розпочала мовлення на частоті 104,1 мГц. 3 лютого 2002 року «Русское радио Украина» розпочало мовлення на частоті 104,7 мГц. 9 лютого в ефір вийшла радіостанція «Точка» на частоті 103,5 мГц замість радіостанції «Русское радио Донбасс» (ретрансляція російської радіостанції «Русское радио»). 22 березня радіостанція «Хіт-FM Україна» розпочала мовлення на частоті 101,2 мГц замість радіостанції «Nostalgie». 31 травня було передано позивні радіостанції «GALA» на частоті 107,2 мГц. Потім «Мелодія» заявила про себе на частоті 102,6 мГц. У серпні

радіостанція «Kiss-FM» розпочала мовлення на частоті 106,4 мГц. Макіївська радіостанція «Донбас» переносить передавач у Донецьк. Жовтень став стартовим для радіостанції «Ера-FM», що виходила на частоті 99,0 мГц. 27 листопада – радіостанція «Еуропа Plus в Донбасі» розпочала мовлення на частоті 106,8 мГц. У грудні на частоті 99,4 мГц з'явилася радіостанція «Браво радіо».

У 2003 році радіостанція «Мелодія» перейшла працювати на частоту 73,58 мГц. На початку 2004 року радіокомпанія «Стильне радіо» вперше заявила про себе на частоті 105,5 мГц. 22 січня радіостанція «Love Radio» (зараз – «L'Radio») розпочала мовлення на частоті 92,3 мГц. 23 квітня радіостанція «Авторадіо Україна» вийшла в ефір на частоті 106,0 мГц. У липні позивні радіостанції «Шарманка» вперше було передано на частоті 99,4 мГц.

13 травня 2005 року радіостанція «Шансон» розпочала мовлення на частоті 106,4 мГц. У серпні цього ж року – радіостанція «Джем-FM» вперше заявила про себе на частоті 101,6 мГц. Грудень став стартовим для радіостанції «Юмор-FM», яка розпочала мовлення на частоті 105,1 мГц замість радіостанції «Спорт-FM».

У серпні 2007 року радіостанція «Radio One» розпочала мовлення на частоті 101,6 мГц замість радіостанції «Джем-FM». 27 жовтня цього ж року радіостанція «Kiss-FM» відкрила мовлення на частоті 105,1 мГц.

У липні 2008 року радіостанція «Ера-FM» збільшує потужність до 0,5 кВт та додає сигнал RDS на частоті 99,0 мГц. А у листопаді радіостанція «Культура» розпочала мовлення на частоті 70,97 мГц. Але вже 1 лютого 2009 року вона припинила ефір на цій частоті [355].

Після того, як закінчився період, коли було створено велику кількість радіокомпаній, канали помітно активізувалися, посилилася конкуренція. Досить часто за кількома радіоканалами стоїть один «господар». Майже всі комерційні радіоканали – музичні. З'являється спеціалізація. Зокрема,

радіокомпанія «Спорт-FM», одним із засновників якої є футбольний клуб «Шахтар», передає переважно спортивну інформацію.

Відверті конфлікти між ЗМІ та владою на місцях трапляються досить рідко, до цього намагаються справу не доводити. Значна частина непорозумінь та скандалів судового розгляду не потребує. Один із варіантів вирішення конфлікту – звільнити журналіста через професійну непридатність. Так вчинили у Новоайдарському районі Луганської області з керівником телерадіокомпанії «Новоайдар» Володимиром Мартиновим. Упродовж багатьох років радіожурналіст вважався одним із лідерів місцевого радіомовлення в області. Його глибоко аналітичні матеріали неодноразово перемагали в численних журналістських конкурсах, слугували взірцем для інших радійників регіону. Та коли журналіст відмовився догоджати районній владі, його звільнили саме «через професійну непридатність».

Луганська область усе більше потрапляє під вплив фінансових і політичних структур сусідніх, сильніших регіонів – Донецької та Дніпропетровської областей.

У 2000 році в регіоні налічувалося 36 електронних мас-медіа, причому кожне третє перебуває в Луганську [365]. Половина організацій під назвою ТРК є лише телекомпаніями, інші здійснюють виробництво винятково радіопродукту (показово лише для обласного центру).

Після Луганська найбільша кількість радіокомпаній перебуває в промислових конгломератах Сєверодонецьк – Лисичанськ – Рубіжне та Краснодон – Ровеньки – Антрацит. В інших містах області їх істотно менше. У районах своїх електронних ЗМІ майже немає, за винятком райцентрів Біловодськ, Кремінна, Лутугино, Новоайдар, Сватове, Старобільськ.

Найпопулярнішими в обласному центрі радіостанціями є «Хіт-FM», «Русское радио», «Європа+» [364]. Із місцевих радіостанцій можна виокремити «Мегаполіс», «Скайвей», «Ехо». Радіо «Мегаполіс» створено на кошти засновників донецької радіостанції «Мега радіо». ТРК «Юніо+» транслює «Русское радио» і «Хіт-FM». Канали обласного державного радіо

та міські радіоредакції, що працюють за старою схемою, не популярні серед молоді. На радіоринку Луганської області ефір російських каналів «Русское радио», «Хіт-FM», «Європа+» частково заповнюється місцевою продукцією і рекламою. Значно менше представлено українські канали.

У першому десятиріччі ХХІ століття в Україні зберігається тенденція до збільшення кількості радіомовників недержавної форми власності на місцях. Відсутність вільного радіочастотного ресурсу стримує цей процес.

Варто зауважити, що комерційне радіомовлення на місцях продовжує визначатися зі своїм «форматом». Формат – загальний стиль програм радіостанції, покликаний задовольнити інтереси певної визначеної цільової аудиторії. Головною ознакою для визначення цільової аудиторії є вік та, як наслідок, соціальний статус слухачів. Вибір формату впливає на всі сторони радіомовлення: як на, власне, ефір (On-Air), так і на те, що безпосередньо не пов'язано з ефіром (Off-Air).

У світі існує більш як сто форматних різновидів. Умовно їх можна поділити на два види: музичні формати – основний наголос робиться на музику; розмовні формати – більшість передач розмовних жанрів (станції, які спеціалізуються на комерційній, релігійній, спортивній тематиці); інформаційні програми, в яких головне – новини [260].

На думку Б. Скуратівського, головними критеріями, які визначають формат, є стилістика музики, що лунає в ефірі, та імідж ефіру. Усі формати можна поділити на музичні та немусичні. В останніх домінують інформаційні програми, ток-шоу тощо (формат News/Talk). У свою чергу, музичні формати поділяють на основні, розраховані на велику аудиторію (AC, CHR, Oldies, Rock, MOR, NAC, Urban, Country), та форматні ніші, які задовольняють більш вибагливі смаки (Alternative, AAA, Natural Sound, Jazz/Swing, Classical, Gospel, етнічна музика тощо) [370].

У країнах із достатньо розвиненими ЗМІ приватні радіостанції, як правило, працюють винятково з одним форматом, який визначено у відповідних законах. Специфікою вітчизняних радіоорганізацій є робота з

кількома форматами, здебільшого музичними. В. В. Лизанчук має рацію стверджуючи, що причина цього – відсутність серйозної конкуренції між станціями на загальноукраїнському ринку.

У вітчизняного радіосередовища є можливість розширюватися. Технічне вдосконалення аналогового мовлення дає змогу ущільнити діапазон без втрати якості прийому сигналу. Ми стоїмо на порозі впровадження цифрового мовлення, яке дасть можливість працювати одразу кільком станціям на тій ділянці діапазону, яка зараз відводиться для однієї радіостанції. До того ж, варто звернути увагу на діапазони КХ, СХ та ДХ, які перетворилися на зону суцільних перешкод через величезну кількість різних передавальних пристроїв. Поки що ці діапазони не розвиваються, зокрема нижній діапазон УКХ. Чимало перспектив має й супутникове радіо.

FM-радіо в першу чергу – це рекламне середовище. Власники станцій розглядають його передусім як бізнес. Тому з'явилася тенденція до уніфікації радіоефіру. Практика доводить, що збільшення обсягів реклами на радіо призводить до появи нових спеціалізованих станцій, які розраховані на різні музичні смаки. Орієнтуючись на головного цільового споживача, більшість вітчизняних станцій обрали формати АС або Hot АС (АС – adult contemporary – означає «сучасна музика для дорослих», хіти останніх років).

У 2009 році у медіапросторі Донецького краю успішно працюють в FM-діапазоні такі мовники:

1. «Класне радіо» (102.10) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція. Музичний формат – шансон (зокрема, велику частку становить класичний шансон минулих років) та класичний російський рок. Окрім музичних блоків, в ефірі транслюються новини, вітальні та авторські програми. Слоган – «Хорошее радио». У нічному ефірі (з 22.00 до 7.00) радіокомпанія частково ретранслює програми однойменної київської станції. Існує з 18 вересня 1996 року, це друга незалежна FM-радіостанція Донецька [369]. У теперішньому вигляді та з нинішніми позивними веде мовлення з початку серпня 2002 року.

2. «Радіо Еуропа Plus в Донбасі» (106.80) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція. Музичний формат – CHR/EHR/Hot AC. Слоган – «Музикайф». В ефірі звучать донецькі випуски новин. Значну частину часу радіостанція ретранслює програми київського радіо «Еуропа Plus Україна», (включаючи записи низки авторських передач московської мережі «Еуропа Plus»). Існує з грудня 1996 року, а в сучасному вигляді – з 27 листопада 2002 року.

3. Радіостанція «Мега радіо» (100.50) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція. Основний музичний формат – CHR. Окрім музичних блоків, в ефірі звучать інформаційні випуски, розважальні програми та радіоігри. Існує з 2 січня 1997 року. Радіостанція «Мега радіо» першою серед станцій Донецька ввела (з першого дня мовлення) автоматизовану систему управління ефіром, яка працює цілодобово. У створенні радіокомпанії взяла участь донецька команда КВВ.

4. «Наше радіо» (107.60) – незалежна музично-інформаційна радіостанція, донецький корпункт однойменної столичної мережі. Музичний формат – слов'янський варіант AC. Окрім музичних блоків, в ефірі транслюються вітальні та розважальні програми, новини. Слоган – «Музика життя». Радіостанція ретранслює програми з Києва, які доповнюються місцевою програмою. У Донецьку існує з 1998 року.

5. «Люкс-FM» (100.00) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція. Існує з 1998 року, як «Люкс-FM» – з 13 травня 2002 року. Музичний формат – Hot AC. Станція частково ретранслює програми однойменної станції з Києва – у нічний час з 0.00 до 7.00. Окрім музичних блоків, в ефірі транслюються новини, вітальні та розважальні програми, чарти.

6. «Доросле радіо «Шансон» (105.50) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція. Музичний формат – шансон (переважно сучасний), російський рок та молодіжний поп-рок. Окрім музичних блоків, в ефірі транслюються вітальні, ігрові, розважальні програми (зокрема – від

сіндікейшн-компанії «Студія Diva-Production») та інформаційні випуски. У нічному ефірі радіостанція ретранслює програми однойменної столичної радіокомпанії. Існує з початку жовтня 2000 року.

7. «Авторадіо» (106.00) – інформаційно-музична радіостанція. Переважно це повільна музика вітчизняних та закордонних виконавців. В ефірі радіостанції звучить музика різних стилів, яка подобається багатьом. Одним із ключових переваг роботи «Авторадіо» є постійне інформаційне забезпечення ефіру.

8. «Джем-FM» – київська недержавна музично-інформаційна радіостанція, присутня в ефірі Донецького краю в діапазоні (101.60). Музичний формат – пострадянські композиції в стилі рок та поп-рок. Слоган «Солодко не буде!». Як ефірна станція почала мовлення з 22 серпня 2001 року (з позивним «Джем-FM»). З початку літа 2005 року працює в Інтернеті.

У віртуальному просторі Донбас представляють радіостанції, що працюють винятково для web-серверів. Серед ефірних радіостанцій, які дублюють свої програми в інтернеті можна назвати «MFM-Station» (Донецьк), «Радіо для дорослих» (Маріуполь), «Фокус» (Слов'янськ), «Розважальне радіо №1 «Люкс-FM Схід» (Донецьк).

9. «Ера-FM» (99.00) – донецький корпункт однойменної столичної станції, незалежна інформаційно-розмовна радіостанція, яка готує і випускає новини, аналітичні й тематичні програми. Частка музики в радіопродукті невелика. Слоган – «У ритмі життя». Станція транслює інформаційні програми Української служби ВВС. У Донецьку почала мовлення в середині жовтня 2002 року.

10. «Шарманка» (99.40) – донецька незалежна музична радіостанція. Формат – пострадянська рок і поп-рок-музика 70–90-х років. Окрім музичних блоків, в ефірі транслюються новини, вітальні і розважальні програми. Станція пов'язана з московською станцією «Наше радіо» і транслює деякі найкращі програми їхнього виробництва. Діє з 2 грудня 2002 року. На

початку свого існування станція використовувала позивний «Наше bravo радіо».

11. «ХІТ-FM Україна» (101.20) – незалежна музично-інформаційна радіостанція, донецький корпункт однойменної столичної компанії. Ретранслює програми з Києва, які доповнюються місцевою рекламою. Музичний формат – Top Hits. Співвідношення закордонних та пострадянських композицій – 50/50. Співвідношення форматів EHR, Golden Hits і Retro Hits – 60/35/5. Окрім музичних блоків, в ефірі транслуються політичні та музичні новини, розважальні програми. Мовлення на цій частоті почалося з 26 березня 2002 року.

12. «Мелодія» (102.60) – незалежна музично-інформаційна радіостанція, донецький корпункт однойменної київської радіомережі. Ретранслює програми зі столиці, які доповнюються місцевими блоками. Музичний формат – композиції минулих років (Oldies, National Oldies, Nostalgia Hits 70-90s, Memory Music), а також російська поп-музика у форматі ТБ-проекту «Пісня року». 70 % ефіру – пострадянська музика, 30% – західна. Слоган – «Усе найкраще повертається». В ефірі транслуються музика, новини, вітальні програми, існують різноманітні інформаційно-розважальні рубрики.

13. «Радіо Точка» (103.50) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція. Музичний формат – пострадянський рок і поп-рок. Існує з 9 лютого 2002 року.

14. «Русское радио Украина» (104.70) – донецький корпункт однойменної Київської радіомережі, незалежна музично-інформаційна радіостанція. Ретранслює програми зі столиці, які доповнюються місцевою рекламою. Музичний формат – Russian Top 40 (музичний матеріал у стилі московського «Русского радио»). Окрім музичних блоків в ефірі транслуються новини, вітальні програми та розважальні програми. У Донецьку працює з 3 лютого 2002 року.

15. Радіостанція «Юмор-FM» (105.10) – радіостанція, яка транслює музику, що передає атмосферу «диско» та створює життєствердний, позитивний настрій. Формат – поп-музика 80–90-х років, найактуальніші хіти жанру популярної музики.

16. «Gala Radio» (107.20) – незалежна музично-інформаційна радіостанція, донецький корпункт однойменної столичної радіостанції. Ретранслює регіональну програму з Києва, додаючи до неї місцеві блоки (вітальні програми, конкурси, рекламу). Музичний формат близький до CHR, плей-лист станції формується завдяки аналізу міжнародних чартів. Окрім музики, в ефірі транслюються новини, хіт-паради, конкурси, вітальні та розважальні програми. У Донецьку існує з 31 травня 2002 року.

17. «Love Radio» (93.30) – недержавна музично-інформаційна радіостанція, що здійснює трансляцію програм з Києва. Музичний формат Soft AC (західні та пострадянські композиції), нон-стоп. Окрім музичних блоків, в ефір передаються політичні та неполітичні новини, вітальні програми, гороскопи, прогнози погоди. Мовлення цієї радіостанції в Донецьку почалося з другої половини серпня 2004 року.

18. «KISS-FM» (105.1) – перша танцювальна радіостанція України, яка існує як ефірне радіо з 2 квітня 2002 року. Саме з її появою в нашій країні вперше з'явився найпопулярніший в Європі радіоформат – DANCE. В інтернеті «KISS-FM» – з березня 2004 року. Центральний офіс станції перебуває в Києві. Крім музичних блоків, в донецькому ефірі звучать музичні новини, новини шоу-бізнеса, шоу-програми, хіт-паради, авторські рубрики.

19. «M-FM» (104.10) – донецька незалежна музично-інформаційна радіостанція, перша станція європейського рівня. Двадцять чотири години на добу на хвилі цього радіо звучать лише композиції західних груп та виконавців – найкращі світові хіти: популярна музика із сучасним саундом та гарним настроєм англійською, іспанською, французькою, італійською мовами. Це радіо, основним завданням якого є створення затишного та

комфортного простору. Музичний формат – Hot AC, – це порівняно молодий гібрид традиційного CHR із краплями AC. Ефір заповнений різноманітними програмами: «Власна думка», «Гігабайт», «M-FM Party Mix». Слухачам пропонують різні інтерактивні ігри: «Лас Вегас», «Золота фішка», «Орел-решка». Програми та ігри нестатичні, спілкування зі слухачами – інтерактивне, заявки виконуються у рубриках «PEOPLES CHOICE» (наприкінці кожної години) та у програмах «HOT LINE».

«KISS-FM» та «M-FM» орієнтуються значною мірою на молодіжну аудиторію, якій притаманний більш активний стиль життя. «M-FM» чітко позиціонує себе як «європейська станція», аналог популярних європейських музичних телеканалів, при цьому основою її ефіру є сучасний закордонний поп та рок. «KISS-FM» визначає себе як сучасне танцювальне радіо. Перевагу надає сучасним музичним хітам різних напрямів. Варто вказати на певну схожість у форматах мовлення цих станцій. Але аудиторії станцій перетинаються незначною мірою, оскільки одночасно радіоорганізації представлено лише у двох містах: Донецьку та Дніпропетровську. Безумовно, розширення мережі «M-FM» може призвести до значного зростання її популярності.

Комерційні радіостанції наповнюють ефір значно меншою кількістю змістовних, текстових передач порівняно з державними радіокомпаніями. Тому композиції їх програм базуються на складанні певних мовленнєвих блоків за диском годин-сегментів. Вони мають назву «програмне колесо», дисциплінують ді-джеїв, а головне – допомагають дотримуватися свого формату станції.

Практика роботи радіостанцій, які працюють в інформаційно-музичному форматі, свідчить: цілодобовий обсяг радіоматеріалу, що дає великий простір для монтажу блоків, структурується не за принципом «програмного колеса», який підходить для роботи музичних форматів, а за принципом поєднання невеликих фрагментів з більшими блоками (музика до 50 хвилин звучання). В. В. Смирнов слушно стверджує, що «таке, нібито

розбалансоване мовлення порушує загальний ритм, але натомість дає змогу гнучко чергувати різні блоки: швидко дізнатися про новини і прослухати популярну пісню або налаштуватися на більш ґрунтовне прослуховування цікавої мовленнєвої передачі» [290].

Крім розширення мереж за рахунок контролю над регіональними станціями, фахівці вказують на ще один метод боротьби не стільки за слухача, скільки за рекламодавця – створення радіокорпорацій, які об'єднують єдиним менеджментом кілька станцій.

Переключилися на ретрансляцію раніше самостійні станції великих міст Донецької області. Пояснюється це в першу чергу диктатом рекламного ринку – рекламодавців більше приваблює густонаселений індустріальний схід, ніж захід країни. До того ж, у Донбасі надають перевагу російській музиці, яка становить значну частку ефіру багатьох мережевих станцій.

Ми підтримуємо думку В. В. Лизанчука, що комерційні радіостанції України повинні керуватися положеннями Світової комісії з політики радіо і телебачення, яка розробила порядок функціонування для незалежних радіостанцій у республіках колишнього Радянського Союзу [300, 20]. Основні положення і порядок діяльності ґрунтуються на визнанні визначальної ролі ЗМК у формуванні демократичного суспільства та ролі громадян у забезпеченні успіху принципів демократії.

3.3. Трансформація, прогнозування розвитку та розширення інформативних можливостей радіомовлення в регіонах. На початку третього тисячоріччя радіо залишається одним із найвпливовіших ЗМІ в нашому суспільстві. Зробимо спробу ретроспективно дослідити в часі взаємозв'язок розвитку радіожурналістики з технічним прогресом радіомовлення на регіональному рівні.

Методичною базою цього дослідження стали роботи В. О. Артеменка [37–40], Ю. Д. Бараневича [43–47], О. Я. Гояна [88–99], В. М. Владимірова [67–73], В. В. Лизанчука [171–176], І. Г. Мащенко [187–193], В. Я. Миронченка [202–208], І. Л. Пенчук [233; 234], Г. Ф. Рожка [274], В. І. Семененка [279], Ю. Г. Шаповала [323–325], в яких описується шлях становлення українського радіомовлення. Зокрема О. Я. Гоян вважає, що журналістські технології у сфері радіо пов'язані з перевагами радіомовлення як засобу масової інформації, що дають змогу йому за певних обставин «бути значно дієвішим джерелом інформації, ніж інші ЗМІ» [92].

Незважаючи на наявність певних теоретичних досліджень й інших українських науковців щодо різних аспектів радіомовлення в нашій державі, зокрема О. А. Зелінченко [125], В.М. Корнеєва [155;156], В. І. Набруска [213–215], М. В. Нагорняк [216–222], В. Н. Ярошенка [333], питання ретроспективного дослідження в часі взаємозв'язку розвитку журналістики з технічним прогресом радіомовлення у східних областях України належним чином і досі не вивчено.

Зважаючи на сучасну потребу, актуальність теми і незначний ступінь її дослідження, ми звернулися до витоків радіомовлення і його стану на межі ХХ–ХХІ сторіч в східних регіонах держави, зокрема в Донецькій, Луганській та Харківській областях. Спробуємо виявити основні проблеми і можливості радіожурналістики під час переходу вітчизняного мовлення на якісно нову сходинку його технічного розвитку.

До першої половини ХІХ сторіччя відкидалася сама можливість зберігання звуку. Перші спроби в нашій країні застосувати запис і відтворити

звук (звукозапис) у радіомовленні були у 30-х роках ХХ сторіччя, коли для цієї мети застосовувалися електромеханічний запис на диски, вкриті спеціальною лакоподібною композицією, та оптичний запис, як у звуковому кіно. Електромеханічний запис звуку застосовувався не для фондових записів, а в побуті. У звуковому мовленні запис використовувався обмежено. Через складність оброблення носія оптичний метод також не застосовувався.

Існують й інші фізичні принципи запису, наприклад, електростатичний, термопластичний тощо. Але з багатьох фізичних принципів, починаючи з середини 40-х років, у звуковому мовленні найбільшого поширення набув магнітний запис, що обумовлено низкою переваг цього способу. Перш за все це стосується технологічності процесів запису й відтворення. Після здійснення запису не потрібне проміжне оброблення фонограми. Відтворення може початися негайно після запису й навіть одночасно із записом.

Магнітна стрічка була багаторазового використання. Після легкого стирання носій запису знову виявлявся придатним для роботи. Повторні використання обмежувалися тільки фізичним зношуванням носія запису – його якість мало залежить від кількості разів перемагнічування стрічки.

Висока якість звукозапису дає змогу застосовувати його на всіх етапах існуючої технології формування програм. Тому в другій половині ХХ сторіччя більшість передач записувалося, програма мовлення була заснована на відтворенні звукозаписів, тобто на так званому «механічному» мовленні. Це давало можливість знизити вартість радіопередач порівняно з «живим» виконанням. З'явилася можливість тиражування. Методом копіювання або перезапису робилися копії фонограм, отриманих в результаті магнітного запису. За якістю вони були близькими до оригіналу. Важливо те, що за умов правильного зберігання якість фонограм не погіршується багато років.

Поряд із перерахованими перевагами цьому методу запису звуку властиві й деякі недоліки. Магнітний запис не видимий, що ускладнює монтаж фонограм, а також зумовлює наявність специфічних перекручувань, чутливість

фонограм до впливу сторонніх магнітних полів, різких змін температури й відносної вологості середовища. Та все ж грамофонні платівки, магнітна плівка – знакові етапні віхи розвитку звукозапису.

У фондах фонотеки Донецького обласного радіо зберігається чимало записів голосів героїв перших п'ятирічок трудового Донбасу, героїв Великої Вітчизняної війни – визволителів краю, є записи бесід із багатьма громадянами нашої держави... Це «золотий фонд» обласного радіо.

У 1978 році трипрограмне радіо надавало своїй аудиторії можливість вибору передач першої програми Всесоюзного радіо або радіостанцій «Маяка» та «Променя». Трипрограмне радіо в Донецькій області мали можливість слухати більш ніж 350 тисяч абонентів у 13 містах. До кінця п'ятирічки таке мовлення з'явилося ще і в містах Торез, Слов'янськ, Дружковка, Селідове, Дебальцеве, Новоазовськ, Амвросієвка, Часовий Яр [148]. Проте, з набуттям нашою державою незалежності, трипрограмне радіомовлення припинило своє існування.

Тоді ж Донецьке обласне державне радіо звучало 2 години 6 хвилин на добу, за рік мовлення тривало 766 годин [148]. Його передачі починалися о 7.10 і закінчувалися о 18.30. Упродовж дня передачі виходили в ефір чотири рази. Вісім редакцій обласного радіо готували програми, які повною мірою відображали життя Донецького краю: «Шахтарські ритми», «Партійне життя Донбасу», «Люди, роки, подвиги», передачі молодіжної радіостанції «Романтик», випуски «Останніх новин» тощо. У 1979 році радіослухачі області почали приймати стереофонічні передачі.

На початку XXI сторіччя за допомогою супутникового радіо місцевими мовниками почала здійснюватися ретрансляція програмної продукції центральної мережевої станції. Супутникове мовлення також сприяє розвитку кабельного радіомовлення. Оператори, отримуючи телевізійний сигнал із супутника й пропонуючи своїм абонентам за угодами пакети супутникових телепрограм, запускатимуть у кабель також звукові дорожки

радіостанцій, оскільки стереоякість передачі звуку по кабелю є цілком самодостатньою.

Перспективним напрямом, що має сприяти покращенню роботи радіоорганізацій, є розвиток мереж мовлення та цифрових технологій. Початком впровадження наземного цифрового звукового мовлення слід вважати підписання Україною у червні 2006 року регіонального частотного плану цифрового телерадіомовлення «Женева-2006». Перехідний період, коли аналоговий ресурс має міжнародний захист, триватиме до 17 червня 2015 року. Зволікання з впровадженням цифрового радіомовлення в країні може призвести до втрати частотного ресурсу, а отже, і до знищення радіомовлення в прикордонних регіонах, якими є Харківська, Луганська, Донецька області.

У листопаді 2009 року Постановою Кабінету Міністрів України створено Міжвідомчу раду з координації здійснення заходів щодо впровадження цифрового радіомовлення. На неї покладено відповідальність за координацію дій усіх зацікавлених сторін під час переходу на цифрове мовлення.

Луганське обласне радіо одне із перших в Україні серед місцевих державних мовників почало працювати в FM-діапазоні. У грудні 2002 року в ефірі на частоті 103,6 FM вперше пролунали позивні нової державної радіостанції «Пульс».

На кінець 2009 року апаратно-студійний комплекс Луганського обласного державного радіо – це камерна апаратна зі студією, три монтажні апаратних та центральна апаратна. Усі вони обладнані сучасними комп'ютерними монтажними станціями, у резерві наявні середньохвильові передавачі. Монтаж передач здійснюється на цифровому обладнанні. Редакції забезпечені комп'ютерами, у кожного редактора – персональний цифровий диктофон. Новий мовний апаратно-студійний блок здатний забезпечити цілодобове мовлення на FM-радіоканалі. Створено своєрідний штатний конгломерат: один творчий колектив забезпечує як проводове

мовлення, так і ефір у FM-діапазоні. На кожному каналі своя програмна політика.

В області використовуються понад 400 тисяч радіоточок аналогової мережі та FM-радіо. До відкриття «Радіо Пульс» обсяг власних передач становив 2,5 години на добу. У 2009 році – 26,5 години [361]. Цього достатньо, щоб усе населення регіону мало можливість слухати обласне державне радіо.

Згідно з Планом розвитку національного телерадіоінформаційного простору України Луганщина мала б перейти на цифрове мовлення в 2009 році [237]. Але економічна і фінансова криза в державі не дозволила цього зробити. Станом на листопад 2009 року (згідно з Державним реєстром телерадіоорганізацій України) в Луганській області зареєстровано 29 радіоорганізацій. Серед них: FM-радіомовників – 10; станцій проводового мовлення – 19. У регіоні в FM-діапазоні здійснюють мовлення 19 радіоорганізацій: 9 загальнонаціональних та 10 місцевих мовників [365].

Ситуація з проводовим мовленням залишається складною. У 2009 році з Держреєстру вилучено КП «Первомайська радіоредакція» (м. Первомайськ) та Новоайдарську ТРК «Айдар» (сmt Новоайдар). Тривалий час не здійснює мовлення і КП «Брянківська міська редакція радіомовлення» (м. Брянка). Представник Нацради в Луганській області Н. І. Моклякова дійшла висновку, що найближчим часом проводове мовлення тут не буде відновлено [365].

За даними Луганської філії ВАТ «Укртелеком», упродовж 2009 року кількість радіоточок в області скоротилася на 32 % (станом на 01.11.2008 налічувалося 121618 одиниць, а на 01.11.2009 – 82555 одиниць) [373].

На Луганщині розроблено програму розвитку обласного радіомовлення. У зв'язку зі скороченням радіоточок і абонентів проводового радіо ЛОДТРК здійснює поступовий перехід на мовлення в FM-діапазоні, а також значно розширює зону покриття радіосигналом в своєму регіоні. У серпні 2008 року ЛОДТРК стала переможцем конкурсу, який проводила

Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення, на вільні радіочастоти, використання каналу радіомовлення, призначеного для розвитку регіонального (в межах області) мовлення, що охоплює чотири частоти у Луганській області: 99,1 МГц (с. Біловодськ); 102,4 МГц (с. Білолуцьк); 101,2 МГц (с. Зоринівка); 101,6 МГц (с. Марківка). Обсяг мовлення становить 15 годин 1 хвилина на тиждень (2,15 год/доба).

У 2009 році одразу двоє ефірних радіомовників стали переможцями конкурсу на радіочастоти у м. Северодонецьк – київське ТОВ «Мюзік радіо» (частота 90,6 МГц у м. Северодонецьк) та луганське ТОВ «Незалежна телерадіокомпанія «ІРТА» (частота 107,1 МГц у м. Северодонецьк). Таким чином, жителі Северодонецька мають змогу обирати FM-станцію за власними уподобаннями, адже наразі їх п'ять – СКП «Телерадіокомпанія «СТБ», ТОВ «Телерадіокомпанія «Медіа Маркет», ТОВ «ТРК «Клас», ТОВ «Мюзік радіо», ТОВ «Незалежна телерадіокомпанія «ІРТА».

У Луганській області існує реальний попит на радіочастоти в FM-діапазоні. Кількість частотних присвоєнь для регіону не є достатньою, а отже, у їх наданні існує реальна потреба з огляду на можливості замовників та покриття території сигналами. Матеріальну підтримку ЛОДТРК надає Луганська обласна рада, яка 2009 року профінансувала витрати, пов'язані з технічним розвитком обласного державного радіо.

У 2009 році в Донецькій області за підсумками ліцензування радіомовлення діють 26 радіоорганізацій, які можна поділити за видами мовлення: РО ефірних – 15; РО проводового мовлення – 11. Радіопростір Донецького краю також формують 17 загальнонаціональних та регіональних каналів радіомовлення [365]. За результатом конкурсного відбору (від 30.07.2009) ліцензію на мовлення з використанням частоти 104,6 МГц у м. Маріуполь отримало ТОВ «ТРК «Класик радіо», м. Київ (позивний: «Радіо Рокс Україна»).

У 2008 році радіочастотний ресурс Харківської області поповнився трьома частотами: 89,3 МГц у м. Харкові, 101,3 МГц у м. Куп'янську та

105,4 МГц у смт Великий Бурлук. Ліцензії Національної ради на мовлення на цих частотах отримали відповідно ТОВ «ТРК «Класик-радіо», м. Київ; ТОВ ТРК «Арта Плюс», м. Донецьк; Національна радіокомпанія України, м. Київ, разом із Харківською ОДТРК. У 2009 році зросла присутність у районах області загальнонаціональних та регіональних каналів радіомовлення. Ліцензії Нацради отримали 70 телерадіоорганізацій, із них РО ефірних – 9; РО проводового мовлення – 27. Радіопростір області також формують 15 загальнонаціональних та регіональних каналів радіомовлення [365].

Для потреб ефірного радіомовлення Харківської області задіяно 40 частотних присвоєнь, із них для загальнонаціональних мереж – 29 частот, для місцевих – 11 частот. За результатом конкурсного відбору, який завершився у жовтні 2009 року (конкурс від 30.07.2009) [365], ліцензію на мовлення з використанням частоти отримали загальнонаціональний та регіональний канали радіомовлення:

- частоту 103,5 МГц у смт Солоницівці Харківської області отримано регіональним радіомовником ЗАТ «ТРК «Лідер» (м. Київ, позивні радіо «Шансон»; обсяг мовлення – 24 години на добу);
- частоту 102,5 МГц у м. Ізюмі Харківської області отримано загальнонаціональним радіомовником Національною радіокомпанією України (м. Київ, позивні «Українське радіо», обсяг мовлення – 24 години на добу).

ТРК «Класик радіо» («Радіо РОКС Україна»), яка отримала ліцензію на мовлення у 2008 році розпочала мовлення на частоті 89,3 МГц у м. Харкові. Для загальнонаціонального радіомовлення в обласному центрі задіяно 26 частот. Десятки сіл та районних центрів, розташованих на відстані більш ніж 40 км від передавачів, певною мірою відчувають обмеженість інформаційного потоку, задовольнити який може передусім розвиток радіомереж.

У 2009 році база аналогових частотних присвоєнь формувалася за рахунок того, що деякі компанії втрачали їх або відмовлялися від ліцензій. У

районах області немає жодної місцевої FM-радіостанції. Тому досить несподіваним стало включення до резерву Національної ради радіочастоти 105,4 МГц у смт Великий Бурлук Харківської області, призначеної для створення та розвитку місцевого мовлення, через відсутність претендентів на участь у конкурсі, який було оголошено 29 листопада 2007 року.

У країні відсутні програми УР та ОДТРК на середніх хвилях (СХ). Ефірне мовлення, особливо в діапазонах ДХ, СХ, КХ, – досить витратний засіб у галузі інформаційних технологій, хоч і зона можливого задовільного приймання радіопрограм (хай навіть і з невисокою якістю звучання) у вказаних діапазонах значна порівняно з діапазонами УКХ: вітчизняним або нижнім діапазоном УКХ і діапазоном FM або верхнім діапазоном УКХ-FM. Ефірне радіомовлення потребує значних фінансових витрат на оплату електроенергії, користування мережами зв'язку й утримання передавальної техніки в робочому стані. Коштів на загальнонаціональне мовлення держава виділяє недостатньо.

Виконавцем держзамовлення на поширення програм в ефірі на території України і за кордон є переважно Концерн РРТ, який із кінця 2001 року підпорядковано Держкомзв'язку України, через нього концерн одержує призначене для цього фінансування. Поширення радіопрограм УР та ОДТРК проводимими радіотрансляційними мережами здійснює ВАТ «Укртелеком». Проте слухачі нарікають на незадовільне поширення радіопрограм.

Серед причин складної ситуації на початку XXI сторіччя в національному радіомовленні України – накопичення великих боргів Концерну РРТ перед енергопостачальниками, які почали відключати від електромережі окремі радіопередавальні об'єкти: спочатку деякі середньо- і довгохвильові передавачі, а також передавачі іномовлення на коротких хвилях.

Проводові радіотрансляційні мережі зазнали великих втрат як через стихійні природні катаклізми (ожеледь, урагани), крадіжки дротів, так і через відсутність потрібного фінансування та бажання відновлювати цей вид мовлення. За період з 1991 до 2000 року кількість діючих стаціонарних радіоточок в Україні зменшилася вдвічі.

Вибір радіоприймачів для приймання програм державного радіо стає все меншим, бо кількість старих приймачів вітчизняного виробництва, переважно з діапазонами ДХ, СХ, КХ і рідше з УКХ, зменшується через їх фізичне зношення. Нові приймачі мають переважно діапазони СХ (позначаються англійськими літерами АМ або MW) і FM. Саме вони стали найпоширенішими.

Серйозною проблемою в галузі електронних ЗМІ є економічні кризи, які наприкінці ХХ сторіччя та у 2008–2009 роках негативно позначилися на можливостях технічного й технологічного зростання державного радіомовлення. Унаслідок хронічного недофінансування державних радіокомпаній упродовж майже двох десятиріч значно відстала від сучасних потреб їхня матеріально-технічна база, знизилася потужність передавачів, деякі з них взагалі припинили роботу.

У 2009 році в Харківській області через брак фінансування припинили свою діяльність шість провідних радіокомпаній: «Красноградська радіоорганізація», «Близнюківська радіокомпанія», ТРК «Альтернатива», «Сахновщинське телерадіооб'єднання», «Кегичівська радіокомпанія», «Золочівське районне державне радіомовлення».

У зв'язку з тим, що матеріально-технічна база радіомовлення в нашій державі надзвичайно відстала від сучасних потреб, на межі століть пріоритетними напрямками технічної модернізації вважалися поширення радіопрограм через супутникову мережу, збереження і розвиток провідного мовлення як одного з найбільш дешевих і масових засобів охоплення населення інформаційним впливом, вихід державного мовлення в так званий FM-діапазон, організація виходу радіопрограм в мережу Інтернет.

У 1998 році дві українські радіостанції – «Наше радіо» та «Довіра-FM» – відмовилися від недосконалих наземних радіорелейних ліній і розпочали передачу свого сигналу з Києва в області через сателіт. Сигнал «M-FM-Station» (Донецьк), «Радіо для дорослих» (Маріуполь), «Радіо Фокус» (Слов'янськ), «Розважальне радіо №1 «Люкс-FM Схід» (Донецьк) можна приймати на індивідуальні сателітарні антени. Інші використовують космічні

канали винятково для передачі сигналу на свої корпункти з метою подальшої ретрансляції.

Розширення мережі Інтернет в інформаційному просторі Донбасу також впливає на поведінку аудиторії – з'являється можливість обирати програми для прослуховування з сайтів. Стрімкий розвиток інтернету примушує учасників вітчизняного медійного ринку швидко реагувати на зміни в потребах споживача. В Україні активно реєструються інтернет-радіостанції, які орієнтуються на вузьку аудиторію і ведуть мовлення лише у веб-мережі.

Переваги такого радіо в тому, що на його хвилях може, наприклад, цілодобово звучати закордонна музика певного напрямку. При цьому витрати на відкриття такої радіостанції мінімальні: не потрібно ні ліцензії, ні первинних інвестицій. Для запуску власної радіохвилі у всесвітній мережі достатньо встановити лише пару програм. У першому десятиріччі XXI століття в Україні розвивають on-line радіо переважно меломани-ентузіасти, для яких прибуток від хобі не є метою.

Аудиторія таких станцій невелика. Деякі з них є піратськими: працюють без ліцензії на мовлення, використовують неліцензійну музику, не дотримуються норм і специфіки радіомовлення. На нашу думку, інтернет-станції цікаві для аудиторії як явище в галузі нових радіотехнологій.

Інтернет-станція збільшує кількість своїх слухачів за рахунок молоді, яка, іноді не маючи часу, можливостей або необхідності слухати станцію з елементарного приймача, прагне оволодівати новими технологіями. Інтернет дозволяє створювати віртуальні фан-клуби станцій. Слухачі можуть спілкуватися між собою, а також із співробітниками радіоорганізацій. Мовник має можливість постійно підтримувати зворотній зв'язок із своєю аудиторією.

На кінець 2009 року фактично не існувало вітчизняного ринку інтернет-радіо. Натомість у Харківській, Донецькій та Луганській областях поступово зростає кількість станцій, що працюють у такому форматі. Пояснюється все просто: інвесторам не вигідно вкладати гроші в проекти, що балансують на межі

окупності і не приносять великого прибутку. О.Я. Гоян має рацію, стверджуючи, що «такі проекти можуть заробити на розміщенні рекламних банерів на сайтах і невеликій за обсягом рекламі в ефірі. При цьому важливо правильно обрати свою цільову аудиторію і не дублювати те, що вже є на FM-станціях» [92]. Більшість мережевих радіоінженерів вважають свою справу неприбутковою і малоефективною. Проте лідери вітчизняного FM-ефіру активно реєструють свої інтернет-бренди і виходять у мережу. Інтернет-радіо дає змогу зробити спектр послуг набагато ширшим.

Інтернет для радіостанцій є надзвичайно важливий технологічний спосіб поширювати свою програмну продукцію у місцевості, куди радіосигнал не може пройти або коштує настільки дорого, що не є економічно доцільним. Глобальна комп'ютерна мережа дозволяє станціям транслювати свої передачі для будь-якої аудиторії, яка має доступ до Інтернету – інтерактивного джерела інформації. Тому глобальна комп'ютерна мережа стає додатковим способом для радіоорганізацій доносити інформацію до аудиторії. Будь-який матеріал, що передається через радіоефір, може бути про дубльований на Інтернет-сайті станції. І слухач має змогу звернутися до веб-сторінки станції за можливістю знову прослухати повідомлення, що зацікавило. Інтернет для радіо є додатковим способом економії та заробітку грошей. Станції відкривають власні сайти, на яких знайомлять потенційну аудиторію із програмою передач, рекламують власних ведучих, проводять конкурси, вікторини, опитування аудиторії.

За твердженням О.Я. Гояна, у 2000 році з'явилася нова технологія – індивідуальне інтернет-мовлення, подкастинг, що дозволяє автоматично завантажувати звукові файли на мобільний пристрій споживача [92]. Зрештою, технологія подкастингу є результатом поєднання функціональних особливостей радіомовлення та інтернету. Це своєрідний звуковий щоденник. Все, що записано в звуці, можна у вигляді окремого файлу викласти в інтернеті для ознайомлення будь-кого і будь-коли. Радіостанції намагаються отримати нові можливості доступу до цільової аудиторії:

цілодобово через подкастинг транслюють свої програми, формують музичні інтернет-магазини, використовуючи PSS-програми та канали.

Ми поділяємо думку науковця відносно того, що Інтернет навряд чи є небезпечним для сучасного радіо, оскільки він не поглинув мовлення, а дав можливість станціям продавати свої послуги і встановлювати інтерактивний зв'язок із аудиторією на новому технологічно-програмному рівні. На початку XXI сторіччя Інтернет і радіо – це рівноправні партнери в галузі масової комунікації, які взаємодоповнюють одне одного, і саме в цьому їхня спільна перспектива.

16 червня 2003 року відбулася епохальна подія в історії радіомовлення: 16 телерадіокомпаній із 15 країн світу розпочали цифрове радіомовлення на середніх хвилях загальним обсягом 195 годин щоденно [157]. Початок мовлення присвячено, зокрема, знаменній події в історії Міжнародного союзу електрозв'язку – Всесвітній радіоконференції WRC ВКР-2003, що відбулась у Женеві (Швейцарія). Саме в цьому місті розпочато цифрове радіомовлення у середньохвильовому діапазоні на частоті 1179 кГц, передавачем потужністю 2 кВт, програмне наповнення сформовано «Radio France».

Ера аналогового радіомовлення, як свідчить розвиток і світового, й українського радіоефіру, поступається перед ерою цифрового радіо. З одного боку, аналогова система радіомовлення в Україні загалом вичерпала свої перспективні технічні можливості. А це позначається передусім на можливості постійно отримувати якісний сигнал, скажімо, під час руху автомобіля, а також у зонах безперешкодного прийому аналогових АМ та УКХ-передавачів, які переповнені сигналами радіостанцій і не мають достатніх потужностей для збільшення кількості ефірних частот. Однак аналогове мовлення забезпечувало головне – достатньо високу, зокрема в FM-діапазоні, якість передачі сигналу, що не залежала від атмосферних, географічних та індустріальних перешкод. Тому перехід від однієї системи до іншої відбувається тоді, коли, попри якість, передбачені також інші

медіапослуги, нові й функціональні одночасно, що вельми актуальні для вітчизняного радіоринку.

Цифрове радіомовлення – це метод передачі радіосигналу, який базується на цифрових технологіях і, на відміну від аналогового методу, передбачає принципово нові можливості передачі звукових програм, створених в результаті поєднання мультимедійної інформації – текстової, візуальної, графічної і власне звукової [99]. Тому йдеться не лише про забезпечення споживача інформацією, а й про сервісне її сприйняття, тобто певні сервісні послуги, що супроводжують інформацію.

Появу на дисплеї цифрового приймача текстового контенту музичної програми, фото та відеозображень виконавців можна вважати сервісним (мультимедійним) поданням інформації. Тобто на екрані цифрового приймача може відобразитися не лише інформація про радіостанцію (частота, мова, жанр), додаткові повідомлення про передачу (назва пісні, її текст, автори та виконавці), а й різноманітні відомості – новини, курси валют, прогноз погоди тощо. Уся ця інформація може бути записана в приймачі. Користувач, слухаючи радіо у фоновому режимі, може повернутися до неї в будь-який час. Цифрові передавачі для оптимального доступу до аудиторії потребують, порівняно з аналоговими, менше потужності й значно ширше дають змогу використовувати спектр радіочастот. Цифрові передавачі можуть бути інтегровані з комп'ютерами, що сприяє якнайшвидшому обробленню звукового сигналу слухачем.

У світі створено консорціум DRM (Digital Radio Mondiale), до складу якого входять радіомовні компанії багатьох країн, оператори зв'язку, виробники DRM-приймачів, а також науково-дослідні інститути. Цей стандарт цифрового радіо в діапазонах коротких, середніх та довгих хвиль до 30 МГц характеризується орієнтацією на частоти з великими зонами охоплення, актуальний для країн, де якісний прийом радіосигналу зникає за 30–40 км від станції. Це актуально і для Харківської, Донецької та Луганської областей.

А. Костюченко виокремлює переваги цифрового радіомовлення за системою DRM [157]. Це передусім можливість трансляції на одній частоті в одній смузі частот 10 кГц одночасно традиційного амплітудно-модульованого сигналу і цифрового. Для налагодження трансляції радіопрограм із цифровою модуляцією необхідно впровадити лише цифровий модулятор. При цьому продовжується використання існуючого частотного планування в СХ-діапазоні.

Цифрове радіо, окрім якості прослуховування програм, дає змогу модернізувати виробництво радіопродукції. Найрізноманітніші звукові цифрові комп'ютерні програми «Cool Edit», «Digiton», «Sound Force», «Dalet» тощо є визначальними в сучасній сфері аудіопродакшн. Запис, монтаж, зведення програм у комп'ютері з будь-яких носіїв звуку – цифрових (DAT-касети, компакт-диски, міні-диски) і аналогових (компакт-касети, студійна плівка, вінілові диски (платівки)), а також подальша їх трансляція в ефірі – це можливість постійного вдосконалення виробництва аудіопродукції, це гарантія стабільності розвитку радіомовлення.

В Україні прийнято план розвитку радіопростору, де передбачено перехід країни на цифрове мовлення до 17 червня 2015 року [238]. Це ж стосується й радіо зі стандартом T-DAB та експериментально – з DRM. Із 2008 року за наявності частотного ресурсу переоформляються ліцензії радіокомпаніям тільки на цифрове мовлення.

У рішенні Нацради за основу взято напрям, який дає змогу переходити на цифрові стандарти без різких економічних коливань на радіомовному ринку. Бо загалом процес переходу від аналогового мовлення до цифрового, хоча й відкриває для суспільства низку нових можливостей та переваг в отриманні інформації та її виборі, все ж таки може призвести до зменшення надходжень від реклами, абонентської плати, зменшуватиме конкуренцію на ринку програмних послуг та технологій.

Перехід на цифрове радіомовлення в Україні, як зазначається у відповідних документах [27], має стати основною метою національної

політики у сфері мовлення, яка передбачає забезпечення ефективності використання радіочастотного ресурсу, розширення спектру програмних та інтерактивних послуг в ефірі та підвищення їх якості, захист конкуренції на радіомовному ринку.

Однією з особливостей запровадження цифрового радіо в нашій державі є значна роль у цьому процесі суспільного мовлення, яке, хоча й законодавчо затверджено, однак поки що в Україні не працює. А саме однією з особливостей розвитку цифрового радіомовлення в Європі є доступ до програм суспільного мовлення, при цьому воно відіграє домінуючу роль у процесі переходу на «цифру». До того ж, суспільне мовлення не втрачає своєї аудиторії, забезпечує фінансові можливості комерційних мовників та враховує місцеві мовні й національні особливості слухачів.

Враховуючи, що в Україні частотні присвоєння в СХ-, ДХ-, КХ-діапазонах використаються менш ніж за 10 років, існує реальна загроза їх втрати в областях. Найвірогіднішим варіантом цифрового радіо в Україні на комерційній основі у найближчі роки є формат High Definition. Він дасть змогу впровадити цифрове радіомовлення на базі вже існуючого аналогового мовлення, значно розширити кількість сигналів на одній хвилі, а також паралельно зі звуковим сигналом передавати відеозображення і рекламні банери. Отже, цифрові технології – це якісний прорив для України на ринку інформаційних послуг.

Однак В. І. Набруско висловлює сумнів, щодо успішного функціонування цифрового мовлення в українських реаліях початку ХХІ сторіччя, стверджуючи, що «це не зовсім революція ЕЗМІ» [287]. На думку науковця, цифрове мовлення – це потреба часу, але це й початок глобальної капіталізації. Бо змінюється весь ланцюжок виробництва, вся індустрія радіомовлення, починаючи від нових приймачів, які дуже дорого коштуватимуть споживачеві, і закінчуючи передавальними мережами. Усе це потребує єдиних стандартів, які ще не вироблено.

Таким чином, на кінець 2009 року однією з основних причин гальмівних процесів у розвитку радіомовлення як в Україні загалом, так і в східних її областях зокрема, є відсутність рішення на державному рівні про те, який вид мовлення має бути пріоритетним чи всі вони на цьому історичному етапі однаково важливі.

Висновки до третього розділу. На початок XXI сторіччя утворилися коаліції великого бізнесу, почалася «велика приватизація». За відсутності суспільного інтересу та як наслідок суспільного запиту на інформаційну стратегію в медіаполі суттєву роль відіграють лише інтереси великого капіталу. Увага корпоративних груп до мас-медіа зумовлена пошуком ефективних інструментів політичного впливу. Як наслідок, майже всі приватні радіоорганізації потрапили в залежність від «політичних» джерел фінансування. У Донецькій, Луганській та Харківській областях радіомовлення опинилося під впливом органів виконавчої влади, було влаштовано своєрідний тотальний контроль. Матеріальні труднощі та політичні реалії зробили майже неможливим існування незалежних мас-медіа на місцях.

Для радіопростору східних областей, як і для всієї держави, актуальною є консолідація зусиль задля зменшення наслідків економічної кризи, вивчення досвіду інших регіонів щодо вирішення проблемних питань, які постають під час впровадження цифрового радіомовлення, а саме: забезпечення домогосподарств прийнятною апаратурою, зокрема через місцеві соціальні міські та обласні програми, модернізація існуючого обладнання, об'єднання зусиль органів влади для пошуку фінансових ресурсів тощо, збереження журналістських кадрів, радіопроектів, які є стимулом для духовного розвитку та побудови громадянського суспільства.

Радіомовлення так само, як й інші електронні ЗМК, визначаючись на межі сторіч із подальшим розвитком, проводить технологічну та змістову реорганізацію – стає цифровим. Перехід радіомовлення на цифрові стандарти зумовлено насамперед обмеженістю радіочастотного ресурсу,

необхідністю підвищення технічної якості радіопрограм, впровадження перспективних технологій, а також відсутністю державної підтримки Концерну РРТ як пріоритетного оператора комунікаційних послуг.

Водночас на цьому етапі головні гравці галузі не готові ні технічно, ні фінансово, ні ментально до радикальної зміни технології передачі і прийому сигналу. Гальмує процес і невизначеність з основними цифровими форматами, а отже, й з новими шляхами розвитку радіо, які частково або поступово використовуються в різних країнах, зокрема й в Україні. Хоча загалом цифрові формати принципово змінюють можливості радіомовлення в регіонах.

Незалежно від системи впровадження цифрового радіомовлення, її політичної, економічної чи соціальної доцільності в Україні, як і в Європі, мають існувати механізми державної підтримки цього процесу, що ґрунтуються передусім на прямому бюджетному фінансуванні та готовності суспільства отримати нові інформаційні переваги й можливості вибору.

Упровадження цифрових методів оброблення сигналів у системах формування і трансляції передач сприятиме інтеграції вітчизняного регіонального мовлення у світовий інформаційний радіопростір.

ВИСНОВКИ

Завдяки опрацьованому науково-теоретичному матеріалу, вивченню роботи радіокомпаній та редакцій радіомовлення безпосередньо на місцях, проведеним моніторинговим дослідженням радіомовлення, аналізу програм передач комунальних та недержавних радіоорганізацій, систематизації мікрофонних матеріалів, а також власному практичному досвіду авторові вдалося узагальнити й сформулювати основні наукові результати дисертації:

1. Проаналізовано історію зародження та розвитку радіомовлення в регіонах України. Установлено, що стрімкий розвиток радіо перетворив мовлення з технічного засобу зв'язку на виховний інструмент суспільства. Кожен історичний етап розвитку радіомовлення в Україні слугував підґрунтям для посилення його впливу на громадян.

Окрім цього, соціально-політичні конфлікти, що мали місце в суспільстві в кінці ХХ сторіччя, особливо в індустріальному Донбасі та на Слобожанщині, поставили вимогу переосмислення організаційної функції радіо. Аналіз діяльності місцевих радіоорганізацій у східних областях у 90-х роках ХХ століття під час шахтарських страйків дає підстави стверджувати, що мовники своєю вичікувальною позицією сприяли поглибленню приглушених конфліктів у суспільстві, новому їх розгортанню.

Поява ж у медіапросторі недержавних радіостанцій засвідчує новий етап розвитку регіонального радіомовлення в Україні. У секторі електронних ЗМІ поступово створюється конкурентне середовище, що сприяє альтернативності розповсюдження та отримання інформації. Водночас на місцях зберігається досить потужна система державного радіомовлення.

Розпад Радянського Союзу (серпень 1991 року) позначився на роботі комунального радіомовлення. Проголошення незалежності України було відправною віхою пошуку і поступового ствердження нових прийомів, форм і засобів роботи в радіофері. В умовах незалежності інформаційне радіомовлення почало ґрунтуватися на принципово нових засадах, значно

зросли його обсяги, воно стало багатoproграмним і демократичним за суттю, сучасним за формою й методами здійснення.

Водночас серйозною причиною кризових явищ державного радіо на початку ХХІ століття є занепад проводового мовлення, яке за радянських часів було основним засобом поширення радіопередач. В умовах ринку, де перевага надається не ідеології, а фінансовій доцільності, державне проводове мовлення виявилось нездатним витримувати випробування на життєздатність.

Вирішити ж проблему відродження проводового радіо можуть і мають лише співзасновники цих радіоорганізацій – райдержадміністрації та районні й міські ради, – розглянувши на сесіях своїх рад питання про збільшення чисельності творчих працівників і як похідне від цього – розширення фінансування радіоредакцій на місцях. Розвиток системи проводового мовлення можливий тільки за наявності цільової підтримки держави.

Натомість місцеве державне радіомовлення теж намагається створити свої сучасні FM-станції з цифровою технологією. Безперечною перевагою регіонального радіомовлення є його самозаснованість, бо на місцях досить швидко було організовано роботу незалежних FM-станцій. Існування великої кількості незалежних радіоорганізацій – явище позитивне з огляду на забезпечення відповідної конкуренції.

На початку ХХІ сторіччя майже всі приватні радіостанції залежать від політичних джерел фінансування. Радіомовлення на місцях перебуває під великим впливом органів влади, переважно виконавчої. Фактично тотальний контроль здійснюється в переважній більшості регіонів. Свобода отримання інформації слухачами є обмеженою. Матеріальні труднощі й політичні реалії роблять майже неможливим існування незалежних ЗМІ в регіонах.

Відстоюючи певні принципи, об'єктивно висвітлюючи події, радіомовлення в жодному разі не має права ставати додатком будь-якої впливової сили. Ігнорування цього принципу неминуче призводить не лише до грубих порушень закону, а й до втрати незалежності радіоорганізацій.

2. Визначено специфічні ознаки регіонального (обласного), місцевого (районного), міського (муніципального), а також низового (на рівні селища, сіла, підприємства, санаторію, стадіону, парку тощо) радіомовлення, зроблено їх аналіз.

Узагальнені результати огляду джерельної бази дають змогу визначити можливі перспективні напрями дослідження радіомовлення в областях. Ними можуть бути: 1) вітчизняний регіональний радіопростір (структура, зміст, способи трансляції); 2) персоніфікація місцевого мовлення; 3) порівняльні особливості функціонування місцевого мовлення державних та недержавних радіоорганізацій; 4) творчі аспекти діяльності місцевих радіостанцій тощо.

Визначено тенденції й проблеми формування радіомовного ринку в областях на межі сторіч. Радіомовлення стало потужним знаряддям впливу на суспільство як центральної, так і місцевої влади. Воно з самого початку, з одного боку, несло справжню культуру у тогочасне суспільство майже суцільної неписьменності, а з іншого – виховувало з громадян звичайних обивателів.

У незалежній Україні радіомовлення на місцях стало посередником між владою та народом. Але воно не впоралося з функцією громадського контролю за діяльністю органів державної влади, навпаки – виконувало їх волю. Водночас перетворилося на одне з основних джерел забезпечення реалізації прав і свобод громадян на отримання інформації про внутрішню та зовнішню політику держави, роботу органів влади, події в країні та світі.

Справжнє інформаційне суспільство надає нові можливості для розвитку демократії, врахування громадської думки та контролю за діяльністю державно-владних структур. Воно має забезпечити правові й соціальні гарантії того, що кожний громадянин будь-коли зможе отримати інформацію, яка необхідна для його життєдіяльності та вирішення поставлених перед ним проблем.

Бурхливо розвиваючись на новій техніці радіомовлення набуває нових особливостей та ширших можливостей. Воно виконує специфічні завдання

національного державотворення. В умовах розвитку телекомунікацій радіо не тільки не втратило аудиторію, а й розширило її завдяки збільшенню кількості радіостанцій, оперативному використанню ними інформації й популярності багатьох програм.

3. Досліджено комплекс правових умов, за яких працює вітчизняне радіомовлення. Законодавча робота, яка проводиться в Україні, закладає передумови для справжнього плюралізму думок в інформаційному просторі, який би, з одного боку, став відкритою системою, а з іншого – захищав би українську мову, культуру, духовність, залучав би слухачів до найкращих надбань світового мистецтва, загальнолюдських цінностей.

У нашій державі створено належні умови для вільного та безперешкодного функціонування радіомовлення всіх форм власності. Тим самим громадянам гарантовано право на свободу слова та інформацію.

Потребує остаточного вирішення питання міжнародного статусу синхронних мереж мовлення, створених за часів СРСР. Проводові радіоорганізації повинні мати повноцінні ліцензії, видані Національною радою. Це впорядкує правову перспективу діяльності проводового мовлення.

4. Поєднано результати дослідження щодо теоретичних засад розвитку радіоефіру на місцях з практикою функціонування вітчизняного мовлення, що дає змогу передбачити перспективи його розвитку в системі всеукраїнського радіопростору.

Під час проведеного дослідження визначено головні чинники оптимізації мовлення в регіонах на межі сторіч. Це використання творчих надбань мовлення в східних областях попередніх періодів його розвитку та приведення їх у відповідність до новітніх вимог; цілковите дотримання принципів достовірності, об'єктивності в поданні журналістського продукту; неприпустимість внутрішньоредакційної цензури; широке використання та урізноманітнення інтерактивних форм мовлення; напрацювання механізмів розширення творчої самореалізації ведучих програм; підвищення творчими працівниками свого професіоналізму.

Встановлено, що вітчизняне комерційне РМ, на відміну від традиційного державного, для України є принципово новою сферою моделювання ефіру й спілкування з аудиторією. Воно характеризується новими методами журналістської роботи й стандартами діяльності, які ґрунтуються на застосуванні творчого журналістського менеджменту й розширеному розумінні специфіки професії.

Бізнес і підприємництво забезпечують існування комерційної радіожурналістики як творчого процесу, адже йдеться про виготовлення журналістського продукту на продаж із метою отримання прибутку.

Унаслідок кардинальних змін у житті суспільства в 90-х роках ХХ сторіччя законодавчо закріплено можливість засновувати та утримувати радіостанції у приватній власності й таким чином поєднувати творчу журналістську роботу з підприємницькою діяльністю. До того ж, потенціал вітчизняного радіомовлення в областях дав змогу здійснити суттєві зміни в управлінській сфері та програмуванні.

Приватні станції створили систему комерційного радіомовлення, яка відображає ринкові відносини в суспільстві. Створено потужні регіональні радіомережі. Було визначено місце комерційного мовлення в системі вітчизняних мас-медіа та роль підприємницької діяльності в радіоефірі.

5. Визначено тенденції взаємозв'язку комунального та всеукраїнського радіоефіру, розглянуто застосування новітніх технологій мовлення у формуванні вітчизняного інформаційного простору. Державотворчі процеси започаткували глобальні зміни комунального радіомовлення, що підтверджується науковими фактами. Трансформація ідеологічно-сутнісних та структурно-жанрових засад мовлення призвела до значного поліпшення якості журналістського продукту. Зміни дали змогу наблизити регіональне мовлення до всеукраїнських, а часом і до світових стандартів, унаслідок чого підвищилася зацікавленість слухачів в отриманні об'єктивних відомостей про події в державі та світі.

Ідеологічні, змістові, структурні зміни мовлення на місцях дали можливість зробити прорив у багаторічній діяльності радіоорганізацій та суттєво демократизувати передачі. Зміни в структурі програм свідчать про формування модернізованої системи мовлення.

Водночас зазнала розподілу колись єдина багатомільйонна слухацька аудиторія СРСР, вона розпалася на безліч окремих аудиторій за вподобаннями. У регіонах у кожного радіомовника з'явилися свої слухачі. Рейтинги і формат почали відігравати засадничу роль на радіостанції.

Комерційний радіоефір на місцях породив певні проблеми, серед яких – домінування чинника персонального інтересу над суспільним. Заангажовані радіостанції певних політичних сил спотворювали інформацію про суспільні процеси на користь своїх власників. Це породжувало недовіру слухачів до журналістського продукту.

6. Розроблено рекомендації щодо шляхів вирішення проблем комунального радіомовлення, подальшого функціонування вітчизняного радіоефіру в областях, що стосується розуміння його специфіки та ролі у розвитку суспільства, теорії та практики радіожурналістики, а також нових підходів у розвитку журналістської освіти в Україні.

На початку ХХІ сторіччя нагальною потребою є утвердження принципу пріоритетності вітчизняного виробника інформаційного продукту та розробка системи заходів для сприяння розвитку радіостанцій, які працюють в ефірі українською мовою.

Якщо радіостанція хоче утримати споживача та збільшити кількість своїх слухачів, вона має якомога частіше залучати до своєї роботи активну аудиторію. Радіоорганізація за допомогою інтерактивності матиме значно вищу ефективність своєї роботи завдяки емоційному зв'язку зі слухачами. Працівникам радіоредакцій на місцях необхідно уважно дослухатися до думок та інтересів аудиторії – особистості, індивіда, нації, народу, і загалом задовольняти їхні різні за суттю інтереси, а не тільки політико-економічну волю засновника. Це – прямий шлях до створення національного

інформаційного простору, подальшого розвитку радіомовлення. Радіоорганізаціям слід уважно вивчати слухацькі аудиторії і складати програми з максимальним урахуванням розподілення часу, характеру занять, психічного і фізичного стану слухача в різні проміжки часу. Бо саме ціннісні орієнтації особистості мають провідне значення в умовах вільного обміну інформацією.

Радіомовленню на місцях слід вийти на сучасний професійний рівень, щоб протистояти негативним інформаційним впливам, убезпечити від них свідомість співвітчизників, зробивши національний інформаційний простір дійсно всеукраїнським за змістом і формою, а також унеможливити неповноту, невчасність і недостовірність інформації через негативні наслідки функціонування інформаційних технологій або внаслідок поширення інформації, забороненої чи обмеженої законами України. Для цього необхідно проводити цілісну державну інформаційну політику.

Піднесення України до рангу й рівня сучасного інформаційного суспільства може бути прискорено лише узгодженими, послідовними, законними діями всіх гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової. Можливо владі варто зберегти пріоритети державних електронних ЗМІ, зокрема, радіомовлення, як єдиних і найбільш ефективних державотворчих інструментів перехідного періоду. Тобто увиразнити в них українську законодавчу специфіку.

Практика переконує, що державна підтримка розвитку комунального радіомовлення, а також державне регулювання інформаційних відносин у регіонах потребують зміцнення. Ідеться про підвищення ролі радіомовлення, зокрема, у державотворчих процесах, формуванні структур громадського суспільства, національної свідомості та патріотизму.

Доцільніше знайти можливість відновити проводове радіо у регіонах, ніж розпочинати ефірне мовлення з нуля. Ефірне радіомовлення доцільно впроваджувати лише там, де неможливо відновити повністю зруйноване аналогове, а також у найвіддаленіших населених пунктах. Якщо радіо

непотрібне «Укртелекому» через неприбутковість, то необхідно створити державну госпрозрахункову структуру, щоб підтримати проводове радіо.

Із метою розвитку комунального проводового мовлення доцільно було б створити мережу місцевого та муніципального мовлення на базі обласного державного радіо. Створення розгалуженої мережі радіомовлення в усіх районах і містах області покращило б технічний рівень місцевих студій, а також дало можливість професійного навчання і підвищення кваліфікації радіожурналістів. Для цього потрібна державна підтримка й ініціатива керівництва обласних ТРК. До того ж, у бюджеті всіх рівнів необхідно передбачити фінансування на відновлення комунального проводового радіо.

У системі організаційного забезпечення державна інформаційна політика має передбачати заходи щодо створення аналітичних служб для моніторингу процесів і тенденцій у діяльності ЗМІ. Державне радіо має визначити найефективніші форми (нова стилістика, формат) комерційного мовлення і використати їх у своїх програмах.

Перспективним шляхом поширення радіопрограм має стати модернізація загальнонаціональних радіомереж УР-1, УР-2, УР-3 та переведення мовлення у FM-діапазон. З огляду на труднощі з розрахунком вільних частот мовлення, тривалість процедури узгодження та міжнародної координації у Програмі модернізації НРКУ з відновлення і модернізації ліній зв'язку проводового мовлення доцільно було б врахувати канали мовлення обласних державних телерадіокомпаній, яким Національною радою вже видано ліцензії на мовлення з використанням частот у FM-діапазоні. Варто створити розгалужену мережу місцевого FM-мовлення в усіх районах регіону на базі обласної державної телерадіокомпанії.

Незалежно від системи впровадження цифрового радіомовлення в Україні мають існувати механізми державної підтримки цього процесу.

Щоб забезпечити успішну історичну перспективу України щодо національної інформаційної політики, слід дотримуватися таких принципів:

- інформаційно-частотний ресурс варто розглядати як державний феномен одного рівня з надрами, землею, повітрям, водою;
- інформаційну політику слід вважати наймобільнішим державним інструментом у подоланні внутрішніх соціальних викликів і зовнішніх загроз;
- інформаційна політика має спонукати і контролювати ЗМК у процесі формування національно-патріотичних настроїв і почуттів;
- новітні інформаційні технології повинні впроваджуватися не лише через комерційно-ринкові мотивації, а й з урахуванням пріоритетів державної інформаційної політики;
- переформування інформаційного поля держави під час переходу до цифрового мовлення має відбуватися за чітко визначеними алгоритмами змістовно-творчої концепції мовників.

Досвід радіомовлення в регіонах і надалі впливатиме на формування пріоритетів журналістської освіти в Україні. Весь процес навчання сучасного радіожурналіста й принципи радіожурналістської освіти мають враховувати особливості розвитку медіапростору в областях, що проаналізовано у цьому дослідженні, а також тісне поєднання теорії з практикою радіожурналістики, здатність максимально впливати на аудиторію.

Радіомовлення східних областей країни зі своїми характерними особливостями творення журналістського продукту розвиватиметься як модель, характерна загалом для України, яка прагне інтегруватися до світової прогресивної спільноти, а регіональна радіожурналістика стане одним з основоположних провідників налагодження демократичних процесів у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Текст] : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96–ВР // ВВР. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Про авторське право і суміжні права [Текст] : Закон України від 23.12.1993 № 3792-ХІІ // ВВР. – 1994. – № 13. – С. 64.
3. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Текст] : Закон України від 28.02.1995 № 75/95–ВР // ВВР. – 1995. – № 13. – С. 85.
4. Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Текст] : Закон України від 02.06.1995 № 198/95–ВР // ВВР. – 1996. – № 5. – С. 18.
5. Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Текст] : Закон України від 14.02.1997 № 70/97–ВР // Закони України про діяльність засобів масової інформації. – К.: Нацрада, 1998. – 52 с.
6. Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Текст] : Закон України від 22.10.1997 року № 595/97–ВР // ВВР. – 1998. – № 2. – С. 6.
7. Про внесення змін до Закону України «Про телебачення і радіомовлення» [Текст] : Закон України від 05.03.1998 № 196/98–ВР // ВВР. – 1998. – № 34. – С. 233.
8. Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про рекламу» [Текст] : Закон України від 14.02.1997 № 70/97–ВР // ВВР. – 1997. – № 15. – С. 115.
9. Про державну підтримку засобів масової інформації та соціальний захист журналістів [Текст] : Закон України від 23.09.1997 № 540/97–ВР // ВВР. – 1998. – № 50. – С. 302.
10. Про державну таємницю [Текст] : Закон України від 21.01.1994 № 3855-ХІІ // ВВР. – 1994. – № 16. – С. 93.
11. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні [Текст] : Закон України від 16.11.1992 № 2782-ХІІ // ВВР. – 1993. – № 1. – С. 1.

12. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах [Текст] : Закон України від 05.07.1994 № 80/94–ВР // ВВР. – 1994. – № 31. – С. 286.
13. Про інформаційні агентства [Текст] : Закон України від 28.02.1995 № 74/95–ВР // ВВР. – 1995. – № 13. – С. 83.
14. Про інформацію [Текст] : Закон України від 02.10.1992 № 2657-ХІІ // ВВР. – № 48. – С. 650.
15. Про науково-технічну інформацію [Текст] : Закон України від 25.06.1993 № 3322-ХІІ // ВВР. – 1993. – № 33. – С. 345.
16. Про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення [Текст] : Закон України від 23.09.1997 № 538/97–ВР // ВВР. – 1997. – № 48. – С. 296.
17. Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації [Текст] : Закон України від 23.09.1997 № 539/97–ВР // ВВР. – 1997. – № 49. – С. 299.
18. Про рекламу [Текст] : Закон України від 03.07.1996 № 270/96–ВР // ВВР. – 1996. – № 39. – С. 181.
19. Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України [Текст] : Закон України від 18.07.1997 № 485/97–ВР // ВВР. – 1997. – № 45. – С. 284.
20. Про телебачення і радіомовлення [Текст] : Закон України від 21.12.1993 № 3759-ХІІ // ВВР. – 1994. – № 10. – С. 43.
21. Про створення телерадіоорганізації Суспільного мовлення України [Текст]: Постанова Верховної Ради України від 21.11.1997 № 667/97–ВР // ВВР. – 1998. – № 11. – С. 51.
22. Про День працівників радіо, телебачення та зв'язку [Текст] : Указ Президента України від 11.11.1994 № 667/94–ВР // Україна: інформація і свобода слова : Зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – 832 с.
23. Про вдосконалення системи управління державним телебаченням і радіомовленням України [Текст] : Указ Президента України від 03.01.1995

- №12/95–ВР // Україна: інформація і свобода слова : Зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – 832 с.
24. Про Положення про Державний комітет телебачення і радіомовлення України [Текст] : Указ Президента України від 11.04.1995 №296/95 // Україна: інформація і свобода слова : Зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – С. 563–567.
25. Про тимчасове Положення про Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення [Текст] : Указ Президента України від 03.06.1994 №280/94 // Україна: інформація і свобода слова : Зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – С. 560–563.
26. Про заходи щодо підвищення рівня інформованості населення України про основні напрями державної політики [Текст] : Розпорядження Президента України від 28.03.1996 №72/96–РП // Урядовий кур'єр. – 1996. – 11 квіт.
27. Концепція Державної програми впровадження цифрового телерадіомовлення [Електронний ресурс] / Кабінет Міністрів України. – 2007. – 30 листоп. – Режим доступу: <http://www.comin.kmu.gov.ua> (17.09.2010). – Назва з екрана.
28. Європейська угода про захист телерадіомовлення [Текст] // Україна: інформація і свобода слова : Зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – 832 с.
29. Законодательный бюллетень для средств массовой информации [Текст]. – К. : [б. в.], 1997–1998.
30. Законодательство Украины в информационной сфере [Текст] / Укр. ин-т науч.-техн. и экон. информ. ; [Сост. : Бирбраер В.М. и др.]. – К. , 1995. – 142 с.
31. Законодательство Украины о средствах массовой информации [Текст]. – Х. : [б. в.], 1998.
32. Україна: інформація і свобода слова [Текст] : Зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – 832 с.

33. А було це так... [Текст] / [упоряд. В. А. Бурбела]. – К. : Політвидав України, 1986. – Вип. 3. – 127 с.
34. Аксенов Н. Р. Социально-психологические проблемы изучения эффективности идеологического воздействия средствами радио: на материалах конкретно-социологического исследования научно-атеистического воспитания в Челябинской области [Текст] : автореф. дисс. ... канд. философ. наук 09.00.01 / Николай Романович Аксенов ; Уральский гос. ун-т им. А. М. Горького. – Свердловск, 1973. – 33 с.
35. Анастасов А. Говорит «Донецкое радио» [Текст] / А. Анастасов // Дешеша.– 2003. – 12 апр. – № 15 (567).
36. Аронов Е. Е. Работа радиоузлов в здравницах профсоюзов [Текст] / Е. Е. Аронов. // Уч.-метод. центр Центр. совета по упр. курортами профсоюзов. – М. : Профиздат, 1988. – 28, [1] с.
37. Артеменко В. А. Говорит Донбасс [Текст] / В. А. Артеменко // Комсомолец Донбасса. – 1974. – 7 мая.
38. Артеменко В. О. Минуле. Сучасне. Майбутнє [Текст] / В. О. Артеменко. – Х. : Каравелла, 2002. – 348 с.
39. Артеменко В. А. Роль харьковского радио в установлении и укреплении Советской власти на Украине [Текст] / В. А. Артеменко, К. Р. Сабанин // Из истории энергетики, электроники и святы : сб. АН СССР. – М. : Знание, 1979.– Вып. 10.
40. Артеменко В. А. Харьковский радиотелецентр в датах и фактах (1921-1981 гг.) [Текст] / В. А. Артеменко // Из истории энергетики, электроники и святы : сб. АН СССР. – М. : Знание, 1982. – Вып. 13.
41. Бабчук Е. Прямий ефір: з чого все починалось [Текст] / Е. Бабчук // Журналіст України. – 2001. – № 5. – С. 27–30.
42. Багмут А. Й. Інтонційна виразність звукового мовлення засобів масової інформації [Текст] / А. Й. Багмут, Т. О. Бровенко, І. В. Борисюк, Г. Т. Олійник. – К. : [б. в.], 1994. – С. 43.
43. Бараневич Ю. Д. Говорить – значит действовать [Текст] /

- Ю. Д. Бараневич // Советское радио и телевидение. 1962. – № 7.
44. Бараневич Ю. Д. Жанровая проблематика районного радиовещания [Текст] / Ю.Д. Бараневич. – О. : Изд. Одесского обкома КПУ.– 1985. – С. 23.
45. Бараневич Ю. Д. Жанры радиовещания: проблемы становления, формирования, развития [Текст] / Ю.Д. Бараневич. – О. : Вища шк., 1978. – 451 с.
46. Бараневич Ю. Д. Проблема интерпретации фактов в информационных программах местного радиовещания Украины [Текст]: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук 10.01.10 / Юрий Дмитриевич Бараневич ; МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 1986. – 47 с.
47. Бараневич Ю. Д. Проблемы сочетания документального и художественного отображения действительности в радиожурналистике: литературно-драматическое радиовещание [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Юрий Дмитриевич Бараневич ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1966. – 20 с.
48. Барманкулов М. К. Жанры печати, радиовещания и телевидения : сравнительный анализ [Текст] / М. К. Барманкулов. – Алма-Ата : Изд-во Казах. ун-та, 1974. – 387 с.
49. Барноу З. Как писать для радио [Текст] / З. Барноу ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1960. – 289 с.
50. Без вины «атакованные»? [Текст] // Вечерний Харьков. – 2005. – № 81.
51. Березовас А. Говорит «Колхозная радиостанция» [Текст] / А. Березовас, В. Шванас. // Науч.-метод. отдел Гос. ком. Совета Министров СССР по телевидению и радиовещанию. – М., 1970. – 23 с. – (Б-ка работника РВ и ТВ).
52. Берестов Н., Головнев А., Радоус В. Таким было начало [Текст] / Об истории развития радиовещания в Донбассе / Н. Берестов, А. Головнев, В. Радоус // Вечерний Донецк. – 1987. – 6 мая.
53. Бернштейн С. И. Язык радио [Текст] / С. И. Бернштейн. – М. : Наука, 1977. – 234 с.

54. Богданов Н. Г. Добровольные помощники. Общественные начала в печати и на радио [Текст] / Н. Г. Богданов. – Ленинград : О-во по распространению полит. и науч. знаний РСФСР, 1963. – 100 с.
55. Брайант Дж. Основы воздействия СМИ [Текст] / Дж. Брайант, С. Томпсон ; пер. с англ. В. В. Кулебы и Я. А. Лебедеико ; под ред. Э. В. Крайникова. – М. ; СПб. ; К. : Вильямс, 2004. – 425 с.
56. Браун Дж. Эффективный менеджмент на радио и телевидении [Текст] : в 2 т. / Дж. Браун, У. Коул ; пер. с англ. – М. : Мир, 2001. – 345 с.
57. Бубукин А. Какое радио мы слушаем? [Текст] / А. Бубукин // Шоу-мастер.– 2000. – № 2.
58. Вайшенберг З. Новинна журналістика [Текст] / З. Вайшенберг. – К. : Акад. Укр. Преси, 2004. – 97 с.
59. Вакалюк А. Страна не готова к DRM-радио [Текст] / А. Вакалюк // Экономические известия. – 2007. – 30 нояб. – № 213(746).
60. Вакалюк А. FM-станції опановують інтернет [Текст] / А. Вакалюк // Экономические известия. – 2007. – 12 нояб. – № 199(732).
61. Вартанов Г. И. Основы журналистики [Текст] / Вартанов Г. И., Шкляр В. И. – К. : Ін-т журналістики, 1997. – 125 с.
62. Васильева Т. В. Курс радиотелевизионной журналистики [Текст] / Васильева Т. В., Осинский В. Г., Петров Г. Н. – СПб. : Специальная л-ра, 2004. – 288 с.
63. В диапазоне современности: радиовещание 80-х годов в нашей стране и за рубежом [Текст] / под ред. В. Н. Ружникова. – М. : Искусство, 1985.
64. В диапазоне современности: тенденции развития радио в современном мире [Текст] : сб. ст. / [сост.: В. П. Зверев, В. Н. Ружников ; отв. ред. и вступ. ст. В. Н. Ружников]. – М. : Искусство, 1984. – 333 с. – (Радиовещание 80-х годов в нашей стране и за рубежом).
65. Ведучий у практиці сучасного радіомовлення [Текст] / упоряд. В. Я. Миронченко. – К. : Нац. радіокомпанія України, 2006.

66. Великий тлумачний словник сучасної української мови [Текст] / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2004. – 1440 с.
67. Владимиров В. М. Вступ до спеціальності «Журналістика» [Текст] : навч. посіб. / В. М. Владимиров. – К. : МАУП, 2006. – 156 с.
68. Владимиров В. М. Герменевтика журналістики [Текст] / В. М. Владимиров. – Луганськ : Вид-во Східноукр. держ. ун-ту, 1999. – 130 с.
69. Владимиров В. М. Дни последние – дни первые : эссе из истории журналистики [Текст] / В. М. Владимиров. – К. : КСУ, 2009. – 212 с.
70. Владимиров В. М. Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння [Текст] / В. М. Владимиров ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2003. – 281 с.
71. Владимиров В. М. Історія української журналістики (1917–1991 рр..) [Текст] : навч. посіб. / В. М. Владимиров. – К. : МАУП, 2007. – 174 с.
72. Владимиров В. М. Комерційна журналістика як галузь інформаційного бізнесу [Текст] / В. М. Владимиров. – К. : Український підприємець, 1998. – 146 с.
73. Владимиров В. М. Теорія і практика журналістської творчості [Текст] : навч. посіб. для студ. спец. Журналістика / В. М. Владимиров. – К. : КиМУ, 2006. – 126 с.
74. Вовк Б. Г. З мікрофоном у світі прекрасного (роль радіо в естетич. вихованні дітей і юнацтва) [Текст] / Б. Г. Вовк. – К. : Рад. школа, 1967. – 106 с.
75. Волков В. П. День радио : справоч. изд. по материалам редакций и служб Гостелерадио СССР [Текст] / В. П. Волков. – М. : Искусство, 1977. – 394 с.
76. Время работать на радио [Текст] / под ред. В. Н. Филимоновых. – М. : ФНР, 2002. – 351 с.
77. Все про медіа регіонів України [Текст] : проект Громадська експертиза. Свобода слова : всі обл. України : соц.-екон. ситуація ; політ. розклади ; групи впливу та ін. / Петренко А., Новаківська Д., Жук П. та ін. ; Фонд Центр Суспільство. – К., 2000. – 151 с.

78. Гальперин Ю. М. В эфире – слово [Текст] / Ю. М. Гальперин. – М. : Высшая шк., 1980. – 257 с.
79. Гальперин Ю. М. Человек с микрофоном [Текст] / Ю. М. Гальперин. – М. : Искусство, 1971. – 271 с.
80. Глейзер М. С. Радио и телевидение в СССР: даты и факты (1917–1986) [Текст] / М. С. Глейзер ; Гос. Ком. СССР по телевидению и радиовещанию. – М. : Искусство, 1989. – 140 с.
81. Глушков А. А. Основы звукового віщання : навч. посіб. для вузів зв'язку [Текст] / А. А. Глушков. – М. : Зв'язок, 1977. – 327 с.
82. Говорит и показывает Харьков: (из опыта обл. радиовещания и телевидения) [Текст] : сб. ст. – М., Науч.-метод. отдел Госком-та по РВ и ТВ, 1961. – 96 с. – (Б-ка работника РВ и ТВ).
83. Говорит «Сталино–Донбасс» : программа радиопередач [Текст] / Диктатура труда. – 1936. – 30 октября.
84. Говорить і показує Луганськ! [Електронний ресурс]. Редактор Т. Максимова – Луганськ : Луган. обл. держ. телерадіокомп. ; Луган. обл. благод. фонд підтримки регіон. ініціатив «Благовіст» ; громад. організ. «Луганська ініціатива», 2001.
85. Голос миллионов [Текст] / Диктатура труда. – 1927. – 28 мая.
86. Голубев Б. А. Радио и его аудитория: опыт конкретно-социологического изучения аудитории радиослушателей Бурятской АССР [Текст] / Б. А. Голубев. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1974.
87. Горяева Т. М. Радиогазета 20-х – начала 30-х годов как исторический источник [Текст] / Т. М. Горяева // История СРСР. – 1984. – № 1.
88. Гоян О. Я. Ефірна фонотека радіостанції: теорія музичного програмування [Текст] / О. Я. Гоян // Наук. зап. Ін-ту журналістики.– К. : Ін-т журналістики, 2003. – Т. 10. – С. 72–76.
89. Гоян О. Я. Звуковий образ комерційного радіомовлення: особливості формування [Текст] / О. Я. Гоян // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2005. – Т. 2. – С. 50–55.

90. Гоян О. Я. Комерційна радіожурналістика в Україні : становлення, розвиток, перспектива [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08 / Олександр Яремович Гоян ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка.–К., 2007. – 36 с.
91. Гоян О. Я. Комерційне радіомовлення: журналістика і підприємництво в радіоефірі [Текст] / О. Я. Гоян ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2005. – 318, [1] с.
92. Гоян О. Я. Основи радіожурналістики і радіоменеджменту [Текст] : підручник / О. Я. Гоян. – 3-тє вид., допов. – К. : Київ. ун-т, 2008. – 272 с.
93. Гоян О. Я. Радіостанція як ділове підприємство: методика журналістської творчості [Текст] : посіб. для студ. Ін-ту журналістики / О. Я. Гоян. – К. : Київ. ун-т, 2001. – 62 с.
94. Гоян О. Я. Технології програмування комерційного радіомовлення: добова верстка і формат [Текст] / О. Я. Гоян // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2006. – № 23. – С. 12.
95. Гоян О. Я. Типологічна характеристика молодіжних радіопрограм України [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.10 / Олександр Яремович Гоян ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1992. – 31 с.
96. Гоян О. Я. Фактори організації підприємницької діяльності в радіоефірі та теорія комерційного радіомовлення [Текст] / О. Я. Гоян // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2006. – Т 24. – С. 18.
97. Гоян О. Я. Формати «громадське радіо» і «розмовне радіо» в українському радіоефірі [Текст] / О. Я. Гоян // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2002. – Т. 7. – С. 70–72.
98. Гоян О. Формати радіостанцій: організація бізнес-плану ефірної діяльності [Текст] / О. Гоян, В. Гоян // Вісн. Київ. ун-ту. – К. : Ін-т журналістики, 1996. – Вип. 3. – С. 137–148. – (Серія Журналістика).
99. Гоян О. Я. Цифрове радіомовлення: українські перспективи [Електронний ресурс] / О. Я. Гоян. – Режим доступу: <http://www.journ.univ.kiev.ua> (15.04.10). – Назва з екрана.

100. Григораш Д. С. Журналістика у термінах і виразах [Текст] : довідник / Д. С. Григораш. – Львів : Вища шк., 1974. – 295 с.
101. Гриценко О. М. Мас-медіа у відкритому інформаційному суспільстві й гуманістичні цінності [Текст] : монографія / О. М. Гриценко. – К. : Київ. ун-т, 2002.
102. Гриценко О. Основи теорії журналістської діяльності [Текст] / Гриценко О., Кривошея П., Шкляр В. – К. : Ін-т журналістики, 2000. – 235 с.
103. Гриценко О. М. Природа інформаційного суспільства та розвиток світового ринку мас-медіа [Електронний ресурс] / О. М. Гриценко. – Режим доступу: <http://www.journ.univ.kiev.ua> (12.11.2009). – Назва з екрана.
104. Гриценко О. М. , Шкляр В. І. Основи теорії міжнародної журналістики [Текст] / О. М. Гриценко , В. І. Шкляр. – К. : ВПЦ Київ. ун-т, 2002. – 304 с.
105. Громадські начала в пресі, радіо, телебаченні: про досвід роботи з робітників активом [Текст] : збірник. – К. : Держполітвидав УРСР, 1961. – 147 с.
106. Грушин Б. А. Эффективность массовой информации и пропаганды: понятие и проблемы измерения [Текст] / Б. А. Грушин. – К. : Знание, 1979. – 198 с.
107. Губарев В. К. Історія України [Текст] : універсальний ілюстрований довід./ В. К. Губарев. – Донецьк : БАО, 2008. – 576 с.
108. Даниленко Е. ...И зазвучал эфир [Текст] / Е. Даниленко // Вечерний Донецк. – 1987. – 24 января.
109. Диктор у мікрофона [Текст] [Сб. ст.] / Гос. ком. СРСР по телебаченню і радіовещанню, Гл. Ред. писем і соціол. дослід. ; [Сост. Б. И. Сударов]. – М. : Искусство, 1983. – 93 с.
110. До зустрічі в ефірі [Текст] : очерки о радіостанції «Юність» / под ред. Э. Сагалаева. – М. : Искусство, 1986. – 150 с.
111. Достанко В. Роль радіовещання в комуністическом вихованні трудящихся [Текст] / Достанко В., Гатилло Е. – Минск : [б. и.], 1974. – 109 с.

112. Єгоров О. Ефірні гаразди і деякі негаразди [Текст] / О. Єгоров // Говорить і показує Україна. – 2003. – 18 верес. – № 39 (2390).
113. Єгоров О. Що сталося з українським радіомовленням? [Текст] / О. Єгоров // Говорить і показує Україна. – 2003. – 3 січ. – № 2 (2353).
114. Єлісовенко Ю. П. Інтонаційна диференційованість інформаційного, аналітичного та художньо-публіцистичного теле- і радіомовлення [Текст] / Ю. П. Єлісовенко // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К. : Київ. ун-т, 2006. – Вип. 14. – С. 47–50. – (Серія Журналістика).
115. Єлісовенко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки ведучих [Текст] / Ю. П. Єлісовенко // Ведучий у практиці сучасного радіомовлення / упоряд. В. Я. Миронченко. – К. : Укртелерадіопресінститут, 2006.
116. Єлісовенко Ю. П. Україна. Закони. Основні чинні кодекси і закони України [Текст] / Ю. П. Єлісовенко. – [2-ге вид.]. – К. : Махаон, 2003. – 976 с.
117. Емельянова Е. Что нужно знать диктору [Текст] / Е. Емельянова ; Ком. по радиовещанию и телевидению при Совете Министров СССР, науч.-метод. отдел. – М., 1969. – (В помощь общественной редакции радиовещания).
118. Живі голоси України : нариси про радіожурналістів [Текст] / упоряд. Н. М. Сидоренко. – К. : Київ. ун-т, 2004. – 237 с.
119. Загнітко А. П. Слово у душі – душа у слові: розповіді за сторінками авторської програми «Мово рідна, слово рідне...» (1989–1996 рр.) [Текст] / А. П. Загнітко ; [відп. ред. К.Ф. Шульжук]. – Донецьк: Академія, 1997.– 433 с.
120. Запровадження цифрового мовлення в країнах Європи: порівняльні таблиці цифрових практик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mediapravo.info/articles> (15.07.2009). – Назва з екрана.
121. Зарва М. В. Слово в ефіре: о языке и стиле радиопередач [Текст] / М. В. Зарва. – 2-е изд., перераб. – М. : Искусство, 1977. – 231 с.
122. Засурский Я. Н. Телерадиоэфир : история и современность [Текст] / Я. Н. Засурский, Л. Д. Азарх, Л. Д. Болотова. – М. : Аспект Пресс , 2005. – 237 с.

123. Здоровега В. Й. Вступ до журналістики [Текст] / В. Й. Здоровега. – Львів : Вища школа, 1994. – 111 с.
124. Здоровега В. Й. Українська періодика у сучасному національно-інформаційному просторі [Текст] / В. Й. Здоровега // Українська періодика: історія і сучасність. – Львів, 1995.
125. Зелінченко О. А. Інтерактивність як основа «живого» радіомовлення: історія виникнення та важливість упровадження соціального замовлення аудиторії [Електронний ресурс] / О. А. Зелінченко. – Режим доступу: <http://www.journ.univ.kiev.ua> (15.07.2009). – Назва з екрана.
126. Зенгер П. Стандарт DRM : особенности, возможности, преимущества [Текст] / П. Зенгер // Broadcasting : телевидение и радиовещание. – 2006. – № 5.
127. Интервью среди журналистов [Текст] // Местная печать, радио, телевидение как источник информации населения. – М., 1969. – 13 с.
128. Иванов А. М. Руйнує той, хто не вмiє будувати [Текст] / А. М. Иванов // Урядовий кур'єр. – 2002. – 6 квіт. – № 66 (2237).
129. Иванов В. Ф. Аспекты массовой коммуникации [Текст] / В. Ф. Иванов. – К.: Акад. Укр. Прессы : Центр Свободной Прессы , 2009 –. Ч. 4 : Информационное общество . – 2010. – 424 с.
130. Иванов В. Ф. Аспекты массовой коммуникации [Текст] / В. Ф. Иванов. – К.: Акад. Укр. Прессы : Центр Свободной Прессы , 2009 –. Ч. 5 : Глобализация . – 2010. – 118 с.
131. Иванов В. Ф. Журналістські права та обов'язки у світі Європейської конвенції прав людини [Текст] / Чиж І. С., Иванов В. Ф. ; Верховна Рада України, Ком. з питань свободи слова та інформації. – К. : Парлам. вид-во, 1999. – 23 с.
132. Иванов В. Ф. Законодавство про засоби масової інформації: український та зарубіжний досвід [Текст] / В. Ф. Иванов ; за ред. А. З. Москаленка. – К. : Київ. ун-т, 1999. – 188 с.

133. Іванов В. Ф. Законодавче регулювання діяльності комп'ютерних мас-медіа [Текст] / В. Ф. Іванов ; Верховна Рада України, Ком. з питань свободи слова та інформації. – К. : Парлам. вид-во, 1999. – 15 с.
134. Іванов В. Ф. Інформаційне законодавство: український та зарубіжний досвід [Текст] / В. Ф. Іванов ; наук. ред. А. З. Москаленко. – К. : Центр Вільної Преси, 1999. – 210 с.
135. Іванов В. Ф. Комп'ютерні мас-медіа на межі століть [Текст] / В. Ф. Іванов // Актуальні питання масової комунікації. – К. : Ін-т журналістики, 2002. – Вип. 3, ч. 1. – С. 41–42.
136. Іванов В. Ф. Контент-аналіз: методологія і методика дослідження ЗМК [Текст] : навч. посіб. / В. Ф. Іванов. – К. : ІСДО, 1994. – 112 с.
137. Іванов В. Ф. Масова комунікація як соціальне явище [Текст] / В. Ф. Іванов // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2002. – Т. 6. – С. 129–140.
138. Іванов В. Ф. Методологія та методика дослідження змісту масової комунікації [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08 / Валерій Феліксович Іванов ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 31 с.
139. Іванов В. Ф. Основні теорії масової комунікації і журналістики [Текст] : навч. посіб. / В. Ф. Іванов ; наук. ред. В. В. Різун – К. : Центр Вільної Преси, 2010. – 258 с.
140. Іванов В. Ф. Поняття «інформація» у різних науках [Текст] / В. Ф. Іванов // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К.: Ін-т журналістики, 2000. –Т. 1.– С. 71– 78.
141. Іванов В. Ф. Правові рамки діяльності українських засобів масової комунікації [Текст] / В. Ф. Іванов // Українське журналістикознавство. – К. : Ін-т журналістики, 2000. – Вип. 1. – С. 16–19.
142. Іванов В. Ф. Теоретико-методологічні основи вивчення змісту масової комунікації [Текст] : монографія / В. Ф. Іванов ; наук. ред. А. З. Москаленко.– К. : Київ. ун-т, 1998. – 202 с.

143. Історія національного радіоефіру : архівні матеріали (1942-1969) [Текст] / упоряд. Н. М. Сидоренко ; наук. ред. В. В. Різун. – К. : Ін-т журналістики, 2004. – 115 с.
144. История развития средств связи на Харьковщине [Текст] / Под ред. С. И. Татарчука и А. М. Кадурина . – Х . : Золотые страницы ... – Т. 1 : Радио и телевидение / В. И. Семененко , Л. Ф. Бортников . 2002. – 283 с.
145. Казаков Г. А. Ленинские идеи о радио [Текст] / Г. А. Казаков. – М. : Политиздат, 1968. – 288 с.
146. Карпенко В. О. Журналістика: основи професійної комунікації [Текст]: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл., що навч. за спец. «Журналістика» / В. О. Карпенко ; [наук. ред. В. В. Різун] ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К. : Нора-принт, 2002. – 347 с.
147. Карташова И. С. Библиография литературы по вопросам радиовещания и телевидения (1958–1962) [Текст] / И. С. Карташова, Л. М. Опыхтина. – М. : Моск. гос. ун-т, кафедра РВ и ТВ, 1964.
148. Кахно В. П. За вехой полувека [Текст] / В. П. Кахно // Комсомолец Донбасса. – 1978. – 7 мая.
149. Кахно В. П. Полвека в эфире [Текст] / В. П. Кахно // Социалистический Донбасс. – 1977. – 7 мая.
150. Квелде Р. Радио и формирование общественного мнения [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / Р. Квелде. – Рига, 1970. – 19 с.
151. Кийт М. Радиостанция / М. Кийт ; пер. с англ. А. И. Филекина. – М. : Мир, 2001. – 462 с.
152. Комар С. В. Радіо... і решта життя [Текст] / С. В. Комар. – О. : Астропринт, 2004. – 130 с.
153. Комаров С. Радиовещательные технологии: форматы радиостанций и как определить свой формат [Электронный ресурс] / С. Комаров. – Режим доступа: <http://www.radiostation.ru/music/format.html>. – Название с экрана.
154. Коренников А. Половина станцій убыточна [Текст] / А. Коренников // Среда. – 1998. – № 6.

155. Корнєєв В. М. Перспективи дослідження медіаформату [Текст] / В. М. Корнєєв // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2007. – Т. 29. – С. 33–36.
156. Корнєєв В. М. Перспективні напрями дослідження медіаформату [Текст] / В. М. Корнєєв // Вісн. Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – К. : Ін-т журналістики, 2008. – № 16. – С. 15–17. – (Серія Журналістика).
157. Костюченко А. Цифрове радіомовлення на середніх хвилях – об'єктивна реальність [Текст] / А. Костюченко // Говорить і показує Україна. – 2003. – 18 верес. – № 39 (2390).
158. Кошак О. М. Від азбуки Морзе до цифрового радіо: розвиток регіонального мовлення [Текст] / О. М. Кошак // Інформаційне суспільство. – К. : Ін-т журналістики, 2009. – Лип.–груд. – Вип. 10. – С. 31–36.
159. Кошак О. М. «Говорить і показує Луганськ!» – перша спроба електронної фіксації історії регіонального радіомовлення [Текст] / О. М. Кошак // Документалістика на порозі ХХІ століття: проблеми теорії та історії : матеріали Всеукр. наук. конф. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – С. 24–32.
160. Кошак О. М. Навчаючи – виховуємо [Текст] / О. М. Кошак // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2004. – Вип. 4. – С. 144–155.
161. Кошак О. М. Нотатки з історії радіомовлення на Луганщині [Текст] / О. М. Кошак // Інформаційне суспільство. – К. : Ін-т журналістики, 2007. – Вип. 5. – С. 34–36.
162. Кошак О. М. Початок становлення радіомовлення в Харківській області [Текст] / О. М. Кошак // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка : зб. наук. ст. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – № 15 (110). – С. 159–166. – (Серія «Філологічні науки»).
163. Кошак О. М. Регіональний інформаційний радіопростір: історія і сучасність [Текст] / О. М. Кошак // Становлення регіональної журналістики : зб. науч. работ. – Луганск: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2004. – Вып. 1. – С. 74–78.

164. Кошак О. М. Ретроспектива становлення і розвитку радіомовлення на Луганщині [Текст] / О. М. Кошак // Інформаційне суспільство. – К. : Ін-т журналістики, 2008. – Вип. 7. – С. 45–49.
165. Кошак О. М. Розвиток недержавного радіомовлення в Харкові впродовж останнього десятиріччя ХХ століття [Текст] / О. М. Кошак // Фольклор, література та мистецтво сходу України в системі етнокультурних вимірів : зб. наук. пр. – Луганськ, 2006. – Вип. 4. – С. 162–168.
166. Кошак О. М. Сучасний розвиток недержавного радіомовлення в Донецькій області [Текст] / О. М. Кошак // Інформаційне суспільство. – К. : Ін-т журналістики, 2009. – Січ.–черв. – Вип. 9. – С. 29–33.
167. Куденко О. Ч. Подвиг народа: о цикле художественно-публицистических радиопередач / О. Ч. Куденко. – М. : Искусство, 1971.
168. Кузин В. М. В эфире звучат голоса...: [общественное редактирование радиовещания и телевидения] [Текст] / В. М. Кузин. – Донецк : Кн. изд-во, 1962. – 34с.
169. Кусый К. Свободное плавание по радиоволнам [Текст] / Кусый К., Логвиненко О., Сумина Л. // Зеркало недели. – 1999. – № 40.
170. Лекции по методике конкретных социальных исследований [Текст] / под ред. Г. М. Андреевой. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1972. – 202 с.
171. Лизанчук В. В. Антиукраїнська агресія в інформаційному просторі України [Текст] / В. В. Лизанчук // Телевізійна й радіожурналістика. – Львів, 2003. – Вип. 5. – С. 9–28.
172. Лизанчук В. В. Внимание : включен приемник : (Влияние радио и телевидения на формирование гражд. активности молодежи). – Львов : Вища шк. Изд-во при Львов. гос. ун-те, 1986. – 125 с.
173. Лизанчук В. В. Засоби масової інформації і духовне відродження України: тексти лекцій [Текст] / В. В. Лизанчук. – Львів, 1990. – 69 с.
174. Лизанчук В. В. Основні засади функціонування сучасного українського радіомовлення [Текст] / В. В. Лизанчук // Телевізійна й радіожурналістика: історія, теорія, практика: погляд у майбутнє. – Львів, 1999.

175. Лизанчук В. В. Радіожурналістика: засади функціонування [Текст] : підручник / В. В. Лизанчук. – Львів : ПАІС, 2000. – С. 44–48.
176. Лизанчук В. В. Засоби масової інформації і формування громадянської позиції молоді [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.10 / Василь Васильович Лизанчук ; Київ. держ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1991. – 109 с.
177. Лучшие из худших [Текст] // Телерадіокур'єр. – 1998. – № 1.
178. Любосветов Д. И. По законам эфира: о специфике творчества радиожурналиста [Текст] / Д. И. Любосветов. – М. : Искусство, 1979. – 157 с.
179. Любосветов Д. И. Радиожурналист в процессе общения [Текст] / Д. И. Любосветов. – М. : Искусство, 1977. – 291 с.
180. Ляхоцкий В. П. Материалы радиовещания как источник изучения деятельности Компартии Украины в годы Великой Отечественной войны [Текст] : автореф. дисс. ... канд. ист. наук : 07.00.01 / Владимир Павлович Ляхоцкий ; Киев. высшая парт. школа. – К., 1990. – 22 с.
181. Ляшенко Б. П. Наедине с микрофоном [Текст] / Б. П. Ляшенко. – М. : Искусство, 1974. – 134 с.
182. Маграчев Л. Встречи у микрофона: очерки журналиста [Текст] / Л. Маграчев. – М. : Гос. ком-т по радиовещ. и телевидению при Совете Мин-ров СССР, науч.-метод. отдел. 1959. – 125 с. – (Б-ка работника РВ и ТВ).
183. Маккой К. Вещание без помех [Текст] / К. Маккой ; пер. с англ. – М. : Мир, 2000. – 282 с.
184. Матеріали Харківського центру соціологічних досліджень [Текст]. – Х. : ПОЛОсоціс, 1995.
185. Матеріали Центру соціологічних досліджень [Текст]. – Х. : ПОЛОсоціс, 1999.
186. Мачулін Л. І. Недержавні ЗМІ Харкова 1990–2000 років: сторінки історії в образах та спогадах сучасників [Текст] / Л. І. Мачулін. – Х.: РА, 2001. – С. 42.
187. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа [Текст] : у 2 т. / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – Т. 1 : Всесвітній

- відеоаудіолітопис: дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії. – Нова ред., перероб і доп. – 2006. – 384 с.
188. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа [Текст] : у 2 т. / І. Г. Мащенко. – Запоріжжя : Дике Поле, 2006. – Т. 2 : Термінологічний словник основних понять і виразів: телебачення, радіомовлення, кіно, відео, аудіо. – 2006. – 511 с.
189. Мащенко І. Г. Лики і лиця телерадіопростору [Текст] / І. Г. Мащенко.– К.: Українська Медіа Спілка, 2003.
190. Мащенко І. Г. Міфи і реалії телерадіоефіру [Текст] / І. Г. Мащенко. – К. : [б. в.], 2001. – 261 с.
191. Мащенко І. Г. Телебачення України [Текст] : у 2-х т. / І. Г. Мащенко.– К. : ТЕТРА, 1998. – Т. 1 : Телебачення de facto. – К., 1998. – 512 с.
192. Мащенко І. Г. Українське телебачення: штрихи до портрета [Текст] / І. Г. Мащенко. – К. : [б. в.], 1995. – 294 с.
193. Мащенко І. Г. Хроніка українського радіо і телебачення в контексті світового аудіовізуального процесу [Текст] / І. Г. Мащенко. – К. : Україна, 2008. – 381 с.
194. Медіа і право [Текст]. – К., 1996–1998.
195. Мелешенко О. К. Газетні інформаційні моделі: взаємозв'язок та взаємозалежність концепції і структури тематики [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.10 / Олександр Костянтинівич Мелешенко ; Київ. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1993. – 22 с.
196. Мелешенко О. К. Журналістикознавчі уявлення про світовий і національний простір, його безпеку [Текст] / О. К. Мелешенко. – К. : Задруга, 2006. – 63 с.
197. Мелешенко О. К. Інформація, інформаційний : слов. термінів і понять для журналістів і політологів [Текст] / О. К. Мелешенко, А. А. Чічановський, В. І. Шкляр. – К. : Грамота, 2007. – 68, [2] с. – (словник).
198. Мелешенко О. К. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір [Текст]:

- автореф. дис. ... д-ра філол. наук. 10.01.08 / Олександр Костянтинівич Мелешенко ; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1998. – 39 с.
199. Мелешенко О. К. Паперові та електронні інформаційні моделі [Текст] : навч. посіб. для студ. ін-тів і ф-тів журналістики / О. К. Мелешенко ; ІСДО ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1995. – 168 с.
200. Меньшикова А. Радио – детям: из опыта вещания для детей и юношества Всесоюзного радио [Текст] / А. Меньшикова. – М. : [б. и.], 1966. – 199 с.
201. Меркулов А. Ф. Радиоредакции на общественных началах: (из опыта работы обществ. редакций местного радиовещания) [Текст] / А. Ф. Меркулов.– М. : Сов. Россия, 1961. – 31 с.
202. Миронченко В. Я. Деякі тенденції і перспективи телерадіомовлення України [Текст] / В. Я. Миронченко // Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К. : Ін-т журналістики, 1998.
203. Миронченко В. Я. Інформаційне радіомовлення на Україні [Текст] / В. Я. Миронченко.– К.: Вища школа. Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1984.– 112с.
204. Миронченко В. Я. Інформаційне радіомовлення: управління, організація, планування [Текст] / В. Я. Миронченко. – К. : Ін-т журналістики, 1989. – 332 с.
205. Миронченко В. Я. Інформаційне радіомовлення України: сторінки історії [Текст] / В. Я. Миронченко. – К. : Дослід. центр історії журналістики, 1996. – 225 с.
206. Миронченко В. Я. Коли радіо говорило азбукою Морзе [Текст] / В. Я. Миронченко // Говорить і показує Україна. – 2003. – 24 квіт.
207. Миронченко В. Я. Основи інформаційного радіомовлення [Текст] / В. Я. Миронченко. – К. : Вища школа. Вид-во при Київ. держ. ун-ті, 1996. – 347с.
208. Миронченко В. Я. Технічні засоби радіомовлення та звукозапису [Текст] : навч. посіб. для студ. Ін-ту журналістики / В. Я. Миронченко. – К. : Ін-т журналістики, 2004. – 75 с.

209. Москаленко А. З. Інформаційний простір і реклама [Текст] / А. З. Москаленко // Регіональна преса України: перспективи співпраці. – К., 1996. – С. 71–76.
210. Москаленко А. З. Основи масово-інформаційної діяльності [Текст] : підручник / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1999. – 634 с.
211. Москаленко А. З. Свобода преси як гарант свободи виборів [Текст] / А. З. Москаленко // Вісн. Київ. ун-ту. – К., 1999. – Вип. 7. – С. 4–15. – (Серія Журналістика).
212. Музыря А. А. Искусство слышать мир: эстетическая природа радиовещания [Текст] / А. А. Музыря. – М. : Искусство, 1989. – 270 с.
213. Набруско В. І. Українське радіо в електронному інформаційному просторі України: штрихи до трансформації суспільних відносин [Текст] / В. І. Набруско // Вісник Київ. ун-ту. – К. : Інтех-прес, 1997. – Вип. 5. – С. 50–54. – (Серія Журналістика).
214. Набруско В. І. Формування громадської думки в умовах легітимації політичної влади (масовокомунікативний вимір) [Текст] : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03 / Віктор Іванович Набруско ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2006. – 20 с.
215. Набруско В. І. Чи стане Україна господарем у власному інформаційному просторі? [Текст] / В. І. Набруско // Дзеркало тижня. – 2008. – 13–19 верес. – № 34 (713).
216. Нагорняк М. В. Державне і комерційне радіомовлення України як невід’ємна складова системи засобів масової інформації: «творчий тандем» чи «по різні сторони барикад» [Текст] / М. В. Нагорняк // Сучасне та майбутнє журналістики в плюралістичному суспільстві. – К., 1999. – С. 294–298.
217. Нагорняк М. В. Імідж радіожурналіста-ведучого [Текст] / М. В. Нагорняк // Слобожанщина. – 1998. – № 8. – С. 16–30.

218. Нагорняк М. В. Інформаційне мовлення Національної радіокомпанії України [Текст] / М. В. Нагорняк ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К. : ЛВК, 2008. – 130, [1] с. : табл.
219. Нагорняк М. В. Інформаційне мовлення Національної радіокомпанії України: сутність і структура [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Майя Володимирівна Нагорняк ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2007. – 20 с.
220. Нагорняк М. В. Новітні тенденції розвитку вітчизняного радіомовлення як визначальний фактор формування іміджу ведучого інформаційної програми 1-го каналу Національної радіокомпанії України [Текст] / М. В. Нагорняк // Українська журналістика. – К., 1998. – С. 37–40.
221. Нагорняк М. В. Особистість радіоведучого інформаційної програми Національної радіокомпанії України у контексті формування національного інформаційного простору [Текст] / М. В. Нагорняк // Роль ЗМІ в процесах державотворення. – К. : Київ. ун-т, 1998. – С. 118–120.
222. Нагорняк М. В. Очі і вуха народу : (проблеми формування інформаційного простору України) [Текст] / М. В. Нагорняк // Журналіст України. – 1999. – № 4.
223. Наші завдання [Текст] // Радіо: мовлення, слухання, техніка, аматорство. – Х., 1930. – № 1.
224. Нищук Л. Й. Массовая работа радиоредакций: (наши советы интервьюерам) [Текст] / Л. Й. Нищук. – М. : Искусство, 1970. – 25 с.
225. Нові тенденції розвитку ЗМІ у посттоталітарний період [Текст] : зб. наук. ст. / за ред. А. Москаленка. – К., 1993.
226. Новосвітній В. «Радіо РОКС Україна»: друге дихання [Текст] / В. Новосвітній // П'ятниця. – 1998. – 13 лют. – № 7 (311).
227. Обзор писем радиослушателей за 1974 год [Текст] : сборник. – М. : Ком. по радиовещанию и телевидению при Совете Министров СССР, науч.-метод. отдел, 1975. – 147 с.

228. Олейник В. П. Радиопублицистика: проблемы теории и мастерства [Текст] / В. П. Олейник. – К. : Вища школа, Изд-во при Киев. ун-те, 1978. – 372 с.
229. Омеляненко Ю. І. Телерадіомовлення України: шляхи становлення і розвитку [Текст] / Ю. І. Омеляненко. – К. : Раритет, 1997. – 100 с.
230. Остапенко Я. Проводове радіо потребує захисту [Текст] / Я. Остапенко // Урядовий кур'єр. – 2002. – 19 квіт. – № 75 (2246).
231. Панкратов А. С. Боевые помощники [Текст] / А. С. Панкратов. – М. : Моск. рабочий, 1961. – 48 с.
232. Паримський І. С. Національна преса: сучасні проблеми теорії : монографія [Текст] / І. С. Паримський // Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2007. – 288 с.
233. Пенчук І. Л. Регіональне телебачення і радіомовлення у контексті формування національної свідомості молоді [Текст] : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08 / Інна Леонідівна Пенчук ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2003. – 19 с.
234. Пенчук І. Л. Сучасне регіональне радіо : проблеми... / І. Л. Пенчук // Вісник Запорізького державного університету : Зб. наук. ст. Філологічні науки. – Вип. 1. / Голов. ред. Толок В. О. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2002. – С. 107–110.
235. Перспективи створення громадського телерадіомовлення в Україні [Текст]: матеріали парлам. слухань у Верховній Раді України [13.04.2005] / Верховна Рада України, Ком. з питань свободи слова інформації. – К. : Парлам. вид-во, 2005. – 79 с.
236. Петренко В. М. Правила руху в телерадіопросторі [Текст] / В. М. Петренко // Україна: інформація і свобода слова : зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний. – К. : Молодь, 1997. – С. 708–712.
237. План розвитку національного телерадіоінформаційного простору України (з допов., внесеними рішенням Національної ради № 1260 від 03.10.2007)

- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.nrada.gov.ua/documents.doc> (15.08.2008). – Назва з екрана.
238. План розвитку телерадіопростору України [від 12.09.2007] [Електронний ресурс] / Нац. Рада України з питань телебачення і радіомовлення. - Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua/documents.doc> (10.11.2008). – Назва з екрана.
239. Пленочная электромеханика [Текст] / В. Л. Дятлов, В. В. Коняшкин, Б. С. Потапов, С. И. Фадеев ; Отв. ред. Ю. С. Завьялов ; АН СССР, Сиб. отд., Ин-т математики. – Новосибирск : Наука. Сиб. отд., 1991. – 245 с.
240. Поиск ведут журналисты [Текст] : [сб. ст.]. – Донецк : Донбасс, 1971. – 133 с.
241. Політологічний енциклопедичний словник [Текст] / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
242. Політологія : словник термінів і понять [Текст]. – К.: Тандем, 1996.– С. 76.
243. Потятиник Б. В. Медіа: ключі до розуміння [Текст] / Б. В. Потятиник. – Львів : ПАІС, – 2004. – 312 с.
244. Потятиник Б. В. Патогенний текст у масовій комунікації: ідентифікація, типологія, нейтралізація [Текст] : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.08/ Борис Володимирович Потятиник ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 31 с.
245. Потятынык Б. В. Социально-психологические аспекты влияния СМИ на аудиторию [Текст] : автореф. дисс. ... канд. філол. наук : 10.01.10 / Борис Владимирович Потятынык ; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1991. – 16 с.
246. Почепцов Г. Глобальні проекти: конструювання майбутнього [Текст] / Г. Почепцов. – К. : Укр. центр політич. менеджменту, 2009. – 210 с. : табл. – (Б-ка ж-лу Соціальна психологія).

247. Почепцов Г. Г. Інформаційна політика : навч. посіб. [Текст] / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – К. : Знання, 2008. – 664 с. – (Вища освіта 21 століття).
248. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз, или Как успешно управлять общественным мнением [Текст] / Г. Г. Почепцов. – М. : Центр, 2004. – 331 с.
249. Почепцов Г. Г. Паблік рилейшнз [Текст] : навч. посіб. / Г. Г. Почепцов. – К. : Знання, 2006. – 327 с.
250. Право и средства массовой информации [Электронный ресурс] : сборник–Режим доступа: [http:// www.medialaw.ru/publications/books/wb-conc/index.html](http://www.medialaw.ru/publications/books/wb-conc/index.html) (7.12.2009). – Название с экрана.
251. Прохоров Е. П. Введение в журналистику [Текст] / Е. П. Прохоров. – М. : Высшая шк., 1988. – 379 с.
252. Прохоров Е. П. Журналистика как сфера информационной деятельности [Текст] / Е. П. Прохоров// Методы исследования журналистики: сб. ст. / отв. ред. Я. Р. Симкин. – Ростов-на-Дону : Изд-во Ростов. ун-та, 1979.– С. 9.
253. Радіо : мовлення, слухання, техніка, аматорство [Текст] – Х., 1930–1935.
254. Радіо : мовлення, слухання, техніка, аматорство [Текст] – К., 1935–1941.
255. Радио в дни войны : очерки и воспоминания видных военачальников, известных писателей, журналистов, деятелей искусства, дикторов радиовещания [Текст] / ред.-сост. М. С. Глейзер, Н. М. Потапов ; предисл. П. И. Батова. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Искусство, 1982. – 303 с.
256. Радио : музыкальное, новостное, общественное... [Текст] / под ред. В. А. Сухаревой, А. А. Аллахвердова. – М. : ФНР, 2001. – 224 с.
257. Радиовещание ведет общественная редакция [Текст] : [сб. ст.]. – М. : Сов. Россия, 1963. – 36 с.
258. Радиовещание в парке культуры и отдыха : метод. рекомендации [Текст] / Всесоюз. науч-метод. центр нар. творч. и культ.-просвет. работы ; [подгот. Степашкина Л. И.]. – М. : ВНИЦ НТ и КТР, 1982. – 20 с.
259. Радиовещание [Текст] : сборник. – М. : Обзориформ ВНИИ, 1988. – 341 с.

260. Радиожурналистика [Текст] : Учеб. / Под ред. А. А. Шереля. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2000. – 480 с.
261. Радиоформаты [Текст] // Телерадіокур'єр. – 1998. – № 1.
262. Ракитов А. И. Информация, наука, технология в глобальных исторических изменениях [Текст]. – М. : ИНИОН, 1998. – 104 с.
263. Рахманов Р. Р. Эфир и советский образ жизни: (из опыта пропаганды советского образа жизни в передачах Узбекского республиканского радио и Ташкентского телевидения) [Текст] / Р. Р. Рахманов. – Ташкент : Узбекистан, 1990. – 107 с.
264. Ревенко А. Г. Заповедное слово [Текст] / А. Г. Ревенко. – М. : Искусство, 1975. – 120 с.
265. Ревенко А. Г. У микрофона наш корреспондент [Текст] / А. Г. Ревенко. – М. : [б. и.], 1964. – 96 с.
266. Редактирование радиопередач [Текст] / под ред. К. И. Былинского. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1958. – 48 с.
267. Рихтер С. Г. Цифровое радиовещание [Текст] / С. Г. Рихтер. – М. : Горячая линия – Телеком, 2007. – 352 с.
268. Різун В. В. Загальна характеристика масової інформаційної діяльності [Текст] / В. В. Різун // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2000. – Т. 1. – 141с.
269. Різун В. В. Методи наукових досліджень у журналістикознавстві [Текст] / В. В. Різун, Т. В. Скотникова. – К. : Преса України, 2008. – 144 с.
270. Різун В. В. Основні теоретичні засади моделювання ЗМІ [Електронний ресурс] / В. В. Різун, Т. В. Скотникова // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К. : Ін-т журналістики, 2006. – Т. 28. – Режим доступу : <http://www.journ.univ.kiev.ua> (23.05.2008). – Назва з екрана.
271. Різун В. В. Роль ЗМК в демократичному суспільстві [Текст] / В. В. Різун // Публіцистика і політика / [за ред. В.І. Шкляра].– К., 2001.– Вип. 2.– С. 13–16.
272. Різун В. В. Теорія масової комунікації : підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» [Текст] / В.В. Різун.–К.: Просвіта, 2008.–260 с.

273. Родиченко В. С. Радиовещание на стадионе [Текст] : метод. пособ. / В. С. Родиченко. – М. : Физкультура и спорт, 1966. – 72 с.
274. Рожко Г. Харків – колиска українського радіомовлення і телебачення [Текст] : докум.-публіцистич. нарис / Г. Рожко ; [літ. запис Ж. Ф. Петрової-Коваленко]. – Х., 2004.
275. Ромазанова Э. Радиовещание в России: настоящее и перспективы [Текст] / Э. Ромазанова // Укр. медиа-бюллетень. – 1999. – № 1–2 (28–29).
276. Ружников В. Н. От «Радиовестников РОСТА» до информационной программы «Маяк» : вместо предисл. [Текст] // Ярошенко В. Н. Информационные жанры журналистики. – М., 1976. – С. 4–5.
277. Ружников В. Н. Так начиналось: историко-теоретический очерк советского радиовещания. 1917–1928. [Текст] / В. Н. Ружников. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1987.
278. Савельев А. М. Говорит сельское радио [Текст] / А. М. Савельев. – Челябинск : Южн.-урал. кн. изд-во, 1968. – 47 с.
279. Семененко В.И. Великая Отечественная война : как это было ... [факты. Версии. Комментарии] [Текст] / В. И. Семененко, Л. А. Радченко. – Харьков ; Белгород : Кн. клуб семейного досуга, 2008. – 412 с.
280. Семенов Д. Донецкий FM-счет: 6:6 в пользу гостей [Текст] / Д. Семенов // Укр. медиа-бюллетень. – 1999. – № 1–2 (28–29).
281. 75 років у Луганському радіоефірі [Текст] // Говорить і показує Україна. – 2002. – 19 груд. – № 52 (2351).
282. Системні проблеми й техніка радіомовлення [Текст]. – М. : ГК СРСР, 1989.– 423 с.
283. Слабак К. С. Говорит заводской радиоузел [Текст] / К. С. Слабак. – Л. : Лениздат, 1964. – 56 с.
284. Слободян М. І. Національний телерадіопростір та його програмне заповнення [Текст] / М. І. Слободян // Україна: інформація і свобода слова : зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / упоряд. А. М. Задворний.– К.: Молодь, 1997. – С. 717–722.

285. Слободянюк Р. Д. Виразальні засоби радіо як інструмент емоційного впливу на слухача : метод. вказівки для студ. ф-ту журналістики [Текст] / Р. Д. Слободянюк. – К.: Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка, 1968. – 55 с.
286. Словник іншомовних слів [Текст] / Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка, Укр. мов.-інформ. фонд НАН України ; [Уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута ; Ред. Є. І. Мазніченко та ін.]. – К.: Наук. думка, 2000. – 662 с. – (Словники України).
287. Слово – зброя? [Текст] / [упоряд. Ю. В. Бондар, С. В. Шевченко , В. Л. Фатько ; редкол. : І. Ф. Лубченко (голова) та ін.] ; Нац. спілка ж-тів України. – К. : ТОВ УВПК «ЕксОб», 2009. – 559 с.
288. Слово, що творить добро: [журналісти Костянтинівки про себе, про свою професію, про події, про зустрічі з цікавими людьми] [Текст]. – Донецьк : АЛАН, 2004. – 440 с.
289. Смирнов В. В. Жанры радиожурналистики [Текст] : учеб. пособ. / В. В. Смирнов. – М. : Аспект-Пресс, 2002. – 278 с.
290. Смирнов В. В. Форматы вещания: функции, типология, структура радиопрограмм [Текст] : учеб. пособ. для вузов / В. В. Смирнов. – М. : Аспект Пресс, 2002. – 203 с.
291. Смолян Г. Л. Путь России к информационному обществу: (экономические и социально-культурные предпосылки) [Текст] / Смолян Г. Л., Черешкин Д. С., Вершинская О. Н., Костюк В. Н. – М. : Инженер, 1996. – 55с.
292. Солдати слова : [нариси, спогади, біогр. довідки про фронтовиків-журналістів та письменників]. – Донецьк : АЛАН, 2003. – 528 с.
293. 100 лет радио [Текст] : сб. ст. / В. В. Мигулин (ред.), А. В. Гороховский (ред.). – М. : Радио и связь, 1995. – 381 с.
294. Стратегія розвитку телерадіоінформаційного простору України [Текст] : [парламентські слухання] // Журналіст України. – 2004. – Січ. – № 1.
295. Субханкулова А. Теория и практика радиовещания: анализ публикаций за 1993-1998 годы [Текст] / А. Субханкулова. – М. : Ин-т повыш. квалиф. работ. телевидения и радиовещания, 1999. – 75 с.

296. Суспільне мовлення: незалежність, свобода слова і програмна різноманітність [Текст] / Валерій Іванов, Ольга Большакова, Петер Шіві, Клеманс Гофман. – К. : Представництво Фонду Конрада Аденауера в Україні, 2007. – 21 с. : іл. – (Серія «Політична освіта»/Фонд Конрада Аденауера).
297. Сухарева В. Отечественное радиовещание в условиях демонополизации эфира. 1985-1997. [Текст] / В. Сухарева // Отечественное радио в современных условиях. – М., 1998. – Ч. 1. – С. 30–32.
298. Телебачення і радіо України – TV & radio of Ukraine-2000: все про сучасний телерадіоринок України [Текст] : довідник. – К. : Телерадіокур'єр, 2001. – 271 с.
299. Телебачення і радіомовлення України: держ. реєстр телерадіоорганізацій [Текст] : довідник. – Х. : Прапор, 2007. – 418, [1] с. : табл.
300. Телевізійна й радіожурналістика: (історія, теорія, практика погляду) [Текст] : зб. наук.-метод. пр. – Львів : ЛДУ ім. Івана Франка, 1999. – 452 с.
301. Телерадіовісник України [Текст] : інформ.-метод. зб. Держтелерадіо України. Гол. упр. місц. телебач. і радіомовл. – К., 1996–1998.
302. Тридцать лет в заводском радиопространстве [Текст] // Приазов. рабочий. – 2002. – 17 апр. – № 58 (17352).
303. Триккель И. Специфика радиокommunikации, ее выразительные средства и жанры [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / И. Триккель; Тартуский гос. ун-т. – Тарту, 1967. – 20 с.
304. Україна: інформація і свобода слова [Текст] : зб. законод. актів, нормат. док. та ст. фахівців / Нац. рада з питань телебачення і радіомовлення ; [упоряд. Задворний А. М.]. – К. : Молодь, 1997. – 831 с.
305. Українське законодавство: засоби масової інформації [Текст] / Міжнар. Фонд Відродження , Інформац. прес-центр IREX ПроМедіа. – К. : IREX И-Медіа, 1995.
306. Українське законодавство: засоби масової інформації [Текст] / Міжнар. Фонд Відродження , Інформац. прес-центр IREX ПроМедіа. – К., 2000. – 251, [2] с. – (Програма правового захисту та освіти ЗМІ).

307. Українське законодавство: засоби масової інформації [Текст] / [Ред.-упоряд. : Т. Котюжинська, Л. Панкратова]. – К. : IREX И-Медіа, 2004. – 365, [3] с. – (Програма правового захисту та освіти ЗМІ).
308. Украинский медиа-бюллетень [Текст]. – К., 1995. – № 4.
309. Український медіа-бюлетень [Текст]. – К., 1996–1998.
310. Украинский медиа-бюллетень [Текст]. – К., 1998. – № 3–4.
311. Украинский медиа-бюллетень [Текст]. – К., 1998. – № 5–6.
312. Умови конкурсу радіослухача–активіста [Текст] // Диктатура труда.– 1936.– 3 октяб.
313. Факты и комментарии [Текст]. – 2000. – 5 мая.
314. Федутинов Ю. Ю. Независимое радиовещание : уроки успеха [Электронный ресурс] / Федутинов Ю. Ю., Васильева Е.Н., Мироненко О.В.– М., 1997 – Режим доступа : [http:// www.radiostation.ru/know](http://www.radiostation.ru/know) (07.06.2008). – Название с экрана.
315. Фень А. Направление – радио, цель – цифра [Электронный ресурс] / А. Фень // Телекоммуникационные решения. – 2004. – Режим доступа: // <http://www.ibusiness.ru/marset> (06.07.2008). – Название с экрана.
316. Хасенов Х. Х. Время диктует стиль [Текст] / Х. Х. Хасенов. – Алма-Ата : Казахстан, 1982. – 159 с.
317. Цифровое звуковое радиовещание [Текст] / Выходец А. В., Ганжа С. Н., Лапин В. П. ; под ред. Михайлова М. К. – Житомир ; Одеса : [б. и.], 2006. – 452 с.
318. Цифровое радио : поговорим о DRM [Текст] // Телерадіокур'єр. – 2007. – №5.
319. Чекмишев О. В. Основи професійної комунікації: теорія і практика новинної журналістики : підручник-практикум [Текст] / О. В. Чекмишев ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Г. Шевченка. – К. : Київ. ун-т, 2004. – 129 с.
320. Чепрасов М. Т. Роль радиовещания в коммунистическом воспитании трудящихся: на материалах СССР [Текст] : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / М. Т. Чепрасов. – Минск, 1971.– 20 с.

321. Четверта колона: свобода та залежність мас-медіа в Україні [Текст] / Укр. незалеж. Центр політ. досліджень ; [уклад.: В. Піховшек [та ін.]; ред. О. Гриб]. – К. : Україна, 1997. – 250 с. – (Демократія в Україні).
322. Чічановський А. А. Національний інформаційний простір: потенціал і ресурси [Текст] / Чічановський А. А., Шкляр В. І. // Вісник Київ. ун-ту. – К. : Київ. ун-т, 1997. – Вип. 4. – С. 26–34. – (Серія Журналістика).
323. Шаповал Ю. Г. Мистецтво журналізму [Текст] / Ю. Г. Шаповал. – Львів : [б. в.], 2007. – 318 с.
324. Шаповал Ю. Г. Радіожурналістика : текст лекцій [Текст] / Ю. Г. Шаповал ; М-во освіти і науки України , Міжнар. екон.-гуманіт. ун-т ім. С. Дем'янчука. – Рівне, 2008. – 37 с.
325. Шаповал Ю. Г. Феномен журналістики: проблеми теорії [Текст] / Ю. Г. Шаповал. – Рівне : РВП РОСА, 2005. – 247 с.
326. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов [Текст] / Ю. А. Шерковин. – М. : Мысль, 1973. – 435 с.
327. Шкляр В. І. Мас-медіа України у міжнародному інформаційному просторі [Текст] / В. І. Шкляр // Україна дипломатична. – К. : ІМВ, 2000. – С. 387–409.
328. Шкляр В. І. Теорія і методика журналістської творчості [Текст] / В. І. Шкляр. – К. : Київ. ун-т, 1999. – 278 с.
329. Шкляр В. І. Формати національної ідентичності ЗМІ [Текст] / В. І. Шкляр, О. М. Грищенко // Наук. зап. Ін-ту журналістики. – К.: Ін-т журналістики, 2007. – Т. 7. – С. 33–36.
330. Шкляр В. І. Українська журналістика : вчора, сьогодні, завтра [Текст] / В. І. Шкляр, О. К. Мелешенко, О. Г. Мукомела. – К. : Вид-во КМУЦА, 1996. – С. 80.
331. Шляхи розвитку провідного радіомовлення в регіоні розглядалися на семінарі-наряді в Луганській облдержадміністрації [Текст] // Ракурс. – 2006. – 20 січ.
332. Якубенко Л. Впровадження цифрового мовлення на Сумщині – питання національної безпеки [Текст] / Л. Якубенко // Телерадіокур'єр. – 2008. – № 1.

333. Ярошенко В. Н. Информационные жанры радиожурналистики [Текст]/ В. Н. Ярошенко. – М. : Искусство, 1976. – 67 с.
334. American journalism: history, principles, practices [Text] / W. Dawid Sloan and Lisa Mullikin Parcell. – Jefferson, N. C. : McFarland&Co, 2002. – 378 p.
335. International radio journalism: history, theory and practice [Text] / Tim Crooc.– London ; New York : Routledge, 1998. – 308 p.
336. Guide to independent radio journalism [Text] / Linda Gage. – Oxford ; Boston : Focal Press, 2002. – 243 p.
337. Enterprise in radio: WWL and the business of broadcasting in America [Text] / C. Joseph Pusateri.– Washington, D.C. : University Press of America, 1980.– 366 p.
338. The invisible medium: public, commercial and community radio [Text] / Peter M. Lewis and Jerry Booth. – Washington, D.C. : Howard University Press, 1990. – 245 p.
339. The Voise of America: policies and problems [Text] / Donald R. Browne. – [Lexington,Ky.] : Association for Education in Journalism, 1976. – 64 p.
340. Local radio journalism [Text] / Paul Chanter and Sim Harris. – Oxford : Focal Press, 1992.
341. Radio and television commercial [Text] / Albert C. Book, Norman D. Cary, Stanley I. Tannenbaum. – Lincolnwood : Business Books, 1984.
342. Country: the music and the musicians: from the beginnings to the "90s [Text] / [published for the Country music Foundation]. – New York : AbbervUle Press, 1994. – 432 p.
343. No news is bad news: radio, television and the press [Text] /Michael Bromley.– Harlow, England ; New York : Longman, 2001. – 263 p.
344. O'Donnell L. Modem radio production [Text] / Lewis B. O'Donnell, Philip Benoit, Carl Hausman.– 2 ed. – Belmont : Wadsworth publ. co. Cop., 1990.– 316p.
345. Talk shows and hosts on radio: a directory in including show titles and formats, biographical information on hosts [Text] / Annie M. Brewer – Deabom : Whitefoord Press, 1993. – 291 p.

346. This business of radio programming: a comprehensive look at modern Programming techniques used throughout the radio world [Text] / Claude and Barbara Hall ; introduction by Jack G. Thayer. – New York : Billboard Publications, 1977. – 360 p.
347. Guide to independent radio journalism [Text] / Linda Gage. – Oxford ; Boston : Focal Press, 2002. – 243 p.
348. Handbook of radio publicity and promotion [Text] / Jack MacDonald, Curtis R. Holsopple. – Blue Ridge Summit : TAB Books, 1991.
349. Radio in the 90s: audience, promotion and marketing strategies [Text] / Robert E. Balon. – Washington : National Association of Broadcasters, 1990. – 130 p.
350. Верховна Рада України [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2000 – . – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua> (21.11.2010). – Назва з екрана.
351. Державне агентство України з інвестицій та розвитку [Електронний ресурс] : [сайт] : україн. версія / Держінвестицій. – К., 2007 – . – Режим доступу : <http://www.in.gov.ua> (15.09.2009). – Назва з екрана.
352. Державний комітет інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2001 – . – Режим доступу : <http://www.sciptrb.gov.ua> (19.07.2008). – Назва з екрана.
353. Державний комітет телебачення та радіомовлення України [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2001 – . – Режим доступу : <http://www.comin.kmu.gov.ua> (01.10.2009). – Назва з екрана.
354. Донецька обласна державна телерадіокомпанія [Електронний ресурс] : [сайт]. – Донецьк, 2004 – . – Режим доступу : <http://www.kb1.dn.ua> (15.07.2010). – Назва з екрана.
355. Ефірне телебачення і радіомовлення в Україні [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2006–2010. – Режим доступу : <http://www.ukrtvr.org> (17.03.2010). – Назва з екрана.
356. Інститут Медіа Права [Електронний ресурс] : [сайт] : україн. версія. – К., 2008 – . – Режим доступу : <http://www.medialaw.kiev.ua> (12.03.2010). – Назва з екрана.

357. Інститут розвитку інформаційного права [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2000 – . – Режим доступу : <http://www.mediapravo.info/articles> (25.04.2009). – Назва з екрана.
358. Каталог фірм, компаній та організацій Харкова. Бізнес-довідник Харкова [Електронний ресурс] : [сайт]. – Х., 2002 – . – Режим доступу : <http://www.shops.kharkov.ua> (15.07.2009). – Назва з екрана.
359. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т ж-ки [Електр. б-ка] : [сайт]. – К., 2005 – . – Режим доступу : <http://www.journlib.univ.kiev.ua> (11.06.2010). – Назва з екрана.
360. Концерн радіомовлення, радіозв'язку та телебачення [Електронний ресурс] : [сайт] / Концерн РРТ ; дизайн сайта – «Reis Mit art group». – К., [2010] – . – Режим доступу : <http://www.rrt.ua> (22.06.2010). – Назва з екрана.
361. Луганська обласна державна телерадіокомпанія [Електронний ресурс] : [сайт] / ЛОТ: перший регіональний. – Луганськ, 2001 – . – Режим доступу : <http://www.lot.lg.ua> (24.05.2009). – Назва з екрана.
362. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2007–2010. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua> (19.09.2010). – Назва з екрана.
363. Національна парламентська бібліотека України [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2002 - . – Режим доступу : <http://www.nplu.org> (18.07.2010). – Назва з екрана.
364. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., [2007] - . – Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua> (11.12.2009). – Назва з екрана.
365. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення [Электронный ресурс] : [сайт]. – К., [2007] - . – Режим доступа : <http://www.nradatvr.kiev.ua> (28.02.2009). – Название с экрана.
366. Національна радікомпанія України [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., [2005] - . – Режим доступу : <http://www.nrcu.gov.ua> (17.06.2009). – Назва з екрана.

367. Національна спілка журналістів України [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2000 - . – Режим доступу : <http://www.sju.info.kiev.ua> (17.05.2010). – Назва з екрана.
368. Наш Донецк [Электронный ресурс] : [сайт] / ООО «Просто». – Донецк, 2004–2009. - Режим доступа : <http://www.donetsk.dn.ua> (15.07.2008). – Название с экрана.
369. Партнер-портал: Донецкий городской сайт [Электронный ресурс] : [сайт]. – Донецк, 1998 - . - Режим доступа : <http://www.partner.dn.ua> (12.06.2010). – Название с экрана.
370. Світ Радіо : незалежний український онлайн-ресурс [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 1999–2007. – Режим доступу : <http://www.proradio.org.ua> (23.02.2007). – Назва з екрана.
371. Українське національне інформаційне агентство [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2004 - . – Режим доступу : <http://www.ukrinform.ua> (12.07.2010). – Назва з екрана.
372. Український державний центр радіочастот та нагляду за зв'язком [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2000 - . – Режим доступу : <http://www.ucrf.gov.ua> (15.11.2009). – Назва з екрана.
373. Укртелеком [Електронний ресурс] : [сайт] / ВАТ «Укртелеком». – К., [2001] - . – Режим доступу : <http://www.ukrtelecom.ua> (18.05.2010). – Назва з екрана.
374. Формати радіостанцій. Радіомовні технології [Електронний ресурс] : [сайт]. – К., 2003 - . – Режим доступу : <http://www.radiostation.ru/music/format.html> (21.07.2009). – Назва з екрана.
375. Харківська обласна державна телерадіокомпанія [Електронний ресурс] : [сайт]. – Харків, 2004 - . – Режим доступу : <http://www.otb.com.ua> (11.07.2009). - Назва з екрана.